

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Ústav právních dějin

rigorózní práce

Cechy na Příbramsku v 16. až 18. století

The guilds at Příbram in the 16th to 18th century

Vypracovala: Mgr. Jarmila Květoňová

Konzultantka: Prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc., DSc.

Praha, říjen 2012

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze, dne:.....

.....

Mgr. Jarmila Květoňová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila poděkování své konzultantce Prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové, CSc., DSc., která mi svými věcnými připomínkami, náměty a odbornými radami pomáhala směřovat práci ke zdárnému cíli, za její obětavou spolupráci i za čas, který mi věnovala při konzultacích. Rovněž bych chtěla poděkovat PhDr. Věře Smolové, ředitelce Státního okresního archivu Příbram, a PaedDr. Josefovi Velflovi, řediteli Hornického muzea v Příbrami, za laskavé poskytnutí informací a cenných rad v průběhu zpracování této práce.

Abstrakt

Předmětem rigorózní práce „Cechy na Příbramsku v 16. až 18. století“ je rozbor cechovních organizací, které vznikaly a byly zakládány v období 16. až 18. století na Příbramsku. První část práce pojednává obecně o počátcích cechů v Čechách, jejich struktuře, působení a poslání, dále se také zabývá otázkou cechovního soudnictví. Druhá část práce je zaměřena nejprve obecně na cechovní artikule, vydávané jednotlivými cechy daného řemesla, které poskytují základní informace o vnitřní struktuře a fungování dané cechovní organizace, a dále podrobněji na legislativní akty císaře Karla VI. v podobě generálního cechovního patentu a generálních cechovních artikulí. V poslední části jsou pak analyzovány jednotlivé cechy ve městě Příbrami od jejich vzniku v průběhu 16. století až 18. století až po jejich definitivní zrušení v roce 1859 vydáním nového živnostenského řádu, kdy se řemeslníci podle oborů činnosti stali členy nově zřizovaných živnostenských společenstev.

Abstract

The subject of the thesis „The guilds at Příbram at the 16th to 18th century“ is the analysis of guilds that originated and were founded by craftsmen in 16th to 18th century. The first part of thesis deals with the origins of guilds generally in Bohemia, their structure, activities and mission and also concentrates on guild's judiciary. The second part is focused on guild's articles, issued by each of the craft guilds, which provide basic information about the internal structure and functioning of the guild's organization and further details of the legislative acts of the Emperor Charles VI. in the form of general guild's patent and general guild's articles. The last part focuses on the individual guilds in the town Příbram since their establishment in 16th century to 18th century until their cancellation by the new issued trade regulations in 1859, when the guilds were transformed into new trade communities.

Obsah

Úvod	5
1. Cechovní organizace.....	9
1.1. Pojem cech.....	11
1.2. Poslání cechovních organizací.....	14
1.3. Forma cechů.....	19
1.4. Struktura cechovních organizací.....	23
1.4.1. Učedník.....	23
1.4.2. Tovaryš	24
1.4.3. Cechmistr	26
1.5. Cechovní soudnictví	28
1.6. Valná schůze	32
2. Právní předpisy a prameny upravující cechovní zřízení	35
2.1. Cechovní artikule.....	35
2.1.1. Pobělohorská cechovní statuta.....	40
2.2. Úřední knihy	43
2.3. Osobní doklady.....	44
2.4. Nařízení a privilegia týkající se změn cechovního zřízení ve městech pražských po roce 1547.....	45
2.5. Nařízení týkající se stanovení cen potravin a výrobků	48

2.6. Generální cechovní patent z 16. listopadu 1731	50
2.7. Generální cechovní artikule 1739	54
3. Cechovní organizace výroby na Příbramsku v 16. až 18. století.....	62
3.1. Historie města Příbrami a jeho okolí	62
3.1.1. Úvod.....	62
3.1.2. Doba předhistorická	62
3.1.3. Historické období - středověk.....	64
3.1.4. Město Příbram – královským horním městem.....	67
3.1.5. Doba pobělohorská	68
3.1.6. Konec feudalismu a rozmach hornictví na Příbramsku	69
3.2. Právní postavení hornického města Příbram a vývoj jeho správy do roku 1850....	72
3.2.1. Město poddanské - biskupská správa (arcibiskupská správa)	72
3.2.2. Období správy zástavními držiteli 1420 – 1579	74
3.2.3. Období královského horního města 1579 - 1792.....	78
3.2.4. Období regulovaného magistrátu 1792 - 1850	83
3.3. Hospodářské poměry v Příbrami v 16. až 18. století	84
3.4. Příbramské cechy	90
3.4.1. Úvod.....	90
3.4.2. Cech řeznický	99
3.4.2.1. Masné krámy.....	103
3.4.3. Cech pekařský.....	105
3.4.3.1. Plachetníci.....	106

3.4.3.2. Regulace a stanovení ceny chleba	108
3.4.3.3. Perníkáři.....	109
3.4.4. Cech mlynářů.....	109
3.4.5. Cech ševcovský.....	112
3.4.6. Cech krejčovský.....	113
3.4.7. Cech soukenický	115
3.4.7.1. Výroba sukna na Příbramsku.....	117
3.4.7.2. Provazníci a sedláři.....	118
3.4.8. Mezulánický cech	119
3.4.9. Cech paterého řemesla, cech patera řemesla	120
3.4.9.1. Truhláři	121
3.4.9.2. Kováři	122
3.4.9.3. Koláři	123
3.4.9.4. Zámečníci.....	124
3.4.9.5. Bednáři a bečváři	124
3.4.10. Cech hrnčířský	125
3.4.11. Cech zedníků, kameníků a tesařů	128
3.4.11.1. Kameníci a sochaři.....	130
3.4.11.2. Tesaři	131
3.4.12. Cech koželužský neboli rudý.....	132
3.4.12.1. Jircháři	134
3.4.12.2. Kožišníci	134

3.4.13. Cech rozárnický	135
3.4.13.1. Pojem růženec	136
3.4.13.2. První rozárnící.....	137
3.4.13.3. Rozpuštění rozárnického cechu	139
3.4.13.4. Cechovní artikule z roku 1774.....	140
3.4.14. České literátské bratrstvo působící v Příbrami	143
Závěr	147
Seznam použité literatury a pramenů.....	155
Seznam příloh.....	161
Příloha I. – Fotografie dochované cechovní pokladnice pekařského a perníkářského cechu v Příbrami.....	163
Příloha II. - Fotografie dochovaných cechovních předmětů cechu patera řemesel v Příbrami.....	164
Resumé.....	166

Úvod

Charakteristickým rysem měst bývala vždy přítomnost dostatečného počtu řemeslníků a obchodníků. Řada zejména malých měst měla postavení řemeslnicko-zemědělského města, proto znamenal rozvoj řemeslné výroby vždy ekonomický posun a zvyšování životní úrovně obyvatel města. Pouze některá řemeslná odvětví se orientovala na vývoz zboží a svých výrobků do vzdálenějších míst, většina řemeslníků tak pracovala pro místní trh, který byl odbytištěm jejich výrobků. Řemeslníci se postupně začali sdružovat v organizacích zvaných cechy (někdy též pořádek), ať už na základě vlastního rozhodnutí, či z popudu vrchnosti, respektive městské rady.

Dohlížet na řemeslnou výrobu a vydávat příslušná nařízení náleželo v počátcích městské správy též do pravomoci rychtáře a konšelů. Postupně vznikající cechy tyto funkce zvolna přebíraly a cechmistrům náležela, kromě jiného, i pravomoc nad kvalitou práce a výrobků mistrů. Nejstarší dochovaná zmínka v Čechách o zřízení cechu pochází z roku 1318, byl jím cech krejčí na Starém Městě pražském.

Vznik cechů můžeme vnímat také jako určitou snahu řemeslnických mistrů – starousedlíků o stmelení se proti nově přichozím, tedy jako ochranu před nežádoucí konkurencí. Samotná města organizování řemeslníků vítala, neboť pro ně to znamenalo snadnější dozor i výběr daní. Prodej jednotlivých druhů zboží či poskytování služeb začaly regulovat cechovní předpisy, které upravovaly rovnost při nákupu surovin, řídily objem výroby, ale i objem zboží prodávaného na trhu jedním mistrem, řešily také otázky zaměstnanosti. Cechy po dobu své existence prošly řadou zlomových období, od absolutní volnosti působení cechů až po jejich násilné omezení pravomocí. V 18. století však začala být právě s ohledem na regulaci výši cen výrobků, množství zboží a počty pracovních sil cechovní soustava vnímána jako překážka rozvoje nových forem výroby – manufaktur. Definitivní konec cechovního zřízení nastal v roce 1859, vydáním živnostenského řádu. Živnosti a řemesla byly prohlášeny za svobodné a každý, kdo si zakoupil živnostenský list, mohl provozovat řemeslo.

V Příbrami, poddanském městu patřícím králi, který ho však téměř nepřetržitě zastavoval držitelům z řad šlechty, se první cechy začaly formovat teprve až

osvobozením města od zástavních držitelů roku 1570, ještě před jeho povýšením na svobodné horní město a Březové Hory královskou svobodnou osadu v roce 1575. Lze předpokládat, že právě vytvoření místního trhu a fungování řemeslné výroby bylo vedle rozvíjející se horní činnosti jedním z předpokladů pro povýšení Příbrami na královské horní město a jeho další hospodářský rozvoj. První signály k zavedení jakési cechovní organizace můžeme sledovat už před rokem 1584, kdy město založilo své vlastní panství. Z dochovaných památek máme doloženo, že řemeslníci se v této době začali sdružovat v cechovní organizace a současně máme k dispozici doložené volby cechmistrů a první cechovní artikule. K příbramským cechům ustanovených v 16. století přibýly v následujících dvou staletích cechy další a ve výsledné podobě především zahrnovaly řemeslníky potravinářských, oděvních, kovodělných, dřevozpracujících a stavebních oborů.

Cílem této práce je zmapovat a analyzovat jednotlivé cechovní organizace, které v daném období na Příbramsku vznikaly a působily, a současně tak podat celkově komplexnější regionální zpracování tématu v kontextu obecného cechovníctví.

V žádném případě si v této práci nekladu za cíl komplexně zpracovat problematiku cechů a vývoje cechovníctví vůbec, ale nejprve se obecně pokusím osvětlit základní principy fungování cechovních organizací, zejména s ohledem na jejich organizační a personální strukturu, dále jejich právní postavení ve vztahu k městské správě a panovníkovi a pokusím se definovat a vymežit pojem cech a odkryt výrazy, které se pod tímto pojmem mohou skrývat.

V další části práce se hlavně zaměřím na nejčinnější skupinu cechovních písemností, kterou jsou cechovní artikule, jejich původ a obsahovou stránku, současně se budu podrobněji zabývat rozbohem legislativních aktů vydaných ve 30. letech 18. století, které sjednotily požadavek státního dozoru nad cechy a nejdůležitějšími nařízeními týkajícími se omezení vlivu cechovních organizací.

V poslední části této práce se nejprve krátce zmíním o historii města Příbrami a vývoji její správy a právního postavení v jednotlivých obdobích, dále budu stručně charakterizovat hospodářské poměry ve městě v období 16. až 18. století. Poté se již zaměřím na samotný rozbor doložených cechovních sdružení, jejich vznik a původ jejich cechovních pořádků, ale také konkrétní příklady cechovního soudnictví.

Písemné prameny zásadní pro poznání vzniku, struktury a činnosti příbramských cechů jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Příbrami. Jedná se zejména o cechovní statuta a písemnosti jako účetní knihy, záznamy o přijímání mistrů, tovaryšů a učedníků jednotlivých cechovních korporací v období 16. až první poloviny 19. století. Při psaní práce jsem vycházela nejen z dochovaných a přístupných archiválií, ale také z díla příbramského archiváře prof. Františka Klímy, *Ze staré Příbramě*,¹ který vůbec poprvé provedl sepsání archiválií týkající se života a řemesel v Příbrami. Bohužel, některé archiválie, ze kterých při sepisování vycházela, se do dnešního dne nedochovaly. Kromě výše uvedených pramenů jsem vycházela ze všeobecné knižní literatury, tak i z literatury, která je úzce specializovaná na problematiku příbramského regionu. Při zpracování jsem použila také články z vědeckých periodik v oboru historie, v neposlední řadě také císařská nebo královská nařízení a patenty s celostátní působností nebo určené pro jednotlivé případy. Avšak snahou bylo podat vyvážený výklad regionální problematiky cechovních organizací daného období.

Chtěla bych se rovněž zmínit o důvodech, které mě vedly k výběru tohoto tématu pro zpracování rigorózní práce. Zvolené téma mne zaujalo z toho důvodu, že problematika lokálního zpracování cechovních organizací ve městě Příbrami, nebyla, podle mého názoru, doposud uceleně zpracována, zejména v kontextu s obecným vývojem cechovnictví na území Čech a historickým vývojem regionu, a z tohoto důvodu se domnívám, že by mohla být přínosem.

Z hlediska uplatnění struktury práce postupuji od obecného ke konkrétnímu. Obecnou část představuje pojednání o základní charakteristice a struktuře cechovních organizací v Čechách, cechovním soudnictví, cechovních statutech, cechovních předpisech, včetně zásadních legislativních aktů upravujících dosavadní cechovní systém, které měly sjednotit požadavek státního dozoru nad cechy současně s jejich

¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932.

zachováním a navíc i upevněním.

Jádro a stěžejní část celé rigorózní práce tvoří přiblížení, rozbor a zhodnocení jednotlivých cechovních organizací působící ve městě Příbrami v daném období.

Při zpracování práce jsem použila vědecké metody historické, systémové, deskriptivní a z logických metod pak indukci, dedukci a analýzu a syntézu.

1. Cechovní organizace

Počátky cechovních organizací spadají do středověku (první polovina 14. století), kdy města natolik hospodářsky vyspěla, že se stala neodlučitelnou součástí hospodářské soustavy země jak v ekonomickém, tak politickém smyslu. K hlavním znakům hospodářského rozvoje měst náležel také rozvoj řemeslné výroby.²

Řemeslníci organizovaní v ceších mohli tak snáze odstraňovat nevíтанou konkurenci cizích řemeslníků a určovat spotřebitelům ceny a kvalitu svých výrobků, na druhou stranu díky zavedeným vnitřním pravidlům zajišťovali zejména potravinářská řemesla plynulé zásobování obce chlebem a masem. Nezanedbatelná byla i role náboženská, protože řemeslníci společně navštěvovali bohoslužby a zajišťovali pohřby svých členů.

Přesná doba vzniku cechovních organizací v českých a moravských městech nelze určit s jistotou. Stejně tak není zcela jasné, jak vznikly. První zmínky o řemeslnických organizacích mluví o bratrstvech, ceších a pořádcích. Autoři Zikmund Winter a Bedřich Mendl se domnívali, že se nejedná o totožné pojmy. Bratrstva podle nich byla řemeslnickými dobrovolnými organizacemi, které vznikaly z náboženských důvodů. Naopak pod cechem si představovali profesní organizaci řemeslníků jednoho řemesla. Pod pojem pořádek zařadili nucenou organizaci řemeslníků, založenou městskou správou z organizačních příčin k vojenským či jiným účelům. Návaznost cechů na náboženská bratrstva předpokládal Winter³. Mendl zase považoval cechy za nucenou organizaci, která se vyvíjela nezávisle na náboženských bratrstvech a

² JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha: Státní pedagog. nakladatelství, 1963, s. 23. (dále citováno jako JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s.)

³ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 180-181. (dále citováno jako WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s.)

pořádcích, vzniklou pod tlakem městské správy.⁴ Podnět ke vzniku řemeslnických organizací tak mohl přijít buď od městské správy, nebo od řemeslníků. Dalším důvodem pro organizování měšťanů v určité svazky mohla být také potřeba vojenské obrany města, nočních stráží atd. Josef Janeček zase považoval jako zásadní pro rozvoj cechovních organizací vznik místního trhu.⁵

První dochovaná zmínka o cechovní organizaci krejčí na Starém Městě pražském v Čechách pochází z roku 1318 a její vznik byl stvrzen rychtářem a městskou radou. Mezi první cechovní organizace patřily také sdružení pražských zlatníků, platněřů, sladovníků a soukeníků. Ustanovování řemeslných organizací se poté šířilo z Prahy také do jiných oblastí. Roku 1337 je doložena existence společenství řezníků v královském městě České Budějovice, které bylo schválené králem Janem Lucemburským.⁶ Z významných měst se poté cechy šířily do menších měst.

K rozvoji cechovní soustavy v druhé polovině 14. století až první polovině 16. století napomáhalo zavedení nuceného přístupu do řemeslného spolku tzv. cechovního přímusu. Řemeslník, který nebyl příslušníkem žádného řemeslného spolku, nemohl dané řemeslo ve městě provozovat.⁷ Mimo cech nebylo živnosti. Tato přímusová ustanovení se stala nedílnou součástí cechovních statut.

Pro základní ustanovení o funkci a poslání cechu při jeho vzniku se užívalo termínů statuta, artikule, řád či pořádek. Pravomoc schvalovat cechovní statuta v královských městech příslušela městské radě. Král stvrzoval cechovní statuta ve výjimečných případech. V poddanských městech výsady a statuta schvalovala vrchnost. Návrh na znění cechovních statut předkládaly městské radě či vrchnosti samy řemeslníci. Vrchnost a městská rada posléze tyto návrhy schvalovala, popř. měnila ve sporných bodech v případě potřeby. Starší cechovní pořádky z 14. a 16. století byly originální. Později se obvykle řemeslníci obraceli již na existující cech stejného řemesla

⁴ MENDL, Bedřich. Počátky našich cechů. Praha. *Český časopis historický* 1927, č. 33, s. 1-13.

⁵ JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s. 98- 108.

⁶ WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 191.

⁷ KAPRAS, Jan: *Počátky našich cechů*. Praha, 1937, s. 2.

v sousedním městě nebo přímo v Praze, od něhož převzali jejich statuta, a kam se mohli i později obrátit pro radu. Převzaté artikule pak většinou ještě doplňovali vlastními ustanoveními. Stejně tak v případě potřeby byly artikule obnovovány nebo doplňovány, opět však se schválením městské rady či vrchnosti. Statuta zakotvovala hlavní zásady, kterými se řemeslníci měli řídit. Starší artikule bývaly jednodušší, postupem času ale docházelo k rozšiřování jejich jednotlivých ustanovení.

Obecně lze říci, že základní tematické okruhy cechovních pořádků byly totožné. Protože cechovní vývoj měl společné rysy, měla všechna statuta společný základ. Nejčastěji byla tvořena z článků o přijímání do cechu a podmínkách s tím souvisejících, vyučení a vandrovních let tovaryšů, mistrovské zkoušky, z předpisů týkajících se chování jednotlivých členů cechovní korporace (učedníků, tovaryšů, mistrů), působnosti cechů v soudní oblasti a působení v hospodářské oblasti (např. kontrola kvality, stanovení cen, ochrana před nekalou soutěží, neplatiči, necehovními řemeslníky a fušery) a z článků o činnosti oblasti sociální jako zprostředkovávání práce, stanovování mezd, vymezení pracovní doby, podpora nemocných členů cechu, podpora vdov a sirotků atd.

Své artikule si nechávali stvrzovat i tovaryši, pokud se sdružovali v tzv. menším cechu. Tovaryšská statuta kodifikovala veškerá práva a povinnosti tovaryšů a musela být schválena staršími cechmistry dané cechovní organizace.

Podrobněji budou cechovní artikule rozebrány v následující druhé kapitole, podkapitole nazvané Cechovní statuta.

1.1. Pojem cech

Původem slova cech se podrobně zabýval ve svém díle Zikmund Winter.⁸ Autor používá pojem „cecha seu fraternitas“ (cech nebo bratrstvo). Podle něho bratrstvo i cech

⁸ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

prvotně značí společnost téměř soukromou utvořenou za účelem náboženským a podpůrným. Podle Wintra při přeměně této soukromoprávní společnosti na korporaci cechovní nezáleží na pojmenování, protože pojmenování neoznačuje právní proměnu. Autor přináší příklady různých pojmů užívaných zejména v 15. století. V roce 1408 bylo v pramenech užito pojmů „fraternitas sartorum“ (bratrstvo krejčích) a „fraternitas aurifabrorum“ (bratrstvo zlatníků).⁹ V roce 1415 se u ševců pražských objevil sloučený pojem „cecha fraternitatis“. Současně se vyskytoval pojem „fraternitas communis“ (bratrstvo obecné u platněřů), „communitas artificum nebo cecha artificii“ nebo též „fraternita et magisterium“ (u kožešníků). Jsou užívány rovněž pojmy „congregatio“ (sdružení) nebo „universitas carfinicum“, který řezníci užívali v roce 1430. V českém jazyce se v 16. století ustálil pro řemeslné korporace pojem cech, bratrstvo, dokonce také spolek.⁹

Winter dále podrobněji rozebíral slovo „cecha“. Podle něho se jedná o pojem mnohoznačný. V prostém původním významu jde o znamení, německy Zeichen a latinsky signum. Uvádí, že nejobecnější slovo „cech, czech“ je užíváno jako obecný pojem ve smyslu spolkovém. Při použití německého pojmu „in der czech“ se může rovněž jednat o pojem označující cech, schůzku, hromadu nebo hospodu. Pojem signum se pak užívá jako řemeslníková značka na výrobku.

Vzhledem k tomu, že v literatuře nalezneme poměrně velké množství definicí pojmu cech. Níže uvádím některá z nich.

Cech jako privilegovaná korporace nejrozličnějších živnostníků. Slovo cech pochází od znamení čili cejchu (signum), kterým se jeden cechovní spolek lišil od druhého. Znamení byla umístěna na praporci, svících, pečeti.¹⁰

Cech jako starodávná organizace řemesel a živností v 16. století, která byla nejzpůsobivějším právním podkladem živnostenského zřízení, ve které měl řemeslník jakožto člen právo na práci a zajištěný odbytek svých výrobků a která zajišťovala

⁹ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 220-221.

¹⁰ *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM – díl. V. C- Če slovník naučný v díle V. C-Če*, s. 260. (CD-ROM)

spotřebitelům určitou záruku dobrých výrobků. Byla založena a ve starší době zřizována na základě těchto principů: výlučné právo na práci a odbyt výrobků, zbožnost a bratrství a snaha, aby spotřebitelé dostávali dobré výrobky.¹¹

Cech jako organizace řemeslníků ve městech v době feudalismu.¹² Funkcí cechu byla ochrana příslušníků zpravidla téhož řemesla před konkurencí, řízení nákupu surovin a odbytu výrobků. Cechy však současně hájily zájmy mistrů proti tovaryšům a dohlížely na jakost výrobků. Z těchto funkcí vyrůstaly i jejich politické zájmy uvnitř jednotlivých měst.¹³

Cech, slovo německého původu, jako označení pro sdružení řemeslníků jednoho nebo několika příbuzných oborů v období feudalismu, která regulovala výrobu a dohlížela na její technickou úroveň, řídila nákup surovin a odbyt výrobků, stanovovala ceny zboží, maximální počet pracovních sil a délku pracovní doby. Byla nejen výrobním sdružením, ale plnila dokonce i funkce vojenské a náboženské organizace a organizace pro vzájemnou pomoc příslušníků téhož řemesla. Příslušnost k cechu byla většinou nutným předpokladem k provozování řemesla. Pro středověké cechy byla příznačná malovýroba. Uvnitř dílny téměř neexistovala dělba práce, takže každý pracovník si musel osvojit celý výrobní postup v příslušném oboru.¹⁴

Cech jako profesní sdružení výrobců jednoho řemesla nebo více typů méně početných řemesel, ve kterých převažovala převážně odvětví potravinářská a oděvní, provázená celou škálou řemesel stavebních a již vzácnějších oborů speciálních (např.

¹¹ WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913, s. 1-2. (dále citováno jako WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s.)

¹² *Malý encyklopedický slovník A - Ž*. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1972, s. 154. Dále Kolektiv autorů: *Ilustrovaný slovník. I. díl A- I*. První vydání. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1981, s. 329.

¹³ *Ilustrovaný slovník. I. díl A- I*. První vydání. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1981, s. 329.

¹⁴ *Ekonomická encyklopedie I. A-O. 2. přeprac. vydání*. Praha: Svoboda, 1984, s. 89.

zlatníci či malíři). Cechy se řídily určitými pravidly sepsanými do statutů. Poslání těchto korporací mělo v podstatě tři aspekty, a to hospodářský, sociální a náboženský.¹⁵

V neposlední řadě se cechem (z německého slova Zeche) rozumí rovněž určitá organizační jednotka podniku např. v hornictví či strojírenství v období průmyslové revoluce, dříve označení pro důl, horní závod. Tento pojem je však užíván dodnes. Jedná se o dílny nebo provozy, které na sebe technologicky navazují a mohou být označovány např. čísly.

S ohledem výše uvedené bych vlastními slovy charakterizovala cech jako sdružení řemeslníků - výrobců jednoho či více stejných nebo příbuzných oborů ve městech v období středověku a raného novověku, hájící zájmy a práva svých členů a dbající na odborné znalosti svých členů v daném oboru.

1.2. Poslání cechovních organizací

Cechy plnily tyto základní funkce:

1. Funkci hospodářskou

Všichni členové platili do cechovní pokladny pravidelné příspěvky, nejčastěji čtyřikrát ročně o tzv. suchých dnech. Příspěvky se vybíraly také za přijetí mistra do cechu, za složení mistrovské zkoušky, přijetí učedníka do učení a za vyučení. Z cechovní pokladny se naopak hradily výdaje za plat cechmistrů, dary konšelům a vrchnosti, za platy písařům, poslům a dalším osobám pracujících pro cech a po roce 1739 za plat povinně ustanoveným cechovním inspektorům. Cechovní peníze byly také vynaloženy na společné hostiny. Mezi mimořádné výdaje patřily výdaje za pořízení cechovních dokumentů a potřebných předmětů. Některé cechy také nakupovaly

¹⁵ BOBKOVÁ, Lenka; BÁRTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny země Koruny české IV.b. Druhý svazek*. Praha: PASEKA, 2003, s. 110.

hromadné suroviny, které poté prodávaly svým členům. Cech také pravidelně odváděl částku za nájem cechovní hospody, ve které se řemeslníci scházeli.¹⁶

Finanční hotovost se uchovávala v cechovní pokladnici, nazývané též matka či matka pokladnice. Pokladnice současně sloužila k uchování cechovních artikulí a dalších cechovních písemností. Každé jednání cechovního sdružení bylo zahájeno otevřením pokladnice a přečtením cechovních statut, přičemž pokladnice směla být uzavřena teprve až po ukončení cechovní schůze.

2. Funkci sociálně - společenskou

Vedle hospodářské funkce plnily cechovní sdružení také funkci sociálního zabezpečení. Poměrně značná část výdajů cechu byla určena na výpomoc nemocným a starým členům cechu, kteří se ocitli v hmotné nouzi, sirotkům a vdovám. Nutné bylo dbát i o dobrou pověst cechu, proto se prováděly živnostenské kontroly zboží, při nichž se kontrolovala kvalita i váha výrobku. A pokud nějaký mistr potřeboval půjčku, tak mu ji cech poskytl.¹⁷

3. Funkci náboženskou

Cechovní sdružení současně plnila náboženskou funkci, jakožto náboženské bratrstvo. V městském kostele měl cech zpravidla svůj oltář, o který pečoval. Dále cech pravidelně přispíval na almužny a mše. Mezi povinnosti řemeslníků patřila účast na pohřbech cechovních řemeslníků, veřejných slavnostech a procesích. Při těchto procesích se jednotlivé cechy prezentovaly především vyšívanými, či malovanými prapory tzv. korouhvemi.

Účast na pohřbu mistra, jeho manželky, popř. dětí, byla povinná pro všechny ostatní členy cechu. Tato povinnost byla obvykle zakotvena v cechovních statutech. Za zemřelého se sloužila zádušní mše v kostele a poté se průvod vydal na hřbitov. Rakev zemřelého neslo několik mladších mistrů za doprovodu duchovních, členu cechů,

¹⁶ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 110-119.

¹⁷ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 598.

příbuzných a přátel. Rakev bývala ozdobena křížem, cechovními symboly a pohřebními štíty.¹⁸

Všechny předměty byly obvykle opatřeny cechovním symbolem, který odkazoval na konkrétní cech. Nejčastějšími cechovními symboly bývaly patroni cechu, pracovní nástroje či nářadí, které charakterizovala příslušný cech, popř. obojí. Každé řemeslo mělo svého patrona, kterým byl nejčastěji světec nějakým způsobem spjatý s daným řemeslem (sv. Kryšpín a Kryšpinián u ševců), či prostřednictvím svého atributu (sv. Petr s klíčem u zámečníků). U některých cechovních organizací se v jejich cechovní symbolice objevovala i místní specifika, typická pro místní působnost cechu.¹⁹

4. Funkci politickou

Postupným přibýváním cechovních organizací si stále více řemeslníků činilo nárok na vlastní oblast místního trhu a uplatňování cenového diktátu a tím docházelo ke vzniku a posilování cechovní politiky, jejímž hlavním cílem bylo posilování ochrany práv cechovních řemeslníků k místnímu trhu. Prosazovat zájmy určitého řemesla mohly jen cechy. Do té doby se městská živnostenská soustava starala především o kvalitativní dohled nad výrobou a o regulaci tržních vztahů. Ale vznik cechovní politiky postavil řemeslníky do nové role. Jejich výroba musela být respektována jako monopolní právo v rámci místního trhu, a proto si mohl určovat i podmínky odbytu. Většina kompetenčních sporů o oblast místního trhu se tak týkala odvětví příbuzných řemesel.²⁰

Josef Janáček ve své knize *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*²¹ vytvořil následující schéma hlavního cíle cechovní politiky – ochrany

¹⁸ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 598-599.

¹⁹ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 119-122.

²⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 597-598.

²¹ JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha: Státní pedagog. nakladatelství, 1963.

místního trhu. Ochrana cechovních řemesel byla postavena zaprvé na regulaci poměru mezi členy cechu a ostatními městskými obyvateli, ale i cizinci přijíždějícími do města jako obchodníci-hosté a regulaci poměru řemesla k místnímu trhu uvnitř cechu. Je důležité uvést, že níže uvedené Janáčkovo schéma se měnilo v závislosti na městě, ve kterém cech působil, na stupni rozvoje cechovní organizace v daném městě a v neposlední řadě na výrobním odvětví cechu. Avšak společným rysem vždy zůstala priorita ochrany místního trhu.

I. Regulace poměru mezi příslušníky cechu a ostatními městskými obyvateli i cizinci přijíždějícími do města jako obchodníci – hosté:

A) Uplatňování monopolního práva odbytu řemeslných výrobků a řemeslné práce v rámci místního trhu.

1. vyloučení cizí konkurence (zákaz dovozu cizích výrobků)
2. vyloučení místních necechovních řemeslníků či řemeslníků ve venkovském zázemí z výroby
3. obrana pracovního oboru oproti příbuzným řemeslům
4. uplatňování cenového diktátu

B) Dozor nad svobodným dovozem cizích výrobků do oblasti místního trhu.

- kvalitativní dozor na výročních trzích
- kvalitativní dozor na týdenních svobodných trzích

C) Zajištění přednostních práv nákupu suroviny v oblasti místního trhu.

1. prosazení přednostních práv k nákupu suroviny
2. prosazení výhradních práv k nákupu suroviny
3. prosazování vlastních cenových požadavků

II. Regulace poměru řemesla k místnímu trhu uvnitř cechu:

A) Regulace přístupu do cechu a postupování práva k provozování řemesla v samostatné dílně.

1. stanovení a zotřování podmínek výuky
2. prodlužování povinné tovaryšské učební doby
3. zhoršování ostatních podmínek přijímání do cechu

B) Regulace výroby pro místní trh.

1. organizace společného prodeje na veřejných prodejních místech
2. vymezení techniky výrobního procesu stanovením jeho pevných pravidel
3. zákaz práce na sklad vymezením množství skladovaného zboží
4. omezení počtu dělníků (tj. tovaryšů a učedníků)
5. omezení počtu výrobních nástrojů
6. omezení produkce nařízenými o její maximální přípustné výši

C) Regulace nákupu suroviny uvnitř cechu.

1. omezení nákupních možností jednotlivce
2. cechovní nákupy suroviny²²

V důsledku rostoucího politického vlivu cechovních organizací docházelo k prohlubování rozdílu mezi cechovními a necehovními řemeslníky.

Určitá část řemeslníků, která stála mimo cechovní organizaci, byla označována za fušery či stolíře, popřípadě za hudlaře, šterary, humplíře atd. Nejmenší konkurenci pro cechovní řemeslníky představovali domácí výrobci, kteří vyráběli pouze pro vlastní potřebu a nejčastěji podomácku pekli chléb, poráželi dobytek, pletli punčochy, tkali plátno, šili šaty a vyráběli mýdlo a louče.²³

Jinou skupinu necehovních řemeslníků byli fušeři, kteří zanechali řemesla, kterého se vyučili, ale začali se věnovat jinému řemeslu, případně toto řemeslo vykonávali vedle původního řemesla. Vzhledem k tomu, že fušeři se nevyučili novému řemeslu, které chtěli vykonávat, nemohli vstoupit do cechu příslušného řemesla. Fušeři

²² Janáček, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s. 103-107.

²³ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 10.

našli své uplatnění zvláště tam, kde byl nedostatek cechovních řemeslníků daného oboru. Konkurencí pro cechovní řemeslníky byli vedle fušerů také židovští řemeslníci. K dalším necechovním řemeslníkům patřili dvorští řemeslníci pracující přímo pro vrchnost, řemeslníci zaměstnaní u vojska, řemeslníci, kteří vyráběli v rámci manufakturní výroby pro vzdálené trhy (zejména pláteníci), tovaryši bez mistrovské zkoušky a venkovští řemeslníci. Cechovní organizace tak svoji povahou necechovní řemeslníky zatlačovala do pasivity a lze říci, že v hospodářském smyslu se stávala brzdou vývoje specializace. Řemeslnický patent z roku 1731 poté nařídil začlenění necechovních řemeslníků do již existujících cechů.²⁴

Druhým znakem cechovní politiky byl vznik širších cechovních organizací, meziměstských, krajských a zemských cechů. Původním impulsem k tomuto bylo propůjčování cechovních statut vyspělých cechovních organizací nově zakládaným organizacím vzniklým v jiných městech. Později to byla snaha řemeslníků upřednostnit své zájmy výrobního odvětví nad zájmy městské živnostenské soustavy a ochota spojit se s řemeslníky z jiných měst proti řemeslníkům ve svém městě.

Postupem doby však docházelo k roztržiténosti cechovních zájmů v důsledku prosazování politických zájmů a plánů řemeslníků. Řemeslníci poté nepostupovali jednotlivě jako celá vrstva, ale zájmové skupiny mezi nimi se začaly třídit podle příslušnosti k živnosti.²⁵

1.3. Forma cechů

Druhá polovina 14. století až první polovina 16. století byla velice příznivá pro rozvoj cechů. V tomto období přibývá cechovních organizací. Cechy byly zakládány jak ve velkých, tak i v malých městech, ve městech s rozvinutou výrobou, ale i v oblastech, kde teprve začínal hospodářský život. V menších městech se často příbuzná řemesla sdružovala ve společném cechu, protože počet mistrů daného řemesla nebyl dostačující k ustanovení samostatného cechu.

²⁴ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 10-11.

²⁵ JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s. 148-154.

Podle počtu výrobních řemesel, která tvořila cech, se rozlišují cechy prosté (jediného řemesla), složené nebo spolucechy (spojení dvou, tří i více řemesel), v 16. století se spojení více než tři řemesel nazývalo rajcech (rejcech).²⁶

Poměrně často se takto sdružovali řemeslníci, jejichž spolupráce byla zapotřebí pro zhotovení finálního výrobku a jejichž počet mistrů pro ustanovení samostatného cechu nebyl dostačující. Kupříkladu se takto sdružovali kováři, koláři a bednáři. Postavení jednotlivých řemesel ve sdruženém cechu nebylo často rovnoprávné, protože záleželo na počtu jednotlivých řemeslníků. Pokud byla dílčí řemesla zastoupena rovnoměrně, objevila se jména všech řemesel v názvu cechu a ve vedení cechu bylo reprezentováno starším mistrem. Naopak, když ve sdruženém cechu převyšovali počtem řemeslníci jednoho řemesla nad ostatními, zajistili si tím větší pravomoci uvnitř cechu a ostatní řemeslníci neměli tak své zastoupení ani v názvu a ani v cechovní správě, byli tzv. podružní v cechu. Vyskytovala se také sdružení cechů podružených s cechem vrchním tzv. vrchní cechy. Jestliže postupem času docházelo k dostatečnému zvyšování počtu mistrů sdruženého řemesla, mohli řemeslníci vystoupit ze sdruženého cechu a založit si vlastní cech.²⁷

Sdružená řemesla ale nemusela být vždy příbuzného charakteru, zejména v menších městech, kde počet mistrů nestačil pro založení cechu, vznikl cech společný pro všechna tamní řemesla tzv. cech všech řemesel, později označován zejména ve východních Čechách cech rozličný.²⁸ V Příbrami se cech různých řemesel nazýval cech paterého řemesla také cech patera řemesla. Sdružoval kováře, koláře, zámečníky, bednáře a truhláře.²⁹

V Praze a na větších panstvích, tj. v oblastech zahrnující větší oblast, se sdružovali řemeslníci stejného výrobního odvětví pod společnou správou a řádem, nebo

²⁶ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 23.

²⁷ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 612-636.

²⁸ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 26.

²⁹ SOkA Příbram: Cech patera řemesel.

ve formě volnějšího sdružení řemeslníků dvou či více nejčastěji sousedních měst tzv. meziměstské cechy. Mistři stejného řemesla z okolních měst a městeček tak museli být jeho členy, a to i se svým cechem, pokud byl zřízen, čímž se ocitli v podružném poměru k cechu hlavnímu. V Praze se vyskytovaly cechy, které byly společné pro Staré i Nové Město pražské, nebo pro všechna pražská města. Jinou formu meziměstských cechů bylo jejich rovnoprávné sdružení, jehož členové se řídili stejnými statuty.³⁰

Teprve v 16. století se dovídáme o zřízení cechů krajských. Forma krajských cechů byla totožná s formou meziměstských cechů a jejich účelem byla obrana proti stejným řemeslníkům z jiného kraje, kteří docházeli prodávat své výrobky na jarmarky.³¹ Meziměstské a krajské cechy se s největší pravděpodobností utvářely jen příležitostně, aby prosadily některé konkrétní požadavky řemeslníků určitého výrobního oboru.

Koncem 15. století docházelo již ke spojení cechů také na úrovni zemské. Zemské cechy (neboli teritoriální cechy) se řídily jednotnými statuty a za jeho hlavní cech byl považován pražský cech příslušného řemesla. Vzájemná vazba mezi cechy byla však volná a kromě vyžádání statut od pražského cechu nezasahoval pražský cech nijak do kompetencí venkovských cechů. V 15. století byli takto organizováni např. mlynáři, řezníci, sladovníci, koláři aj. Venkovští řemeslníci, kteří neměli vlastní cech, mohli požádat zemský cech o přijetí za člena a stát se mistry, či mohli být pouze pod jeho ochranou jako přespolní (hostinští) a mohli tak přijímat učedníky, aniž by složili mistrovskou zkoušku a odváděli zemskému cechu pravidelné poplatky.³² Lze říci, že v zemské cechy se spojovaly cechovní organizace jednotlivých měst bez ohledu na to, zda šlo o města královská či vrchnostenská.

³⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 609-636.

³¹ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku.*, s. 36.

³² WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 621-625.

Cech interlokální spojoval mistry několika měst v jednu živnostenskou organizaci. První cech tohoto druhu se vyskytoval na panstvích v poddanských městečkách, protože právě na panství nejsnáze vrchnost formulovala a nařizovala živnostenské zásady. Jedním z takových cechů byl cech tkalců tří měst Třeboně, Lomnice a Veselí, který byl roku 1519 stvrzen Petrem z Rožmberka.³³

Postupně také docházelo ke splynutí řemeslných bratrstev s cechy, které převzaly jejich úlohu na sebe. V 15. století neměla bratrstva formu organizace ani korporace, ale byla sdružení lidí různého zaměstnání, která se přidružovala k určitému výrobnímu řemeslu za účelem náboženským, nejčastěji na počest nějakého svatého patrona a kvůli zajištění svého pohřbu se zádušní mší. Cechovní organizace tak převzala od bratrstev náboženskou úlohu, spočívající v účasti na nejružnějších slavnostních průvodech a zbožných procesích pod jejich korouhvemi s obrazem svatého doplněného charakteristickým znakem daného řemesla.

Pořadí, ve kterém kráčely cechy při těchto průvodech a slavnostech, zapříčinilo rozdělení cechů na „přednější“ a „zadnější“. Jednotlivá řemesla tak kráčela ve dvanácti řadách se svými korouhvemi, přičemž v popředí šla řemesla nejváženější jako řezníci, za nimi zlatníci pod jednou korouhví s malíři a štítaři, naopak v zadních řadách kráčeli řemesla, kterých si lidé příliš nevážili a opovrhovali jimi (pekaři, bečváři, lazebníci) jako poslední v řadě dvanácté chodili lazebníci. Vůbec neopovrhovanějšími byli ovčáci. Nejznámější pořadí, dle kterého kráčely jednotlivé cechy v procesích, nalezneme v právech Soběslavských³⁴. Později v důsledku toho, že přibývalo nových cechovních organizací nebo že si některý ze starších cechů se svolením městské rady či vrchnosti obstaral svou vlastní korouhev (např. truhláři společně s koláři, tesaři a soustružníci,

³³ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 630-631.

³⁴ Soběslavská práva, pod tímto pojmem je v literatuře znám obsáhlý soubor právních pravidel Starého Města pražského vzniklý kolem roku 1440. Skutečný název, zapsaný v rukopisech, zní Kusové z listů a z práv Velikého Města pražského. Soubor se skládá ze dvou částí. První z nich jsou vlastní Soběslavská práva, domnělá privilegia knížete Soběslava II, udělená Starému Městu pražskému; druhá, tzv. Staropražská práva, obsahuje městské právo staroměstské, v němž jsou zachyceny skutečné předpisy právní, platné na Starém Městě.

zedníci společně s kameníky či hrnčíři), se objevovaly postupem času i nové korouhve a docházelo tak k obměně pořadí v průvodech.³⁵

Venkovské cechy se při určování pořadí jednotlivých cechů nejčastěji inspirovaly u pražských cechů.

1.4. Struktura cechovních organizací

Každá cechovní organizace měla svoji pevnou organizační strukturu, proto se v rámci cechů ustálila hierarchie mistr- tovaryš- učedník. Plnoprávným členem cechu byl pouze mistr, jehož přijetí bylo podmíněno složením mistrovské zkoušky, uzavřením manželství a získáním městského práva. Mistrovská zkouška spočívala obvykle v předložení předepsaného výrobku cechem tzv. mistrovského kusu. Jako příjemné musel do cechovní pokladnice odvést určitý obnos peněz a stanovené množství vosku a pohostit ostatní mistry svého cechu tzv. svačinou. Od předložení mistrovského kusu, stejně jako od poplatků do cechovní pokladnice, byli povětšinou osvobozeni synové mistrů, kteří se vyučili u svého otce. Obdobně byli osvobozeni také tovaryši, kteří se oženili s mistrovou dcerou nebo vdovou.³⁶ Po Bílé hoře byla z dalších podmínek přijetí vyznání katolické víry.³⁷

1.4.1. Učedník

K tomu, aby mohl být jedinec přijat do cechu, musel vykonat několik kroků. Nejdříve se musel vyučit řemeslu. Učedník tvořil nejnižší stupeň v právním rozvrstvení živnostenských osob.

Učební doba tzv. služba trvala několik let, v průměru to byly tři roky, avšak někdy to bylo i šest let. Již ze 14. století jsou známy cechovní řády, které stanovují, že učeň musel zaplatit mistrovi a do cechovní pokladnice určitý poplatek za to, že ho přijme do učení, a dále musel složit záruční částku, která propadla ve prospěch mistra, kdyby učeň odešel z učení předčasně. Věk učedníka jako podmínka přijetí nebyl

³⁵ WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 632-636.

³⁶ WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 194-224.

³⁷ Tamtéž, s. 193.

většinou stanoven. Učedník pracoval zadarmo, jeho jedinou odměnou byla strava, popř. ještě ošacení. Po skončení vyučení učedník skládal zkoušku, a pokud se zdařila, získal za poplatek cechu výuční list a stal se tovaryšem neboli dělníkem. Pojmem robeneč, mládek, pachole, pachole vyučené se označoval mezistupeň mezi učedníkem a tovaryšem, který již zastal nějakou práci a za to dostal něco málo od mistra zapláceno. Učedníkům bylo také zakázáno se ženit.³⁸

1.4.2. Tovaryš

Učedník se po vyučení stával tovaryšem a teprve po splnění předepsaných povinností, mezi které patřila několikaletá práce v dílně zkušeného mistra, se mohl tovaryš ucházet o členství v cechu. Pokud se jednalo o tzv. šenkovní cech, bylo povinností tovaryšů jít na vandr, aby se zdokonalil ve svém řemesle. Bylo zvykem, že pokud přišel do města vandrovní tovaryš, byl přivítán místními řemeslníky přípitkem tzv. šenkem (z německého slova Geschenk – dar). Pojem šenk se pak přenesl na cechy s povinným vandrem. Rozdělení cechů na šenkovní a nešenkovní se v Čechách uplatňovalo od 16. století, avšak striktní vymezení šenkovních a nešenkovních cechů u nás neexistovalo. K šenkovním řemeslům se řadili spíše krejčí, kožešníci, koželuzi či truhláři.³⁹

Tovaryš, označován soukeníky knap, či malíři pacholek, se lišil od učně tím, že byl placen za svou práci, nesměl být tělesně trestán a mohl kdykoli ukončit svůj pracovní poměr, což mu usnadňovalo nabytí dalších zkušeností v řemesle. Jak ukazují některá zachovaná cechovní statuta, byla práce a plat tovaryšů přesně vymezována, většinou s dlouhodobou platností. Pracovní doba byla zpravidla určena denním světlem, v létě trvala přes dvanáct hodin, v zimě bývala kratší. Tovaryši kromě neděle světili ještě pondělní odpoledne tzv. modré pondělí. K mistrovi je pojilo i společné bydlení, de facto se tovaryš po dobu pracovního poměru stával dočasným členem rodiny, který ovšem také musel dodržovat domovní řád. Na rozdíl od učedníků se mohli tovaryši

³⁸ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 725-728. Dále WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 310-338. Dále JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s. 89.

³⁹ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 22.

ženit, nebývalo jich ale hodně. Ženatí tovaryši (objevuje se označení kárník, od slova kára, protože na káře snad všechno měli vozit)⁴⁰ však v rámci svého pracovního poměru k mistrovi nepobývali v jeho domě, bylo jim dovoleno vykonávat pod dohledem mistra práci mimo mistrovu dílnu a také byli placeni od jednoho kusu (tzv. štukwerk, femberk). Velmi často zůstávali tovaryši nesamostatnými na celý život. V některých řemeslech tak skutečně tovaryšství přestalo být stavem přechodným k mistrovství a stalo se stavem trvalým.⁴¹

Pracovní poměr mezi mistrem a tovaryšem byl sjednán na základě námezdní smlouvy. Námezdní smlouva byla uzavírána na dobu určitou, která ale nebyla u všech řemesel stejná. Pracovní poměr většinou u jednoho mistra netrval déle než půl roku a musel být zpravidla ukončen řádnou výpovědí. Výpovědní lhůta činila zpravidla týden, ale v době před svátky a před konáním jarmarků alespoň dva až tři týdny.⁴²

Pokud šlo o mzdu, ta nebyla mezi mistrem a tovaryšem smlouvána. Tovaryš tak mzdu, jejíž výše se odvíjela od cechovních statut či domácího řádu, buď přijal, nebo vandroval dále. Mistr poskytoval tovaryšům nocleh a stravu, které se počítaly za část mzdy. Ta byla dvojího druhu. Časový plat byl vyplácen za odpracované dny, týdny, měsíce i za půl roku a za rok podle předběžné dohody mezi mistrem a tovaryšem, nebo podle zásad vyslovených všemi mistry cechu. Nejčastěji to byla mzda týdenní vyplácená v sobotu. Mzda za delší dobu než za týden znamenala větší nesvobodu pro tovaryše, proto byla spíše výjimkou. Denní mzda byla nejčastěji vyplácena ve stavebních řemeslech. Druhým typem odměny byla mzda za hotové dílo tzv. kusová mzda, která byla ovšem zavedena jen v některých oborech. Kupříkladu při hotovení

⁴⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. s. 732.*

⁴¹ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. s. 748.* Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku, s. 339-354.*

⁴² WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. s. 736.* Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku, s. 355-358.*

sukna se platilo tovaryšům za každý proces při zhotovení sukna zvlášť.⁴³

Mzda tovaryšů byla pevně určena. Mistr se od ní nesměl odchýlit, tzn., že byla i mnoho let stejná bez ohledu na její složitost, zdražování životních potřeb, osobní zručnost a dovednost tovaryše. Ve 14. století však dostávali tovaryši tzv. přídavky nebo příměňky v podobě lázně, či spropitného, které dávali nejčastěji tovaryšům řemesel stavebních a služebných živností kupující a objednavatelé díla. Postupně ale docházelo k omezování přídavek a v 16. století zanikly úplně.⁴⁴

Učedníci a tovaryši byli zavázáni poslušnosti k mistrům, museli pocházet z řádného manželství a slušné rodiny. Svůj původ museli obvykle dokládat tzv. zachovacími listy.⁴⁵ Pokud byli poddanými, museli až do roku 1781 předkládat povolení své vrchnosti.

Někteří tovaryši se sdružovali v tzv. menším cechu, nazývaném také menší pořádek. Hlavní činnost menšího pořádku spočívala především v dohledu nad dodržováním práv tovaryšů ze strany mistrů a v ochraně jejich zájmů, dále zprostředkovávala práci vandrovním tovaryšům, finančně podporovali z vlastních zdrojů nemocné, dočasně či trvale práce neschopné tovaryše. Zájmy tovaryšů na cechovních shromážděních mistrů hájili starší tovaryši, kteří stáli v čele tovaryšských pořádků a navenek tovaryše zastupovali, ostatní jim byli podřízeni. Úloha starších tovaryšů byla obdobná funkcím cechmistrů v mistrovské organizaci. Vedli správu finančních záležitostí, starali se o dodržování kázně a pořádku v cechu, ve sporech spolutovaryšů byli rozhodčími soudci v první instanci.⁴⁶

1.4.3. Cechmistr

Cechmistři představovali autonomii cechovní a byli v cechu jak orgánem

⁴³ JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s. 88 - 89. Dále WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 738-739.

⁴⁴ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 741-744. Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 359-374.

⁴⁵ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 200-203.

⁴⁶ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 763-765. Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 379-396.

administrativním, tak výkonným, protože stáli v čele cechu. Byli nazýváni také jako starší nebo starší přísežní, neboť při svém zvolení museli skládat přísahu. Cechmistři dohlíželi nad vnitřní správou cechu, vykonávali odborný dohled nad řemeslem a zastupovali cech vůči orgánům městské samosprávy. V přenesené působnosti od poloviny 14. století působili jako orgán živnostenské policie s pravomocemi kontrolovat kvalitu surovin a výrobků, dohlížet na jejich ceny a pokutovat nekvalitní výrobky. Vybrané pokuty náležely do příjmů městské rady, popř. v poddanských městech vrchnosti, a z části do příjmů cechovní pokladnice. Někde byly nekvalitní výrobky rovnou zabaveny a předány do nemocnicí (špitálů), škol, chudým, nebo byly určeny k likvidaci. Zvýšenou pozornost věnovali cechmistři zejména kvalitě potravinářských výrobků jako chléb a maso, u nichž kontroly probíhaly zpravidla jednou až dvakrát týdně.⁴⁷

Počet cechmistrů se v jednotlivých ceších lišil podle počtu jeho členů. V Příbrami mívaly cechy většinou dva až tři cechmistry. Ve 14 a 15. století si starší volil cech sám, ale od 16. století příslušela volba městské radě a od roku 1547 také královskému rychtáři. V poddanských městech volbu starších prováděli buď konšelé, nebo přímo vrchnost. V některých městech však své starší vybíral cech a městská rada poté potvrdila jejich zvolení. Přednější z cechmistrů byl nazýván první starší, který také vedl cechovní schůzi, přesto většinu cechovních záležitostí řešili cechmistři společně. Cechmistři byli obvykle voleni na jeden rok, ale někdy se volba protáhla a starší zůstali ve funkci i několik let. Zvolení cechmistři museli přísahat úctu Bohu, přísahat poslušnost své vrchnosti, dále že budou pečovat o cech, přistupovat stejně ke všem mistrům bez rozdílu a dodržovat zásady spravedlivého prodeje. Od 18. století byli cechmistrům nadřazeni cechovní inspektoři, kteří byli dosazováni příslušným magistrátem.⁴⁸

Cechmistři byli také první instancí ve sporech mezi mistry, tovaryši či učedníky, popřípadě mezi mistry a zákazníky. Pokud ale šlo o spor mistra s měšťanem kvůli nezaplacení zboží či výrobku, nebyli cechmistři příslušnými k řešení tohoto spor a spor

⁴⁷ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 671-676.

⁴⁸ Tamtéž, s. 660- 676. Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 96-102.

musel být řešen u městského soudu. Za porušení cechovních statut či nezaplacení dluhů mohli cechmistrři udělit řemeslníkovi pokutu, nebo ho dokonce poslat do vězení. Běžné přestupky proti cechovním statutům spočívaly nejčastěji v zanedbání cechovní schůze, neposlušnosti k cechmistrřům, prostořekosti, odluzování zákazníka, zanedbání pohřbu člena cechu a jiné. Cechmistrři však neměli pravomoc o uložení trestu vyloučením z cechu. Tato pravomoc náležela vrchnosti, či městské radě, stejně jako rozhodování ve sporech mezi jednotlivými cechy. Trest vyloučením z cechu mohl být uložen zejména za zpronevěru materiálu od zákazníka, za vzporu proti cechu a provinění proti cechovní cti.⁴⁹

Cechmistrři také opatrovali cechovní truhlici, v níž byla uložena cechovní statuta, pečeti, peníze, písemnosti mistrřů a tovaryšů i cechovní archiv.⁵⁰

1.5. Cechovní soudnictví

Cechmistrřům a fakticky celému cechu náleželo soudní právo, které bylo také výrazem, cechovní autonomie. Tato soudní pravomoc však nebyla ve všech městech stejná. Rozsah této pravomoci se odvíjel od postavení cechů vůči konšelům a od postavení konšelů k vrchnosti. Zpočátku náležela větší soudní pravomoc cechmistrřům v královských městech, ale v průběhu 16. století došlo k omezení této pravomoci na úroveň měst poddanských.

Cechovní soud byl příslušný nejen pro řešení sporů mezi jednotlivými příslušníky cechu, ale také i pro necechovní měšťany, kteří se ocitli v nepříjemné situaci spojené s živnostenským právem a samotným řemeslem. Cechovní soudní agenda byla poměrně široká a pestrá. Souzené spory lze tak rozdělit do následujících oblastí:⁵¹

⁴⁹ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 667-670. Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 129-162.

⁵⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 665.

⁵¹ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 137-138.

I. Spory mezi jednotlivými mistry týkající se díla a jeho prodeje, popř. spory mistrů se spotřebiteli ve vztahu k ceně zhotoveného díla, a dlužnické spory mistrů

Cechmistrům příslušela pravomoc trestat mistry za špatné zboží a za vadně zhotovené výrobky, a to i když v této věci nežalovali sami spotřebitelé. Často byli tak souzeni mistři, kteří zpronevěřili kus látky patřící zákazníkovi, nebo mlynáři, kteří nedbale mleli obilí.

V průběhu 14. a 15. století měli měšťané snahu řešit dlužnické spory s mistry prostřednictvím městské rady a vrchnosti, čímž často docházelo ke kompetentním sporům mezi cechovními a městskými soudy. Později v 16. století byla již v těchto sporech jasně vymezena kompetence cechovního soudu podle výše dlužné částky. Pražští a venkovští cechmistři tak směli rozhodovat o dlužnických sporech do výše deseti kop. V případě, že mistři odmítali stále uhradit část svého obecního dluhu, byli často posíláni do dlužnického vězení (např. mistři pražského cechu kožešnického).⁵² Jiná situace nastala, pokud zákazníci- měšťané odmítali zaplatit mistrovi za zhotovené dílo. Tyto spory totiž výlučně náležely do kompetence městské rady či vrchnosti. Cech mohl měšťana-dlužníka o zaplacení pouze upomínat.

II. Spory týkající se stížností mistrů na tovaryše, učedníky a naopak

Tyto spory souvisely zejména s proviněním členů cechu proti cechovním statutům. Nejčastěji byli mistři souzeni a potrestáni za neomluvenou účast na mši během cechovních slavností a neomluvenou účast na pohřbu spolumistra. Dalším často trestaným prohřeškem bylo neslušné chování a nadávání, podléhání hazardním hrám, nezřízené toulky a opilství. Nejčastěji byly za tyto přečiny ukládány peněžní tresty. O vážnějších zločinech mistrů byla příslušná rozhodovat městská rada či vrchnost.

III. Spory o hádky mistrů, vzniklé nejčastěji během jarmarku

Cechmistři také řešili spory mezi ženami mistrů, které se pohádaly při samotném prodeji výrobků či výkonu řemesla. Současně se cechmistři snažili řešit lehčí rvačky svých členů, zejména proto, aby uchránili své spolučleny před těžšími tresty, který by

⁵² WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 138.

mu byly jinak uloženy městským soudem či vrchností.

I přestože se příliš často mistři nesoudili o čest, nastal-li však takový spor, kdy byl mistr nařčen jiným mistrem, cech se vždy snažil přinutit nařčeného mistra, aby sám podal žalobu k městskému soudu či vrchnosti. V rámci tohoto soudního sporu tak měl očistit svoji čest. Po dobu trvání soudního řízení nechtěly mít cechy s nařčeným mistrem nic společného, a dokonce turnovský cech ševcovský měl snahu zbavit takto nařčené mistry členství v cechu ještě předtím, než bylo ve věci samé rozhodnuto. Ačkoliv se často tato nařknutí ukázala jako nepravdivá, mělo samotné řízení pro živnost mistra téměř likvidační následky, neboť v důsledku tohoto postoje cechu často přišel o čeled', tovaryše, byl vyškrtnut z knih a pomluven u zákazníků. Proto, aby pražští malíři předešli lehkomyšlným a ničím nepodloženým nařknutím, usnesli se roku 1601 na tom, že cech malířský nebude s tím, kdo takové nařknutí učinil, nadále komunikovat, a to až do doby, dokud skutečně neprokáže, že se jedná o pravdivé tvrzení.⁵³

Různými napomenutími a hrozbami řešili cechmistři také manželské spory svých členů, týkající se nejčastěji cizoložství a smilstva. Tyto prohřešky byly také výslovně zakázány ve většině cechovních statut. Jinak samotné tresty za cizoložství a smilstvo směly být ukládány jen městskou radou a vrchností.

Cechovní soudy se konaly v soukromí doma u některého cechmistra, nebo v cechovní hospodě. Nejčastěji však probíhaly na pravidelných valných schůzích cechu v přítomnosti všech členů cechu, kde náleželo mistrovi právo a svoboda uctivě oznámit cechu svoji stížnost. Žalobce také mohl za poplatek zažádat o svolání cechu za účelem projednání jeho žaloby. V případě nashromáždění většího počtu žalob vydávali cechmistři obsílky, které mohl doručovat buď cechovní posel, nebo městský posel. Při samotném soudu byli cechmistři povinni vyslechnout obě strany sporu a poté teprve mohli začít věc projednávat s tím, že zejména ve sporech o nadávky se snažili celou věc vyřešit smírnou cestou. Pokud spor připadal cechmistrům obtížný a nevěděli, jak v dané věci mají rozhodnout, odkázali často žalobce k městské radě či vrchnosti. Během zasedání cechovního soudu vyžadovali cechmistři, aby k nim strany mluvily uctivě. Průběh cechovního soudu zaznamenával písař. Rozsudek a cechovní tresty se

⁵³Tamtéž, s. 141.

zapisovaly do cechovních registrů v přítomnosti odsouzeného. Proti rozsudku cechovního soudu bylo možné za poplatek několika grošů podat odvolání k městské radě nebo poté až k městské vrchnosti. Tyto instance buď potvrdily rozsudek nižší instance, nebo rozsudek cechovního soudu změnil tak, že o věci samy rozhodly. O odvolání v právním a pravém smyslu nelze úplně hovořit, protože potrestaný mistr často podal k městské radě žalobu pro urážku na cti a nespravedlivé uložení trestu namísto toho, aby se odvolal. Často také odsouzený a potrestaný mistr nepodal žádnou žalobu a ani se neodvolal, ale snažil se městskou radu prostě uprosit.⁵⁴

K cechovním trestům náležely postupně napomenutí, hrozby, peněžité pokuty, pokuty vosku, trest vězením tzv. šatlava, dočasná ztráta živnosti. Za nejvyšší tresty byla považována ztráta živnosti a vyloučení z cechu. Přestupky a prohřešky proti cechovnímu pořádku byly trestány zaplacením pokuty nebo voskem. Za opilství byl udělován trest peněžité, ale za těžké opilství byl nejčastěji viník odsouzen k vězení. Za opakované prohřešky proti cechovnímu pořádku byl viník odsouzen k dočasné ztrátě živnosti tzv. nucenému svěcení, kdy nesměl pracovat a musel držet svátek. Trest vyloučení z cechu měl být uložen jen pro nejtěžší přečiny, k nimž náleželo zpronevření materiálu, který přinesl zákazník, vzpoura proti cechu a provinění se proti cti cechovní. Mimořádným cechovním trestem byl trest vandru a bití dřevěnou ferulí. Tyto tresty se však v cechovních pořádcích z 16. století již vyskytují velmi zřídka. Trest vandru vedle povinného tovaryšského vandru byl obvykle udělován tovaryšům než samotným mistrům, protože nesnadno mohl být uložen ženatému mistrovi, který měl rodinu. Trest bití ferulí nalezneme ve statutech rakovnických sladovníků až v 17. století, jinak lze považovat tento trest za trest čistě soukromý.⁵⁵

Velmi zajímavá byla jurisdikce pražského mlynářského cechu, neboť byla dvojího rázu. Cechmistři jednak rozhodovali spory týkající se jejich mlynářského cechu stejně jako cechmistři jiných řemesel. Vedle toho jim však náležela pravomoc soudně rozhodovat a udělovat pokuty na zemské úrovni ve věcech vodního práva a vodního stavitelství. Nejčastěji rozhodovali spory stran o vyzdvižení mlýna, vedení vody a

⁵⁴ Tamtéž, s. 148-159.

⁵⁵ Tamtéž, s. 153.

vytápění pozemků následkem zvyšování hladiny vody. Staropražští cechmistři tak vytvořili zemskou technickou komisi se soudní zemskou pravomocí. Zemští přísežní mlynáři museli být jmenováni pražským purkmistrem jménem rady, nejčastěji na žádost vlády, městských rad venkovských, panstva a krajských purkrabí. Bez tohoto jmenovacího dekretu nesměli působit v komisi. Pokud měla komise rozhodovat o sporech na vesnici, často k sobě zemští přísežní mlynáři přibírali tamějšího přísežního mlynáře. Postupem času byli přibraní přísežní mlynáři jmenováni krajskými přísežními mlynáři, kteří tak na krajské úrovni řešili předmětné spory. Pokud si nevěděli rady, obraceli se na hlavní zemskou komisi. Proti nálezu zemských přísežných mlynářů bylo možné se odvolat k městské radě staroměstské. Přísežní mlynáři zemští byli pro svoji technickou znalost problematiky vodního stavitelství po celých Čechách velmi váženi.⁵⁶

1.6. Valná schůze

Valná schůze,⁵⁷ nazývána také pořádek, společnost, společné shledání, je shromáždění všech právoplatných členů cechovní organizace. Valná schůze představovala zákonodárný orgán cechovní organizace, protože na něm bylo tvořeno cechovní právo. Do jeho kompetencí náležely také soudní a správní věci. Valná schůze tak byla výrazem cechovní autonomie.

Valné schůze se konaly čtyřikrát do roka o tzv. suchých dnech, tj. na jaře v době postní, v létě během svatodušních svátků, na podzim před sv. Václavem a v zimě o vánočních svátcích. V 16. století se však již v cechovních statutech objevovala ustanovení, která nařizovala konání schůzí nejvýše dvakrát do roka. V případě potřeby jakéhokoli mistra měla být svolána na jeho žádost mimořádná schůze. Musel o ni řádně a včas požádat cechmistra a za svolání zaplatit poplatek do pokladnice. Stejně tak mohl mimořádnou schůzi svolat dle potřeby za poplatek cechmistr. Ve 14. a 15. století byly valné schůze svolávány do bytu některého z cechmistrů, v 16. století se již konaly

⁵⁶ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 159-161.

⁵⁷ Většina necitovaných pramenů v této kapitole pochází z WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 163-190. Dále WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 677-681.

v hospodách (tzv. herberku). Každý větší cech měl totiž svoji hospodu, kde se scházeli jeho členové, a kterou měl označenou svým cechovním znakem.⁵⁸

Na valnou schůzi byli členové cechu zváni den před konáním, ve městech prostřednictvím cechovního posla nebo mladších mistrů a na vesnici svolával schůzi cechmistr dřevěnou obchůzkovou ferulí (insignie cechmistra), kterou předal mistrovi a ten zase jinému. Účast tovaryšů a učedníků byla nutná jen při jejich napomínání, jinak dle uvážení cechu. Cechovní statuta často předepisovala oblečení, jaké si mají členové na schůze obléci, a zakazovala nošení zbraní. Mistři byli povinni se dostavovat včas, tzn. předtím, nežli se přesypaly hodiny nebo dohořela svíčka. Kdo z členů by se dostavil až poté, nebo bez řádné omluvy se nedostavil vůbec, musel zaplatit pokutu. Stejně tak pod hrozbou pokuty nesměl mistr opustit schůzi před ukončením. Během valné schůze byl dodržován přísný zasedací pořádek. Cechmistři museli sedět v první řadě a schůzi většinou řídil předsedající cechmistr.

Schůze byla zahájena cechovními pozdravy a slavnostním otevřením dřevěné cechovní truhlice. Poté následovalo předčítání cechovních artikulí, privilegií a nejrůznějších nařízení.

Následně byla přijímána tzv. domácí zákonodárná usnesení. Tato usnesení však nebyla závazná pro všechny mistry, pouze pro ty, kteří si jej odhlasovali. Pokud měla být domácí usnesení závazná pro všechny mistry a stát se součástí statut, musela být následně schválena konšely, nejčastěji za poplatek. Dalším bodem programu bylo přijímání nových členů do cechu. Mistři, kteří měli být přijímáni, museli mít městské právo, museli předložit schůzi listy poctivého zplození, vyučení a chování a předvést mistrovský kus.

Předposledním bodem valné schůze byly tzv. soudy cechovní. Žalobce musel žalobu přednášet ve stoje u matky pokladnice a žalovaný pokojně odpovídat. Poté museli účastníci sporu opustit místnost, neboť muselo být rozhodnuto hlasováním

⁵⁸ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 163-168.

v jejich nepřítomnosti. Usnesení byla přijata většinou. Před samotným zahájením soudu však cechmistr vyzývali strany sporu nejprve ke smírnému vyřešení sporu. Obsah cechovních jednání měl zůstat v tajnosti, za porušení tajemství (tzv. pronesení) byly ukládány pokuty v podobě peněz či vosku, popř. hrozilo vyloučení z cechu. Valná schůze byly ukončeny tzv. svačinami čili cechovní „kolaci“ (pití a kvas).⁵⁹

⁵⁹ Tamtéž, s. 175-179.

2. Právní předpisy a prameny upravující cechovní zřízení

Základní údaje týkající se vzniku jednotlivých cechů, jejich organizační a personální struktury po celé období existence cechovních organizací nám poskytují cechovní pořádky (artikule, statuta) vydávané jednotlivými cechy daného řemesla, později vládní nařízení v podobě generálního cechovního patentu a generálních cechovních artikulí, dále pak úřední knihy a osobní doklady členů příslušné řemeslnické cechovní organizace.

2.1. Cechovní artikule

Cechovní artikule jsou nejcennější skupinou cechovních písemností. Jejich obsah i vnější podoba odráží proměny v oblasti hospodářské a sociální. Cechovní artikule však dokumentují také proměny ve způsobu úřadování. Ve 13. století a zpočátku 14. století byli živnostníci a řemeslníci pod správou rychtáře a přísežných konšelů, kteří také řídili jejich výrobu a tržbu a byli tak řemeslníkům nejbližší vrchností. Současně ze svého postavení vydávali městským živnostníkům nejrůznější řády. Vzhledem k tomu, že ve středověku neexistovala živnostenská státní politika, vše tak řídila města, která byla samostatnými hospodářskými organismy a která si sama upravovala hospodářské poměry.⁶⁰ Avšak třetí nejvyšší instancí nad organisovanými řemesly byl v královských městech král. Posléze však začali stejní řemeslníci vytvářet bratrstva a spolky za účelem toho, aby právo výroby a prodeje náleželo pouze tomu, kdo bude sdružen ve spolku.

Rychtář a přísežní dosazovali do spolku správce, kteří byli vybráni z řad řemeslníků. Zpočátku nejprve z čistě praktických důvodů vznikala ve spolku rozmanitá pravidla týkající se vnitřního života spolku. Vzhledem k tomu, že v této počáteční existenci řemeslných spolků a sdružení byl počet mistrů – řemeslníků daného řemesla v příslušné oblasti velmi omezený a vzhledem k tomu, že v této době byly vzájemné vztahy mezi jednotlivými řemeslníky na straně jedné a vztahy řemeslníků k ostatním

⁶⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 184 .

obyvatelům na straně druhé poměrně jednoznačně dané, bývala tato pravidla v zásadě nepsaným zvykovým právem.

Postupně však vznikala potřeba, aby tyto vztahy byly písemně definovány. Pravidla týkající se především vnitřního života tak začala být sepisována v podobě statut. Poté takto po domácky sepsaná a usnesená statuta společně se sebranými zvyky si řemeslníci nechali potvrdit městskou instancí, aby měli jistotu, že jejich spolek je uznán také obcí. V poddanských městech tato pravidla a statuta stvrzovala vrchnost na zámku. Ta tak získávala dokonalý přehled o právech a povinnostech jednotlivých cechů a jejich členů a v nemalé míře mohla ovlivňovat jejich činnost. V průběhu celého 14. století tak měla vrchnost, rychtáři a konšelé největší vliv na vznik, obsah a rozvoj statut.⁶¹

Statuta byla odrazem jejich finanční politiky, neboť v nich bylo například zakotveno, jaký poplatek musí řezníci pravidelně odvádět do městské pokladny z masných krámů, či kolik musí odvádět daný cech městské pokladně z poplatku za přijetí nových členů. V královských městech, kde třetí instancí nad organizovanými cechy byl král, se postupem času domáhali řemeslníci stvrzení svých statut namísto městské rady samotného krále.⁶² Kupříkladu roku 1417 královským privilegiem král Václav II. udělil a stvrdil staroměstským řezníkům jejich práva, dle kterého ročně museli do královny komory odvádět hřivnu grošů a dle kterého jediným svobodným trhem byl trh konaný v sobotu.⁶³

Pokud do města přišel řemeslník, který v daném městě nenalezl svého cechu, nebo se nechtěl přidat k některému příbuznému cechu, jeho působnost ve městě zcela

⁶¹ Na rozdíl od Francie, kde byly řemesla v pevné závislosti na králi, který přednějším řemeslům udílel mistrovské právo, provozoval policii, vybíral poplatky a stvrzoval statuta. Ostatní řemesla byla v poddanosti královským úředníkům, královskému komořímu a maršálkovi, kteří tak udělovali řemeslníkům mistrovská práva, rozhodovali spory a dohlíželi nad řemeslníky vedle cechovních mistrů. Současně také do královny pokladnice vždy náležela část peněz vybraných za pokuty. (WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 185.)

⁶² WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 181-184 .

⁶³ Tamtéž, s. 186.

závisela na městské radě a rychtáři, kteří ho přijali v sousedství a udělili mu právo k provozování řemesla a uznali ho mistrem.⁶⁴

Prvními řemeslníky, o kterých je doloženo, že požádali městskou radu a rychtáře o stvrzení svého organizovaného společenství, byli roku 1318 za vlády Jana Lucemburského staropražští krejčí.⁶⁵ Z dochovaných kusů statut je známo, že podmínkou k provozování řemesla je městské právo, dále upravují vstupní poplatek neboli příjemné ve výši půl kopy, přičemž půlka částky připadala konšelům rady Starého města pražského a druhá krejčím, další článek upravuje, že krejčí smějí prodávat svá roucha pouze ve svém domě a najednou smějí prodat jen za hotové pouze dvě roucha. Současně statuta stanovila pokutu za přestupek proti artikulím, kdy po jedné třetiny z pokuty připadlo cechu, konšelům a městskému rychtáři, a zákaz pacholkům vykonávat tovaryšské práce u dvorských krejčích. Statuta však neobsahovala žádné články týkající se cechovní správy, cechovní jurisdikce a podmínkách cechovního a živnostenského práva a ani bratrských zásad.⁶⁶

Druhá povědomá městská statuta jsou statuta pražských zlatníků, jejichž vznik je datován do roku 1324, avšak dle Zikmunda Winter bylo v tomto roce stvrzeno pouze bratrstvo zlatníků společně se statuty bratrskými a teprve průběhem let se z bratrstva vytvořil cech. Bratrská statuta z roku 1324 obsahovala ustanovení o členském příspěvku, ustanovení o konání pohřbu člena bratrstva a také o bratrské správě, kterou vykonával bratrský mistr se třemi mistry. Teprve až po roce 1324 se dle Wintra vyvinul užší spolek zlatnických mistrů s cechovními tendencemi. Za jeho působení tak vznikala další statuta, která již pojednávala o cechovním soudu, který prostřednictvím bratrského mistra a tří starších rozhodoval o stížnostech mezi zlatníky. Dále obsahovala podmínky, za kterých byli zlatníci přijati za mistra, možnost za peníze pracovat pro cizího mistra,

⁶⁴ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 184.

⁶⁵ Tamtéž, s. 186.

⁶⁶ Tamtéž, s. 186-187.

několik článků se týkalo také zlatnických tovaryšů (přijímání tovaryšů do dílny), ale také usnesení o sazbách zlatnického díla.⁶⁷

První řemeslná statuta, která pocházejí z venkovských měst, jsou artikule pekařského cechu v Netolicích z roku 1338.⁶⁸ Netoličtí pekaři si sepsali statuta a poté si je nechali stvrdit vrchností, cisterciáckým opatem ve Zlaté Koruně. Statuta obsahovala zejména ustanovení o podmínkách přijetí k řemeslu a ustanovení o synech měšťanů, kteří byli přijímáni bez vstupního poplatku tzv. příjemného a na základě rozhodnutí konšelů. Na rozdíl od cizích pekařů, kteří museli jako příjemné platit konšelům, kostelu, rychtáři a všem pekařům džber piva.⁶⁹

Pravidla, která byla velmi podobná těm cechovním, vytvářely ve středověku hutě. Hutě byla řemeslná umělecká organizace, která působila při stavbách městských kostelů. Nejznámější hutí v Čechách byla huť kamenická na Hradčanech, která vznikla již za stavby Pražského hradu kolem roku 1335 a později se rozvinula při stavbě chrámu sv. Víta na Pražském hradě, když markrabí Karel povolal k jeho stavbě stavitele Matyáše z Arrasu. V čele huti stál první mistr stavitel, zvaný magister operis, který rozsuzoval spory mezi členy, jeho zástupci v technických otázkách byli parléři, rysy zase hotovili teoretičtí kreslíři. Jinak členy huti byli mistři, tovaryši i učedníci. Pravidelné schůze tzv. kapitoly navštěvovali také tovaryši. Tovaryši byli placeni od zhotoveného kusu.⁷⁰

Roku 1348 si malíři a štukatéři všech tří měst Pražských založili bratrstvo, ve kterém se sdružovaly i jiná umělecká řemesla jako sklenáři, řezbáři, pergameníci, zlatotepci, iluminátoři a vazači knih. Usnesení bratrstva a artikule této umělecké organizace se dochovala v krásně zdobené a psané knize, která byla ručně napsána

⁶⁷ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 187-190.

⁶⁸ Tamtéž, s. 191.

⁶⁹ Tamtéž, s. 191-192.

⁷⁰ Tamtéž, s. 195-196.

německy. Dochované články lze rozdělit do pěti skupin. První skupina o devíti člancích se týkala konání bratrského pohřbu a návštěv kostela.

Druhý oddíl se týkal bratrské správy, v jejímž čele stál mistr bratrský (brudermeister) volený vždy z řad malířů a tři starší (někde napsáno čtyři) mistři malířští, kteří měli klíče od pokladnice. Vzhledem k tomu, že v čele správy byli malíři, jednalo se zřejmě o početně nejvíce zastoupené řemeslo v organizaci. Trest za porušení mistrovských ustanovení byl stanoven ve výši 15 grošů.

Třetí skupina artikulí pojednává o podmínkách přijetí řemeslníka do bratrstva, vstupním příspěvkem, ale o složení mistrovské zkoušky nebylo prozatím zmínky.

Čtvrtý oddíl se týkal bratrské schůze, které náleželo zákonodárné právo, protože členové, kteří se jí účastnili, mohli hlasovat a usnášet se. Poslední pátý oddíl obsahoval pouze dva články týkající se soudní pravomoci v rozhodování sporů mezi mistry či mistrem a tovaryšem. Jak uvádí Winter, v knize se střídá slovo bratrstvo se slovem cech, proto lze jen těžko určit, zda bylo malířské bratrstvo již skutečným cechem, či nikoliv. Podle něho se tak vyvinulo poměrně široké malířské bratrstvo v pražských městech, ve kterém se vytvořila vyvinutá cechovní organizace uměleckého řemesla malířů a jiných příbuzných řemesel, kteří s ohledem k malému počtu řemeslníků nemohli zřídit svá vlastní organizovaná sdružení.⁷¹

Statuta vznikající v průběhu 14. a 15. století tak upravovala oblast týkající se cechu jako celku takového a zároveň upravovala práva a povinnosti jeho příslušníku (mistrů, tovaryšů a úředníků). V případě společného cechu příbuzných řemesel, tj. spojeného cechu, obsahovala statuta články, které se vztahovaly ke konkrétnímu typu řemesla. Pověštinou statuta obsahovala ustanovení základních předpisů týkající se vlastní cechovní organizace, stanovení podmínek pro přijetí do učení a provozování řemesla, volby cechmistrů a cechovního shromáždění, současně obsahovala ustanovení o rozsahu pracovní doby řemeslníků a výši jejich mzdy a ustanovení o zaopatření chudých řemeslníků v případě nemoci nebo chudoby. Některá statuta obsahovala ve svých člancích vymezení povinností řemeslníků vůči městu, například v případě vojenské hrozby či požáru. Základní osnova jednotlivých cechovních artikulí se odvíjela

⁷¹ Tamtéž, s. 196 – 199.

od stejného základu, a to vymezení práv a povinností členů ke své cechovní organizaci i vůči sobě navzájem, avšak tato ustanovení jednotlivých cechovních organizací jsou vzhledem k lokálním specifikacím oblasti, ve které daná cechovní organizace působila, velice různorodá.

Z výše uvedeného lze usuzovat, že cechovní artikule byly trojího původu: autonomní usnesení mistrů, městská nařízení a královské výsady.⁷²

2.1.1. Pobělohorská cechovní statuta

V průběhu 16. století ubývá originálních cechovních artikulí, které byly vytvořeny a sepsány jednotlivými cechy a poté předloženy ke schválení městské radě nebo své vrchnosti. Nehledě na skutečnost, že v důsledku válečných událostí během třicetileté války zaniklo poměrně velké množství cechovních organizací, které byly postupně během druhé poloviny 17. století obnovovány. V tomto období se projevila snaha o navázání na starší cechovní předbělohorské tradice, avšak v průběhu obnovené působnosti předbělohorských cechů se projevila potřeba jejich aktualizace obsahové stránky a přizpůsobení se konkrétním podmínkám, zejména snaha o uzavření cechovních zřízení a tím k vytvoření určitých pracovních jistot pro stávající členy cechu.⁷³

Pokud nově vznikající cech potřeboval upravit svoji vnitřní správu nebo práva a povinnosti svých členů, vypůjčil si za poplatek cechovní pořádek formou vidimus nejčastěji od již existujícího cechu stejného řemesla z jiného města. Jednalo se o listinu, která obsahovala opis stanov propůjčujícího cechu, s dodatkem opravňujícím příjemce k užívání této listiny. Stejně tak pokud se některý cech rozhodl obnovit svá statuta, vypůjčil si obvykle artikule od jiného cechu stejného řemesla. Každé obnovení či rozmnožení cechovního pořádku, popřípadě jeho propůjčení další cechovní organizaci, se vždy muselo dít se souhlasem příslušného cechu, který vydal opis svých statut tzv. vidimus. Venkovské cechy si nejčastěji propůjčovaly cechovní artikule od pražských cechů, které si pak vyhrazovaly právo rozhodovat spory při výkladu artikulí mezi mistry venkovského cechu. Mnohá venkovská města se ale spokojila s propůjčením artikulí

⁷² WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 186.

⁷³ SOkA Příbram: Cech hrněřský, Registra mistrů, učedníků a tovaryšů 1698-1751.

z nejbližšího venkovská města. Některá cechovní zřízení si také nechávala svoje statuta stvrzovat přímo králem tzv. majestáty (např. novoměstí krejčí roku 1581 Rudolfem II.). Cechy si nejprve vypůjčené artikule musely nechávat schvalovat městskou radou či vrchností. Poté schválené artikule dávaly krasopisně opisovat na pergameny nebo do zdobeně vázaných knih.⁷⁴

V polovině 17. století narůstala tendence sepisování artikulí tzv. menších pořádků (tovaryšských statut), tj. samostatných sdružení tovaryšů v rámci cechovní organizace, která vycházela z organizační struktury mistrů. Hlavní činnost tzv. menších pořádků spočívala především v dohledu nad dodržováním práv tovaryšů ze strany mistrů a v ochraně jejich zájmů na cechovních shromážděních mistrů. Tovaryšská statuta kodifikovala veškerá práva a povinnosti tovaryšů, obsahovala ustanovení týkající se jejich náboženské příslušnosti a ustanovení o chování a vzájemných vztazích mezi jednotlivými tovaryši. Součástí statut byly také články věnované organizování cechovních shromáždění a ustanovení týkající se vymezení délky pracovní doby a stanovení mzdy. Statuta byla schvalována a vydávána staršími cechmistry hierarchicky nadřízeného mistrovského cechu.⁷⁵

Řemeslnický patent z roku 1731 znamenal výrazný zásah do práv tovaryšů, šestý článek totiž zakazoval zakládání sdružení tovaryšů. Výslovný zákaz tovaryšských bratrstev a sepisování tovaryšských statut potvrdil až dvacátý první článek generálních artikulí z roku 1739. I přes tento zákaz se můžeme setkat s tovaryšskými statuty, která vznikla a byla potvrzena i po roce 1739.⁷⁶

Pokud se jedná o obsahovou stránku statut v pobělohorském období, můžeme z hlediska charakteru jednotlivých ustanovení rozdělit statuta na tu část ustanovení, která vymezují kompetence cechu v oblasti jeho vnitřní správy, podmínky pro přijetí do

⁷⁴ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 91.

⁷⁵ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, s. 765-769. Dále WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 376-378.

⁷⁶ SOKA Příbram: Cech patera řemesla, Inv. č. 5, Registra mistrů („Registra cechovní mistrův paterého řemesla“), 1691-1768, Kniha 1.

cechu a charakteristiku výrobků, produkovaných a vyráběných členy příslušného cechu, a dále na ustanovení věnovaná vymezení práv a zvláště povinností jednotlivých členů cechu.

Na rozdíl od cechovních statut z předbělohorského období, které téměř neobsahovala ustanovení o náboženském vyznání svých členů, zabývají se statuta v tomto období otázkou náboženské příslušnosti. Základní podmínkou vstupu do cechu, která musela být v důsledku rekatolizace po Bílé hoře splněna a která se také vztahovala na všechny příslušníky cechu bez rozdílu, byla příslušnost k římsko-katolické církvi a vedení řádného náboženského života. Ustanovení vymezující pravidelnou účast na bohoslužbách, procesích a jiných církevních akcích, stejně jako dodržování svátečních dnů tak byla obsažena téměř ve všech úvodních člancích cechovních pořádků.⁷⁷

Nedílnou součástí pobělohorských statut byla ustanovení, která se týkala mistrů, tovaryšů a učedníků a zabývala se otázkami získávání mistrovského práva, sjednávání zakázek, pracovních podmínek tovaryšů, vandrovní léta a dále otázkami spojenými s učedníky jako jejich přijetí do učení, jeho délkou a absolvováním. Cechovní statuta se věnovala také soukromému životu jeho členů, zejména možnosti finanční podpory příslušníku cechu a jejich rodin v případě nemoci nebo úmrtí. Některé cechovní pořádky se zabývaly otázkou tzv. vdovského práva, které umožňovalo vdovám po mistrech provozovat nadále řemeslo, ale za předpokladu, že u ní nadále působil vyučený tovaryš.

Součástí většiny cechovních statut byla také ustanovení o povinném předčítání artikulí minimálně jednou do roka při výročním shromáždění celého cechu.⁷⁸ Rovněž nebyla opomenuta ustanovení týkající se potrestání příslušníků, kteří se dopustili prohřešku proti pořádku, a přesné vymezení výše pokut.

⁷⁷ SOKA Příbram: Cech hrnčířský, Artikule ze dne 23. července 1698.

⁷⁸ SOKA Příbram: Cech hrnčířský, Artikule ze dne 23. července 1698.

2.2. Úřední knihy

Zpočátku se jednalo o knihy, jejichž obsahem byla veškerá cechovní agenda od zápisů privilegií, přes soupisy nově přijímaných učedníků, tovaryšů, mistrů, až po účetní záznamy. Postupně se tyto knihy od 17. do 19. století rozčlenily na knihy dle charakteru jednotlivých zápisů, na knihy památné či pamětní⁷⁹; mistrovské registry⁸⁰, do kterých se zaznamenávaly zápisy o konání cechovních schůzích a na nich přijatých usnesení, stejně tak se do nich zaznamenávaly jednotlivé smlouvy uzavřené mezi mistry daného cechu; evidence příjmů a vydání cechu se vedla v knihách počtů⁸¹; knihy přijatých učedníků⁸²; knihy vyučených učedníků a knihy nově přijatých mistrů⁸³.

Také samostatná sdružení tovaryšů tzv. menší pořádky, které byly organizovány na cechovním principu, vycházejícím z organizační struktury mistrovských cechů, disponovaly vlastními knihami. Vedení těchto knih spadalo plně do kompetence starších tovaryšů jako představených tovaryšského pořádku. Zápisy z jednotlivých tovaryšských shromáždění se zaznamenávaly do registrů⁸⁴. Do rejstříků přijatých tovaryšů se zapisovaly zaplacené poplatky za nově přijaté tovaryše, současně menší pořádky vedly rejstříky příspěvků tovaryšů, do kterých se zaznamenávaly údaje a vydání tovaryšského pořádku za jednotlivá čtvrtletí včetně záznamů o půjčkách pro tovaryše a jejich splátkách. Příjmy a vydání menšího pořádku se evidovaly v knihách počtů. Šestý článek generálního cechovního patentu z roku 1731 však zakázal jakékoli sdružování tovaryšů a tovaryšské cechy nesměly vlastnit pečeť a ani vést vlastní úřední knihy.

⁷⁹ SOKA Příbram: Cech řeznický, Inv. č. 4, kniha 1.

⁸⁰ SOKA Příbram: Cech řeznický, Inv. č. 5, kniha 2.

⁸¹ SOKA Příbram: Cech paterého řemesla, Inv. č. 16, kniha 11; SOKA Příbram: Cech mlynářský, Inv. č. 10, kniha 3.

⁸² SOKA Příbram: Cech rozárnický, knihy o přijímání učedníků z let 1774 až 1777.

⁸³ SOKA Příbram: Cech rozárnický, knihy o přijímání mistrů z let 1774 až 1775 a 1811 až 1851.

⁸⁴ SOKA Příbram: Cech paterého řemesla, Inv. č. 14, kniha 10.

Avšak tyto jednotlivé druhy cechovních knih nevedl každý cech. Jejich vedení z velké části záviselo na velikosti cechu, jeho majetnosti a na tom, zda tovaryši daného cechu vytvářeli tzv. menší pořádek. V neposlední řadě však záleželo také na důslednosti a péči starších cechovních, s jakou odpovědností k vedení úředních knih přistupovali.

2.3. Osobní doklady

Nejrůznější osobní doklady, které byli povinni předkládat zájemci o přijetí do jednotlivých cechů a které osvědčovaly jejich původ a dokládaly náležité chování uchazeče, nám podávají především osobní informace o konkrétních osobách, které prošly cechem. Zájemce o vstup do cechu musel zároveň s žádostí o přijetí předložit cechovnímu shromáždění list osvědčující jeho původ tzv. list řádného na svět zplození, který potvrzoval jeho manželský původ, a list zachovací, dokládající jeho náležité chování. Uchazeči nemanželského původu měli zakázáno ucházet se o učení, jedině že by obdrželi od panovníka list očistný.⁸⁵ Rozdíl mezi manželskými a nemanželskými dětmi odstranil až jedenáctý článek generálního cechovního patentu a současně čtvrtý článek patentu umožnil, aby mohly být do učení přijímány děti rodičů, jejichž zaměstnání bylo považováno za nečisté. Druhým článkem generálních cechovních artikulí bylo částečně omezeno užívání listu zachovacího, protože do cechovní pokladnice měl uchazeč uložit rodný list či jinou listinu, která by osvědčovala jeho původ. Až do roku 1781, kdy bylo patentem Josefa II. zrušeno nevolnictví, museli poddaní předkládat k žádosti souhlas své vrchnosti tzv. vrchnostenský konsens.

V souvislosti se zavedením povinné školní docházky⁸⁶ museli uchazeči do učení předkládat školní vysvědčení⁸⁷, které prokazovalo absolvování povinné školní docházky. Po absolvování zkušební doby, na kterou byl učeník do učení nejprve přijímán, byl přijat na předepsanou dobu k danému mistrovi do učení. Po uplynutí

⁸⁵ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha, s. 200-202.

⁸⁶ Povinná školní docházka byla zavedena Marii Terezií Všeobecným školním řádem pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích publikovaným dne 6. prosince 1774 pod názvem *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern*.

⁸⁷ SOkA Příbram: Cech pekařský, Inv. č. 23, školní vysvědčení.

předepsaných učednických let byl dosavadní učedník prohlášen za tovaryše a byl mu vyhotoven výuční list,⁸⁸ který měl být dle druhého článku generálního cechovního patentu uložen v cechovní pokladnici příslušného cechu, u něhož vstoupil do učení, a to po celou dobu než se ucházel o přijetí za mistra. Tovaryši před vykonáním mistrovské zkoušky museli absolvovat povinná vandrovní léta. K základní výbavě každého vandrovního tovaryše náležely opisy listu řádného zplození, listu výučního a u poddaných také opis vrchnostenského konsensu. Druhým článkem generálního cechovního patentu z roku 1731 byly tyto listiny nahrazeny listy osvědčujícími tzv. listy vandrovními (Handwerkskundschaften), které byly vydávány na základě ověřeného opisu listu řádného zplození a listu výučního. Tyto listiny, byly jakým si pracovním vysvědčením, protože kromě jména, věku, výšky, barvy vlasů, v nich nechyběly údaje o pracovním pobytu v daném městě včetně stručného zhodnocení o působení tovaryše.⁸⁹

Vydáním mistrovského listu bylo završeno přijetí tovaryše za mistra, který úspěšně vykonal mistrovskou zkoušku a splnil předepsané podmínky spočívající v řádném absolvování vandru (dokládáno osvědčením o absolvování vandru) a předložením výučního listu.

2.4. Nařízení a privilegia týkající se změn cechovního zřízení ve městech pražských po roce 1547

Český stavovský odboj v letech 1546–1547, který skončil neúspěchem, ve svých důsledcích zlikvidoval politickou moc měst. Tuto skutečnost především pocítila cechovní samospráva, neboť cechy se před rokem 1547 domáhaly stále většího vlivu. Vyvrcholením odporu českých stavů bylo vydání šesti článků Ferdinandem I. dne 8. července 1547 všem třem pražským městům. Dle třetího článku měla pražská města odevzdat králi všechna privilegia a svobody, která získala od předešlých císařů a králů českých s tím, že on sám rozhodne, jaké svobody jim zase navrátí. Král nechal

⁸⁸ SOkA Příbram: Cech mlynářský, Inv. č. 7, Karton I.

⁸⁹ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 209-210.

jednotlivé listiny prozkoumat. Některé pak byly prohlášeny za neplatné, jiné zase za propadlé a některé byly vráceny.

Nejprve král dne 24. září 1547 vydal privilegia pro Staré a Menší Město a poté 7. listopadu 1547 pro Nové město pražské.⁹⁰ Vydání těchto privilegií znamenalo značné omezení městských svobod a městské samosprávy pražských měst, protože bez přítomnosti a svolení královských dozorců- hejtmana a rychtáře, kteří byli za tímto účelem zřízeny, se nesměli scházet konšelé. Současně Starému městu pražskému bylo odňato postavení vrchního městského práva v zemi tím, že venkovská města se již nesměla odvolávat ve věcech právních k radě Starého města pražského, ale přímo ke králi a v jeho nepřítomnosti apelačním radám na Pražském hradě. Tyto privilegia se dotýkala také samotného cechovního zřízení, protože král si vyhradil právo ovlivňovat mzdy a ceny řemeslných výrobků vydáváním drahotných řádů.⁹¹

Ferdinand I. tak značně omezil veřejnoprávní výsady cechovních zřízení zejména právo svobodně se shromažďovat. Veškerých cechovních schůzí se nyní musel účastnit rychtář. Současně zakázal cechům stíhání mistrů, kteří nebyli sdruženi v příslušném cechu nebo kteří pracovali proti uznávaným zásadám. Starší cechovní byli odpovědní za mistry a za dodržování pořádků královských nařízení. I přes tato omezení však zůstaly cechům některé výsady a to zejména soudní pravomoc ve věcech řemeslníků, pravomoc a právo užívat cechovní pečeť.

Vzhledem k tomu, že městská správa zejména v královských městech a městech pražských došla po roce 1547 značných změn a převratů, změnil se poměr cechovních organizací k veřejnému městskému životu. V čele cechů nadále zůstali starší, do této doby jmenování městskou radou jakožto svou vrchností, po roce 1547 byli jmenování městskou radou jako zástupkyní vrchností - krále. Od roku 1547 se cechy nesměly scházet bez svolení královského hejtmana, který delegoval rychtáře, aby se účastnil shromáždění mistrů. Tímto byla narušena dosud celkem relativní svobodná cechovní

⁹⁰ KARLOVÁ, Zdeňka. *Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547*. Praha: s. n., 1934, s. 3.

⁹¹ Tamtéž, s. 8. Dále JANÁČEK, Josef. Zrušení cechů roku 1547. *Československý časopis historický*. 1959, č. 7.

samospráva a současně odebráním privilegií cechům měst pražských se jednotlivé pražské cechy ocitly ve značné právní nejistotě. Cechovní organizace ve smyslu organizace řemeslnické neboli pořádky nepřestaly existovat, avšak působily bez jakéhokoliv právního podkladu.

K vydání prvních obnovených privilegií došlo až v roce 1561, kdy samotný král Ferdinand I. konfirmoval listinou ze dne 19. listopadu 1561 pražským lazebníkům dvě privilegia, udělená cechu 8. srpna 1474 a 29. září 1509 králem Vladislavem Jagellonským. V úvodní a závěrečné části této konfirmační listiny je zmíněno, že se jedná o zvláštní královskou milost krále Ferdinanda I.⁹² Všechna ostatní privilegia, která byla ještě potvrzena králem Ferdinandem I. byla vydána až v roce 1562.

Beze změny byly králem Ferdinandem I. listinou ze dne 6. dubna 1562 potvrzena tři privilegia kožišníkům Starého města pražského (práva na erb z 18. dubna 1473, práva na řád a zvyklosti z 21. května 1473 a práva na výsadní podšívání výrobků chlupatými věcmi z 23. června 1495), udělená jim králem Vladislavem Jagellonským. Dále král Ferdinand I. doslovně konfirmoval dne 4. června 1562 privilegium cechu malířského a sklenářského, kterým byl cechu dne 8. dubna 1523 vydán pořádek králem Ludvíkem Jagellonským a současně potvrzeny některé listiny získané od císaře Karla IV.⁹³

Ještě předtím než bylo nařízením Ferdinanda I. ze dne 5. prosince 1558 určeno, aby byly podle potřeby obnoveny cechovní pořádky, udělil svým jménem dne 7. června 1553 privilegium pražským bradýřům, kterým „*byli stavěni co do cti všem ostatním řemeslům*“ a zároveň jim nemělo být bráněno v jejich cechovním zřízení.⁹⁴ Dle nařízení ze dne 5. prosince 1558 byla jako poradní orgán krále vytvořena zvláštní komise složená ze čtyř měšťanů a hejtmanů měst pražských, která měla za úkol opravit veškeré zastaralé řády a výsady, které byly v rozporu s politikou Ferdinanda I., a takto opravené předat králi k potvrzení, který je následně za taxu potvrdil. Teprve poté byly nazpět odevzdány cechům. Dříve než začaly být cechovní pořádky hromadně potvrzovány

⁹² KARLOVÁ, cit. d., s. 9.

⁹³ Tamtéž, s. 9.

⁹⁴ Tamtéž, s. 8.

králem Ferdinandem I., stvrdil Ferdinand I. dne 28. listopadu 1558 soukeníkům v království českém privilegium svobodného skupování vlny, které jim také sám dne 28. září 1545 udělil.⁹⁵

Závěrem této kapitoly je dle mého názoru důležité zmínit skutečnost, že Ferdinand I. svým ustanovením o ceších ze dne 8. července 1547 nezrušil ve městech pražských cechy jako organizace takové, i když se tak může s ohledem na znění „...*cechy zrušiti a zdvihnutí ráčili...*“⁹⁶ zdát. Pod pojmem zrušenými cechy ale nelze rozumět nic jiného než majestáty a výsady, které byly králi odevzdány a nebyly dosud králem potvrzeny, přičemž ty byly následně v letech 1558-1562 Ferdinandem I. obnovovány a poté vráceny jednotlivým cechům. Také Zikmund Winter, který k tomuto ustanovení podává výklad,⁹⁷ jenž působí počátku velmi zmatečně, si zřejmě neuvědomil jednoznačnost slova cech s cechovním privilegiem, neboť Ferdinand I. považoval ve smyslu cechovních privilegií slova cech a pořádek za synonyma. Avšak nakonec dává Zikmund Winter ve svém díle na otázku, co se s cechy vlastně stalo, poměrně jasnou odpověď, když uvádí „*cechům odňaty majestáty, privilegia, ale organizace mistrů s cechmistry pro správu vnitřních věcí řemesla zůstaly*“⁹⁸

Zcela jinak se ale Ferdinand I. zachoval k cechům v Horním a Dolním Slezsku, když nařízením vydaným ve Vídni dne 20. července 1556 jako důsledek stále se zvyšujících cen zboží, zrušil cechy, zakázal konání ranních cechovních schůzí a předkupování kůží, vlny a jiného zboží a stanovil za nedodržování trestní sankce.⁹⁹

2.5. Nařízení týkající se stanovení cen potravin a výrobků

Jak zde již bylo několikrát uvedeno, Ferdinand I. zbavil cechovní organizace ve městech pražských všech výsad veřejnoprávního charakteru. Mimo jiné jim také odebral

⁹⁵ KARLOVÁ, cit. d., s. 9.

⁹⁶ KARLOVÁ, cit. d., s. 5.

⁹⁷ WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 58-59.

⁹⁸ WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v 16. věku*, s. 60.

⁹⁹ Archiv Ministerstva vnitra v Praze, PT, sign.: I 1556. červenec 20., č. 24.

právo zasahovat do cenové úpravy jejich výrobků, neboť právo určovat ceny řemeslných výrobků si ponechal pro sebe. Proto na sněmu konaném 23. srpna 1547 vystoupil před českými stavy s žádostí o zavedení artikulí o cenách řemeslných výrobků. Výsledkem bylo vydání nařízení pod názvem „*Artikulové nařízení o čeledi od osob z krajuov volených, jak se při placení v jednom každém kraji k týmž čeledem zachovati mají*“, které stanovovalo mzdy čeledi a nádeníků, zedníků, sládků, tesařů a pokrývačů. Tento řád však nebyl jednotný, lišil se podle krajů, kdy vždy tři kraje tvořily celek, a pro pražská města také platil zvláštní řád.¹⁰⁰ Pravděpodobně byl tento řád značně nevyhovující, protože Ferdinand I. ustanovil zvláštní zemskou komisi, aby vypracovala nový řád, který vyšel 18. května 1549 pod názvem „*Narízení a snešení strany čeledi, řemeslníkův, nadeníkuov a jiných věcí potřebných, kterak a pokud se při tom všickni obyvatelé v království českém chovati mají*“¹⁰¹. První část řádu pojednávala o základních pravidlech pro nádeníky, úkolníky a čeledíny. Ve druhé části byly stanoveny mzdy pro jednotlivé kraje a třetí část se týkala kameníků, zedníků, pokrývačů, přidavačů, tesařů a jiných nádeníků ve městech pražských. Všeobecná ustanovení týkající se všech krajů, poté upravovala pokuty za nedodržování řádu.¹⁰²

Dalším řádem vydaným Ferdinandem I. dne 21. srpna 1562¹⁰³ byl policejní řád, který se však pouze týkal měst pražských a měl platit v době konání sněmu a korunování králem jeho syna. Policejní řád mimo jiné stanovoval, za kolik má být prodáváno obilí, pivo, víno či bílý chléb, dále že chléb musí být prodáván pouze v kotcích a dle kvality a míry předepsané.

¹⁰⁰ Digitální knihovna České sněmy, Svazek II., 1546-1557, 1549, dokument č. 168 a č. 170. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v020/1547/t016801.htm>

¹⁰¹ KARLOVÁ, cit. d., s. 18.

¹⁰² Digitální knihovna České sněmy, Svazek II., 1546-1557, 1549, dokument č. 212. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v020/1549/t021201.htm>

¹⁰³ Digitální knihovna České sněmy, Svazek III., 1558-1573, 1562, dokument č. 67. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v030/1562/t006701.htm>

Další nařízení týkající se cen výrobků tentokrát však pro celé království České vydal na základě žádosti českých stavů císař Rudolf II. dne 22. července 1578 „*Nařízení všem řemeslníkům a obchodníkům v království Českém, kterýmž stanoví se jim ceny, mzdy, čas práce a způsob, jak se ve svých řemeslech a obchodech chovati mají.*”¹⁰⁴ Nařízení vzešlo v účinnosti dne 22. září 1578.

Jinak každoročně byla pro pekaře, řezníky, sládky a jiná potravinářská řemesla zejména v pražských městech vydávána nařízení o cenách potravin, jejichž důsledkem byla celá řada stížností a protestů ze stran cechovních řemeslníků, kteří se různými způsoby snažili obejít stanovené ceny a jakosti výrobků. Nad stanovenými cenami a kvalitou potravin vykonávala dozor městská rada, která však tento úkol z části přenesla na starší cechovní, kteří městské radě ručili za dodržování pořádku daného řemesla. O něco později 2. ledna 1626 byl místodržícími království Českého pro všechna města pražská vydán nařízením poměrně podrobný řád pro řemeslníky, obchodníky a nádeníky, kterým byly stanoveny výše cen pro jednotlivé druhy zboží a výše platů pro nádenickou čeleď.¹⁰⁵

2.6. Generální cechovní patent z 16. listopadu 1731

Za poměrně výrazný zásah proti cechovním zřízením lze považovat vydání generálního cechovního patentu vídeňskou vládou dne 16. listopadu 1731,¹⁰⁶ který vešel v platnost roku 1732. Generální patent, jak ihned v jeho úvodu naznačil císař Karel VI., byl vydán zejména za účelem sjednocení nařízení pro cechy všech zemí monarchie, neboť mezi cechy panoval nepořádek. Patentem byla značně omezena dosavadní pravomoc cechů a jejich privilegia.

Vydání patentu bylo provázeno publikováním prováděcího nařízení z ledna 1732, na základě kterého byla města rozdělena dle významu a velikosti do čtyř tříd. V první třídě byla zařazena města pražská. Ve druhé třídě byla zastoupena všechna

¹⁰⁴ Digitální knihovna České sněmy, Svazek V., 1577-1580, 1578, dokument č. 154. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2012-03-20]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v050/1578/t015401.htm>

¹⁰⁵ Archiv Ministerstva vnitra v Praze, PT, sign.: 1 1626, leden 2, č. 303.

¹⁰⁶ SOKA Příbram: Cech rozármický, Generální řemeslnický patent z roku 1731.

ostatní královská města, také královská města věnná a navíc také Cheb. Ve třetí třídě byla poté zastoupena následující města: Bechyně, Bílina, Bohdaneč, Brandýs nad Labem, Broumov, Březnice, Budyně, Česká Kamenice, Česká Lípa, Český Krumlov, Frýdlant, Horažďovice, Horšovský Týn, Chomutov, Jáchymov, Jičín, Jindřichův Hradec, Jirkov, Kostelec nad Labem, Krupka, Lanškroun, Liberec, Libochovice, Litomyšl, Lomnice, Mirovice, Most, Netolice, Ostrov, Pardubice, Planá, Počátky, Poděbrady, Polná, Prachatice, Přelouč, Příbram, Roudnice, Rychnov nad Kněžnou, Slavkov, Soběslav, Sokolov, Strakonice, Tachov, Teplice, Třeboň, Týn nad Vltavou, Velvary, Veselí, Volyně, Vrchlabí, Žlutice. Čtvrtou a poslední městskou skupinu představovala všechna zbylá města a městyce.¹⁰⁷

Patent měl celkem patnáct článků, rozdělených do několika podčlánků. Celkem značný obrat v cechovní samosprávě přinesl hned první článek, ve kterém se uvádí, že cechy smějí používat pouze takové artikule, které byly potvrzeny magistrátem či od vrchnosti, respektive nebyly v rozporu s ustanoveními cechovního patentu. Cechovní pořádky vydané bez svolení panovníka, měly být anulovány či zaslány k dodatečné confirmaci. Jednotlivá statuta měla být nejprve předána k potvrzení instanci bezprostředně nadřízené, tj. magistrátům nebo příslušnému vrchnostenskému úřadu dané oblasti. Ustanovení, která byla v rozporu s jednotlivými články patentu, bylo nařízeno vypustit. Řada ustanovení původních pořádků tak byla neodvolatelně zrušena, jiná zase více či méně upravena. Poté až byla otázka confirmací jednotlivých cechovních pořádků vyřešena, měl magistrát či příslušná vrchnost shromáždit podklady týkající se daného cechu, zejména confirmované artikule a řemeslnický patent, a vše ve formě spisu spolu s poznámkami, která ustanovení cechovních pořádků byla měněna a proč, postoupit královskému místodržitelství, jako vrchní instanci tohoto schvalovacího procesu v českém království.

Po dobu, než byly jednotlivé cechovní pořádky confirmovány, se měli jednotlivé cechy řídit generálním patentem a vlastními zvyklostmi, pokud ovšem nebyly v rozporu s ustanoveními generálního patentu. Současně článek čtrnáctý stanovil, aby každý cech vlastnil ve své cechovní pokladnici po jednom výtisku patentu, ve smíšených oblastech

¹⁰⁷ Projekt OPPA [online]. [cit. 2011-12-28]. Dostupné z: <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery279&mid=553>

obdrželi cechovní starší jeho znění jak v českém, tak německém znění. Přičemž za obdržení patentu byl cech povinen zaplatit příslušnou taxu, která byla stanovena dle jednotlivých městských tříd. V pražských městech platily cechy za výtisk patentu po čtyřech zlatých, ve městech královských a věnných včetně Chebu po třech zlatých, ve městech zařazených do třetí třídy po dvou zlatých a v poslední čtvrté městské kategorii cechy zaplatily za výtisk po jednom zlatém.

Cechovní patent se ve svých člancích dotýkal také práv a povinností tovaryšů. Velmi zásadní byl šestý článek patentu, který zakazoval jakékoli sdružování tovaryšů. Tovaryšské cechy nesměly nadále vlastnit svou pečeť a ani neměly vést své vlastní úřední knihy. Tovaryšskému bratrstvu měl být odebrán typář a následně uložen v cechovní truhlici. Článek dvanáctý usnadňoval tovaryšům snadnější získání mistrovské práce tím, že měli vyhotovovat levnější a především mnohem praktičtější mistrovské kusy. Poté, co se tovaryš stal novým mistrem, nemělo být jeho postavení již zneužíváno tím, aby posluhoval starším mistrům. Avšak tresty za povstání tovaryšů proti mistrům měly být již mnohem přísnější, provinilí tovaryši měli být trestáni vězením a tělesnými tresty.

Ustanovení o učních jsou stručnější. Učňům neměla být neúměrně prodlužována výuční doba a neměli být ponižováni tovaryšskými rituály.¹⁰⁸ Druhým článkem patentu byly také povinně zavedeny vandrovní listy, tzv. listy osvědčující (Handwerkskundschaften), jejichž opisy patřily k základní výbavě každého vandrovního tovaryše, přičemž u poddaných k těmto dokladům náležel ještě vrchnostenský konsens.¹⁰⁹ Osvědčující listy byly vydávány na základě ověřeného opisu listu řádného zplození a listu výučního, který měl být dle tohoto článku uložen v cechovní pokladnici cechu, u něhož vstoupil do učení, a to tak dlouho, nežli se ucházel o přijetí za mistra.

¹⁰⁸ Učni byli dříve povinni recitovat tzv. řemeslnické pozdravení, a pokud při předfíkávání zaměnili třeba jen slovo, byl to již důvod k pokutování. Současně byly zrušeny nejrůznější tovaryšské obřady, při nichž se tovaryši dožadovali tovaryšského pokřtění, např. tovaryši byli vozeni městem oblečení v nezvyklých šatech, byli hoblováni apod. Tovaryšský křest býval v Příbrami nejčastěji zvykem u cechu paterého řemesla a soukeníku, po nichž obou se dochovaly tovaryšské rejstříky.

¹⁰⁹ Vrchnostenský konsens zrušen až roku 1781, kdy byl císařem Josef II. vydán patent o zrušení nevolnictví a poddaným byla ponechána volnost ve výběru řemesel.

Do vydání tohoto patentu nesměly být do učení přijímány děti nemanželského původu, a to ani, pokud později byly legitimovány sňatkem svých rodičů. Tato značně diskriminující zvyklost byla definitivně odstraněna článkem jedenáct generálního cechovního patentu. Současně čtvrtým článkem patentu směly být oproti dosavadní praxi do učení přijímány také děti rodičů, jejichž zaměstnání bylo považováno za nečisté.¹¹⁰ Článek sedm, který se týkal přivandrovalých tovaryšů, pak zrušil rozdíl mezi šenkovními a nešenkovními řemesly.¹¹¹

Vydáním cechovního patentu byl snížen vliv cechů v hospodářské oblasti. Zcela zásadní je proto článek třináctý, kde se uvádí, že mistři se již mezi sebou nesmějí dohadovat, za jakou minimální cenu budou své výrobky prodávat a za jakou nejnižší denní mzdu budou tovaryši a učedníci pracovat. Dozor nad cechy spadl nadále do pravomoci magistrátu či vrchnosti, přičemž do čela jednotlivých cechů jimi byli namísto dosavadních představených jmenováni cechovní inspektoři.

Další zásadní omezení cechovních pravomocí se týkalo cechovních schůzí. Ty se již mohly konat pouze se souhlasem magistrátu či vrchnosti a za přítomnosti osoby pověřené vrchností či samotného člena magistrátu. V poddanských městech vrchnost nadále ovlivňovala výběr řemesla svých poddaných a mohla jim zakázat pracovat mimo své panství.

Cechu se rovněž zakazovalo provádění vlastního soudnictví. Při jakémkoli provinění proti cechovním artikulům se měla tato skutečnost ústně nebo písemně oznámit magistrátu či vrchnosti. Těm také připadla rozhodčí úloha ve sporech mezi mistry a tovaryši. Zároveň jako nejvyšší a poslední rozhodčí instance bylo ustanoveno zemské gubernium.

Cechy hlavní a vedlejší měly mít nadále stejná práva, ale dle šestého článku

¹¹⁰ Za nečistá povolání byla například považována povolání jako ponocný, hrobník, ovčák, pomocníci katů a těch, co čistili ulice, stoky a žlaby.

¹¹¹ Rozlišení na šenkovní a nešenkovní řemesla spočívalo ve způsobu opatření práce přivandrovalému tovaryši. Bývalo zvykem, že pokud přišel do města vandrovní tovaryš, zavítal do cechovní hospody, kde se mu dostalo nejnětějšího zázemí, nežli dostal práci, a kde musel poprosit, aby mu poslali pro staršího tovaryše, který s ním pak obešel všechny tovaryše ve městě. Nenašel-li ve městě práci, směl obvykle ve městě zůstat po tři dny a na další cestu byl vybaven malým příspěvkem, takzvaným šenkem (z německého Geschenk = dar).

patentu mohly vést korespondenci pouze prostřednictvím magistrátu či vrchnosti. Generálním patentem bylo zakázáno trpět „nepořádné a postranní dělníky a řemeslníky“. Tito necechovní řemeslníci se měli inkorporovat u stávajících cechů.

2.7. Generální cechovní artikule 1739

Generální cechovní artikule vydané 5. ledna 1739 císařem Karlem VI.¹¹² byly reakcí na neúměrné průtahy spojené s konfirmací jednotlivých cechovních pořádků, které byly velmi různorodé, a proto se domnívám, že vydání generálních artikulí bylo snahou zavést určitou uniformitu v oblasti cechovního zřízení, a tím zjednodušit poměrně zdlouhavý schvalovací proces cechovních artikulí jednotlivých cechů dle generálního patentu. Toto zjednodušení schvalovacího procesu spočívalo v tom, že dle generálních artikulí již jednotlivé cechy nemusely nechávat konfirmovat své artikule. Tato povinnost zůstala pouze cechům působících v pražských městech, v ostatních královských městech a věnných městech královských včetně Chebu. Menší cechy, působící ve městech třetí a čtvrté třídy, měly nahradit své dosavadní cechovní artikule těmito generálními artikuly a držet se jich. Takto se měl urychlit schvalovací proces artikulí, ale zároveň menší cechy měly ušetřit nemalé výdaje s tím spojené.

Generální cechovní artikule jsou se svými šedesáti jedny články mnohem obsáhlejší nežli generální patent z roku 1731. Jejich cílem bylo konkrétněji zachytit a rozvést jednotlivé cechovní zvyklosti, které nebyly obsaženy v generálním patentu, jako například délku výuční doby jednotlivých řemesel, dobu vandru pro tovaryše a především výši poplatků za získání mistrovského práva. Jejich obsah můžeme podle oblastí, které články upravují, rozdělit do šesti okruhů.

Článek první až devátý pojedná o učních. Žadatel, který chtěl být vzat do učení, musel být katolického vyznání.¹¹³ Dále byl povinen se nahlásit na cechovní schůzi, kde uvedl, u jakého mistra se chce učit. Každý učedník byl nejprve přijat na zkušební dobu v délce šesti týdnů. Pokud obstál, musel ještě předložit list o řádném zplození, případně

¹¹² SOKA Příbram: Cech rozárníků, Generální cechovní artikulové pro pořádky královských dědičných zemí českých léta 1739.

¹¹³ Ve Slezsku však bylo povoleno také augsburské vyznání.

pokud byl poddaný i povolení od vrchnosti, tzv. vrchnostenský konsens, a zaplatit poplatek za přijetí tři zlaté, za zápis do knihy učňů třicet pět krejcarů a cechovnímu poslu patnáct krejcarů. Podle druhu řemesla byla rovněž pevně stanovena výuční doba, která činila u většiny řemesel tři roky, čtyři roky se učili jircháři, zlatníci, kameníci, hodináři a kožišníci, dva roky pekaři, tesaři, provazníci, perníkáři a hrnčíři. Učedníkovi nebylo dovoleno od mistra svévolně odcházet, protože tím riskoval ztrátu vložených peněz a pozbytí učňovského stavu. Celkový poplatek za vyučení neměl přesáhnout dvacet zlatých, pokud učedník tyto peníze neměl, musel u mistra pracovat ještě o rok déle. Po uplynutí výučních let se měl opět dostavit na schůzi, kde mu byly přečteny generální cechovní artikule a po zaplacení stejného poplatku, který učinil na počátku, měl být prohlášen za tovaryše. Stanovení výše mzdy učedníka záviselo zejména na druhu řemesla, délce učení a v neposlední řadě na rozhodnutí magistrátu či vrchnosti. Avšak ve městech třetí a čtvrté třídy byla současně stanovena maximální hranice mzdy, a to ve výši patnácti až dvaceti zlatých.

Zvláště přísná ustanovení týkající se tovaryšů obsahoval článek 10. až 24. generálních cechovních artikulí. Dle 17. článku bylo tovaryšům zakázáno „světit modré pondělí“¹¹⁴ pod pokutou ve výši jedné poloviny týdenní mzdy, dokonce však i celotýdenní mzdy. V dnešní době spíše úsměvné ustanovení generálních artikulí, dle kterého měl být tovaryš zpátky u mistra nejpozději v deset hodin, v zimě nejpozději v devět hodin večer. Místo vyplacení nepořádnému tovaryši měl jeho nadřízený mistr složit pokutu přímo do cechovní pokladnice. I přestože byl již rozdíl mezi šenkovními a nešenkovními řemesly zrušen 7. článkem generálního cechovního patentu z roku 1731, byla 22. článkem generálních artikulí omezena výše šenku pro tovaryše přicházející do nového místa.

Nejcitelněji však byla tovaryšská samospráva postížena opatřením stanoveným v 21. článku generálních artikulí, kterým bylo zakázáno vytváření tovaryšských bratrstev. Nejen, že menší tovaryšské pořádky dle 6. článku generálního patentu již nesměli vlastnit svůj typář, ale starší tovaryši dosud existujících menších pořádků byli nuceni odevzdat do mistrovské cechovní pokladnice své stanovy, veškeré dokumenty

¹¹⁴ V tento den nemuseli tovaryši pracovat.

včetně tovaryšského pořádku. Pokud se týkalo tovaryšského poplatku, který dosud skládali k zaopatření chudých a nemocných tovaryšů, směli se tovaryši dle 21. článku generálních artikulí scházet buď každou neděli, nebo jednou měsíčně v cechovní hospodě a za přítomnosti dvou přísežných mistrů vybírat příspěvek na chudé a nemocné tovaryše ve výši jednoho krejcaru týdně ve městech třetí třídy, u měst čtvrté třídy půl krejcaru, přičemž celková výše poplatku nesměla měsíčně přesáhnout sedm krejcarů. Dle mého názoru je tímto ustanovením také vysvětleno, proč byly knihy tovaryšů vedeny také po roce 1731. V konečném důsledku byli tovaryši zcela podřízeni svým mistrům a magistrátu či vrchnosti.

Jednou z hlavních povinností tovaryše bylo splnění tzv. vandru. Poté, co se tovaryš rozhodl jít na vandr, měl od cechu obdržet opis výpisu o řádném zplození a výuční list s cechovní pečeti, dobrozdání cechu a popř. souhlas od vrchnosti ve formě vrchnostenského konsensu, vše za poplatek nejvýše čtyřicet pět krejcarů. Délka vandrovnic let byla u většiny řemesel stanovena na tři roky, pouze u zlatníků, kameníků, jirchářů a hodinářů na čtyři léta a na dva roky pro pekaře, sládky, řezníky, pokrývače, perníkáře, tesaře a hrnčíře. V cíli svého vandrování se měl ohlásit na cechovní hospodě a za pomoci místního tovaryše sehnat práci u nějakého mistra. Tovaryši, s cílem získat co nejvíce zkušeností, často měnili místa svého působení. Pokud se rozhodli pokračovat v cestě, byli povinni tuto skutečnost oznámit svému mistru nejméně osm dní předem. Další cíl vandrování měl být dle generálních artikulí, minimálně čtvrt roku cesty od místa posledního působení.¹¹⁵

V člancích 25. až 43. generálních artikulí je pojednáváno o mistrech, jejich povinnostech a mistrovských kusech. O mistrech a jejich povinnostech pojednávají artikuly 25 - 43. Tovaryš, ve snaze získat mistrovské právo, musel předložit cechu doklad o řádném zplození, originál výučního listu, případně výhostní list. Aby dokázal svou zručnost, byl povinen vyrobit mistrovské kusy, které nesměly být příliš nákladné, a bylo snadné je prodat. Při zadávání těchto mistrovských kusů se mělo vycházet z dosavadních zvyklostí jednotlivých řemesel, avšak nemělo být tedy požadováno

¹¹⁵ Toto je celkem kuriózní ustanovení. Pokud s ohledem na nedostatečnou infrastrukturu vezmeme v potaz, že tovaryš ušel maximálně 15 kilometrů za den, a putoval cca 60 dní, ušel celkem 900 kilometrů.

zhotovení kusů, které by neodpovídaly praktickým potřebám. Povinnost zhotovit mistrovský kus se stahovala také na mistrovské synky a tovaryše, kteří se oženili s dcerou mistra či pozůstalou vdovou (čl. 26. -29. generálních artikulí). Pokud tovaryš ve zkoušce obstál, bylo mu přisouzeno mistrovské právo. Poplatek za přijetí nového mistra se u cechů ve městech první a druhé třídy řídil cenami v nově schválených artikulech, ve městech třetí a čtvrté třídy platili mydláři, mlynáři, sládci, řezníci, soukeníci, jircháři a koželuhové za přijetí patnáct zlatých. Přijímací poplatek ve výši dvanáct zlatých platil pro tesaře, zedníky, kameníky, kováře, zámečníky, pekaře, koláře, bečváře, truhláře, sedláře a kožišníky. Ostatní řemesla platila deset zlatých. Vdovy po mistrech, jejich synové a dcery platili vždy polovinu částky.

Dle 31. článku generálních artikulí byli nově přijatí mistři povinni uhradit poplatek za zápis do knihy mistrů ve výši jeden zlatý a deset krejcarů, a poplatek ve výši třiceti pěti krejcarů cechovnímu poslu za obeslání cechu. Vrchní dohled při přijímání nových mistrů byl z cechů převeden na příslušné městské magistráty a vrchnostenské úřady. V souvislosti se skládáním mistrovské zkoušky bylo zakázáno pořádání tzv. mistrovských svačin či obědů při udělení mistrovského práva. Jako náhrada byla novým mistrům stanovena povinnost složit do cechovní pokladnice shora vyjmenované poplatky. Na týdenních trzích mohli prodávat pouze domácí mistři, na jarmarku i přespolní.

Další ustanovení specifikovala vrchní dohled nad cechy a soudní jurisdikci. Tato pravomoc nyní náležela vrchnosti či magistrátu. Cechu bylo povoleno udělovat svým členům pokuty do maximální výše dvou zlatých.

V generálních cechovních artikulech byl zohledněn i sociální prvek cechu. Pokud totiž nějaký mistr onemocněl a neměl u sebe tovaryše, poskytl mu ostatní mistři, postupně od nejstaršího k nejmladšímu, svého tovaryše na osm dní. Pokud některý člen cechu zemřel, byli všichni povinni jít na jeho pohřeb.

Článek 45. a 46. je věnován vdovám po mistrech, kterým bylo povoleno pokračovat v řemeslné činnosti. Vdova si poté směla vzít za muže pouze mistra nebo tovaryše stejného řemesla. V případě, že se provdala za tovaryše, musel si tovaryš zažádat o mistrovské právo a zhotovit zadaný mistrovský kus.

Cechovním schůzím jsou věnovány články 46. až 54. generálních artikulí. Cechovní shromáždění se měly konat pravidelně čtyřikrát ročně, ale vždy se souhlasem magistrátu či vrchnosti a za přítomnosti cechovního inspektora, popř. zástupce vrchnosti, a účasti všech mistrů a tovaryšů. Mimo tato pravidelná čtvrtletní shromáždění mohl být cech svoláván pouze výjimečně a za útratu toho, na jehož popud bylo cechovní shromáždění svoláno. Při každé schůzi se měl zaplatit členský poplatek, od něhož byli osvobozeni starší mistři, protože měli mnoho povinností s organizací celého cechu. Pokud se na schůzi řešila nějaká žaloba, měly obě strany předstoupit před otevřenou pokladnici a pak se stanovil rozsudek. Nakonec se měla každá schůze zaznamenat do cechovní knihy, aby v případě potřeby mohly být vydány opisy těchto rozhodnutí jak jednotlivým řemeslníkům, tak i magistrátu či vrchnosti. K vedení mistrovských registrů měl být dle 54. článku speciálně ustanoven mistr, případně cechovní písař.

Poslední oddíl generálních artikulí pojednává v 55. až 61. článku o starších cechmistrech, cechovních pokladnách a přidružených mistrech. Starší cechmistři byli voleni cechovním inspektorem či zástupcem vrchnosti a ostatními mistry. Cechovní pokladna měla obsahovat peníze, dokumenty a typář. Současně měla být cechovní pokladnice opatřena dvojitým nebo trojitým zámkem, přičemž jeden z klíčů obdržel cechovní inspektor či zástupce vrchnosti. Cechovní účetní agenda byla specifikována v 57. článku artikulí, na základě kterého měla tato agenda připadnout výhradně do kompetence staršího cechmistra, který přijímal a vydával peníze a pravidelně při každém čtvrtletním shromáždění byl povinen předkládat cechovnímu inspektorovi či zástupci vrchnosti řádné vyúčtování za uplynulé období. Peníze získané z pokut měly být použity na pokrytí nákladů spojených s fungováním cechu. Zbytek připadl magistrátu či vrchnosti, kteří si ale peníze nesměli nechat pro vlastní potřebu, nýbrž je darovat vojákům nebo žebrákům. Na poslední čtvrtletní schůzi v daném roce se měly přečíst tyto generální cechovní artikule, popřípadě společně se speciálními artikulemi jednotlivých cechů měst první a druhé třídy. Mistři daného cechu byli pověřeni, aby dohlíželi na dodržování těchto ustanovení.

Vydáním generálního cechovního patentu z roku 1731 a následně generálních cechovních artikulí z roku 1739 prošla cechovní zřízení velkými změnami. Generální

patent z roku 1731 byl jakousi první sondou, která odhalila, jak jsou cechy vnitřně diferencované a že patent o patnácti člancích nebude k jejich sjednocení ani zdaleka dostačující. Přesto dle mého názoru byl řemeslnický patent důležitým krokem, protože nastínil obecné zásady, kterými se jednotlivé cechy měly řídit, především tím, že podřídil cechovní pořádky dohledu magistrátu či vrchnosti, kteří potvrzovali jejich cechovní statuta a kteří měli vliv na cechovní shromáždění schůze, neboť ty se mohly konat jen v přítomnosti cechovního inspektora či osoby pověřené vrchností, kteří dohlíželi na jurisdikci, jež se nesměla vykonávat bez jejich přítomnosti. Cechy tak byly zbaveny velké části svých dřívějších pravomocí a spadaly zcela pod kontrolu příslušného magistrátu či vrchnosti. Je však důležité podotknout, že ani generální cechovní patent a ani generální artikule cechy definitivně nerušily, ani nenahrazovaly cechovní systém výroby svobodným podnikáním. „*Řemeslná malovýroba však díky omezení vlivu cechů byla povzbuzena k větší aktivitě*“.¹¹⁶

V 18. století měl k rozvoji obchodu sloužit jednotný systém měř a vah, za jehož základ byl zvolen dolnorakouský systém. Přistoupilo se i k zavedení jednotné měny a celních opatření. Roku 1754 byla řemesla rozdělena na komerční a policejní řemesla, přičemž v roce 1776 k nim přibyla ještě svobodná řemesla. Mezi komerční živnosti patřila řemesla, u nichž se předpokládalo, že dojde k rozvoji velkovýroby (textilní řemesla). Skupinu policejních řemesel tvořily výrobní obory, úzce spjaté s místním trhem jako potravinářská řemesla, kováři, zámečníci či truhláři. Komerční řemesla byla spravována komerčními úřady.¹¹⁷ Komerční živnosti musely mít také cechovní zřízení, ale na rozdíl od policejních živností měly např. právo udělovat si samy mistrovství. Policejní živnosti spadaly do kompetence policejních komisí v zemích a později přešly pod politickou správu. Příslušníci policejních živností museli být povinně organizováni v cechovním zřízení a spadaly zcela pod státní kontrolu. Naopak svobodné živnosti, ke kterým se řadila především umělecká řemesla, nevyžadovaly cechovní organizaci.¹¹⁸

¹¹⁶ JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, s. 278-279.

¹¹⁷ Později byla dvorská komora nejvyšší instancí v dozoru nad komerčními řemesly.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 278-280.

Za vlády Marie Terezie došlo rovněž ke zvýšení počtu manufaktur v českých zemích. Jejich rychlý rozvoj ale narážel na nedostatek pracovních sil, což vyřešilo až zrušení nevolnictví vydáním patentu o zrušení nevolnictví ze dne 1. listopadu 1781 císařem Josefem II. Nyní si tedy venkovští chlapci mohli svobodně bez souhlasu vrchnosti zvolit, jakému řemeslu se chtějí vyučit, a poté tak rozšířit řady cechovních řemeslníků. Přestože se Marie Terezie a poté také její syn Josef II. snažili nejrůznějšími způsoby, zejména zakázáním omezování počtu dílen, výroby, počtu zaměstnávání učňů a tovaryšů a snahou zavést používání nových technologií ve výrobě, omezit cechovní pravomoci, neodvážili se zrušit cechovní zřízení.¹¹⁹

Ke zrušení cechovního zřízení došlo císařským patentem č. 227/ 1859 Františka Josefa I. ze dne 20. prosince 1859, platným pro celou říši vyjímaje Benátskem a Hranici vojenskou, kterým byl schválen živnostenský řád s účinností ke dni 1. 5. 1860.¹²⁰ Ve skutečnosti situace uvnitř řemeslné výroby neodpovídala původním cechovním principům již dávno před vydáním živnostenského řádu. Jejich zrušením došlo k odstranění posledních právních i ekonomických rozdílů mezi manufakturní a řemeslnou výrobou. Funkci cechů spočívající ve výchově učňů tak převzala živnostenská společenstva. Členy těchto společenstev však měli být i zámožní továrníci, proto byla vytvářena spíše ojediněle. Změna nastala až v roce 1883 vydáním první novely č. 39 ř. z. živnostenského řádu,¹²¹ která nařizovala, že všichni živnostníci kromě továrníků musí být členy závazných živnostenských společenstev. Živnostenská společenstva tak dostala výhradně řemeslnicko-živnostenský ráz.

Živnostenský řád upravoval práva a povinnosti osob provozujících živnost. Například stanovil, jakým způsobem měla být označena provozovna, dále povinnosti při oceňování výrobků či při zajištění hygieny. Dohledem nad dodržováním živnostenských předpisů v praxi byl pověřen živnostenský inspektor živnostenský. Tento institut byl

¹¹⁹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Linde, 1999, s. 149.

¹²⁰ Tamtéž, s. 428.

¹²¹ Hospodářská komora České republiky. [online]. [cit. 2012-17-02]. Dostupné z: <http://www.komora.cz/hospodarska-komora-ceske-republiky/o-nas-5/historie/historie-obchodnich-a-zivnostenskych-komor-na-uzemi-ceskych-zemi.aspx>

zaveden zákonem č. 107 ř. z. ze dne 17. 6. 1883 Současně také obsahoval řadu donucovacích prostředků, např. možnost zabavit zboží či uzavřít provozovnu, ale také výčet trestních opatření za přestupky proti tomuto řádu.¹²²

¹²² Hospodářská komora České republiky. [online]. [cit. 2012-17-02]. Dostupné z: <http://www.komora.cz/hospodarska-komora-ceske-republiky/o-nas-5/historie/historie-obchodnich-a-zivnostenskyh-komor-na-uzemi-ceskych-zemi.aspx>

3. Cechovní organizace výroby na Příbramsku v 16. až 18. století

3.1. Historie města Příbrami a jeho okolí

3.1.1. Úvod

Město Příbram se svým okolím nachází přibližně ve středu lesnatého pohoří Brdy, které se táhne jihozápadním směrem od Prahy, dále na jihozápad, a to na jeho jihovýchodním úpatí. Dominantu tohoto pohoří na západ od města tvoří zejména vrch Třemošná (778,6 m/n). Východní dominantou města je barokní poutní místo Svatá Hora. V současné době se město člení na tři základní části: stará Příbram, novější část – tzv. Sídliště a Březové Hory s tím, že k městu náleží i některé okolní spádové obce. Město Příbram je přirozeným centrem brdského regionu a v současnosti má necelých 40.000 obyvatel. Historie města je spjata zejména s četnými stříbrnými, olovenými a uranovými doly.

3.1.2. Doba předhistorická

Podle archeologických pramenů pochází nejstarší osídlení Příbrami a jejího okolí ze starší (paleolit) a střední (mezolit) doby kamenné, tj. 250.000 let př.n.l. – 6. tisíciletí př.n.l., ojedinělé nálezy pocházejí rovněž z doby mladší a pozdní doby kamenné (neolitu) v období 5. - 3. tisíciletí př.n.l. Nálezy popelnicových pohřebišť a pozůstatky osad, které se nacházejí v blízkosti městského centra, pocházejí z mladší doby bronzové a dokládají tak hustější zalidnění regionu lidem knovízské kultury. Dokladem o dalším osídlení regionu v halštatském období (6. - 5. století př.n.l.) jsou naleziště v obci Bohutín, v části současné Příbrami – Březové Hory a obci Jeruzalém, Bytíz a Trhové Dušníky.

Z období osídlení Keltů (4. -1. století př.n.l.), kteří jsou prvními historicky známými obyvateli našeho území, byly na Příbramsku nalezeny dva bronzové náramky u Radětic na Milínsku a u Drsníku (cca 7-9 km od Příbrami). Dalším dokladem keltského osídlení jsou nálezy archeologů u Brodu (cca 3 km jihovýchodně od předměstí Příbrami), kde byly nalezeny různé předměty, zejména bronzový řetízek, náramek a spona. Žádné zásadní důkazy

však o těžbě kovů Kelty nejsou k dispozici, i když s ohledem na nalezené předměty se můžeme domnívat, že těžba kovů zde byla v jejich období prováděna.

Z období germánského osídlení, v období rozkvětu římské říše (1. až 5. stolenní n.l.), nejsou na Příbramsku k dispozici rozsáhlejší hmotné prameny. V Hornickém muzeu v Příbrami je uložena zdobená amfora, jejíž původ je však až dosud nejasný.

Slovany byl kraj osídlován až od 7. do 9. století n.l. Nejstarší archeologické doklady o slovanském osídlení byly nalezeny u osady Jeruzalém, kde byly na teritoriu původního halštatského a laténského sídliště nalezeny pozůstatky slovanského žárového mohylového pohřebiště pocházejícího z 9. až 10. století n.l.¹²³

Z tohoto předhistorického období sice nelze spolehlivě doložit, že se zde dobývalo stříbro, olovo či jiné kovy, avšak z dochovaných pověstí sepsaných v Kosmově kronice je zmínka o dolování rud v této oblasti. Avšak jedná se pouze o pověsti, nikoliv oficiální historické prameny, a proto z Kosmovy kroniky nemůžeme čerpat historická fakta.¹²⁴

¹²³ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*. 2. vyd. Příbram: Městský úřad, 2003, s. 7-9. (dále citováno jako VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s.)

¹²⁴ V roce 733 byla kněžna Libuše požádána rodem z Hrabova, aby svými věštbami pomohla odkrýt doly na stříbro, zlato a drahé kovy. Na skále nad Vltavou vyřkla tuto věštbu: „ Vidím vrch březový, kterýž jest stříbra vnitř plný. Toho vy a váš rod budete užívati, a jestliže nedáte od západu slunce lidem nad ním panovati, váš rod bude se množiti a cizí národové budou se vám klaněti." V roce 755 pak Nezamyslův švagr Přibral často rozvažoval nad Libušiným proroctvím a se svými lidmi se vypravil hledat místo, kde by měly doly být. Zastavil se mezi horou Třebušnou a přívrším Dubenec a začal zde kopat. Nalezl výborné stříbro v dosti hojném množství a bez meškání ho tedy na díly rozdělil a poslal svým příbuzným. Na jednom návrší si nechal vystavět menší hrad, jemuž dal jméno Přibral, z něhož pak vzniklo jméno Příbram, které se zachovalo až dodnes. Kosmas se také zmiňuje o Bytízovi, kterému se poštěstilo najít stříbrné doly nedaleko Slavašova, dnešního Berouna. Velmi zbohatl a nechtěl už být oddán Nezamyslovi, zejména tím, že odmítal platit daně. Kníže Nezamysl pak táhl k Bytízu a nechal vzpurného pána oběsit.

Avšak nejznámější pověsti, či zprávou, o které se Kosmas zmiňuje, je pověst o Horymírovi a Šemíkovi. Za vlády knížete Křesomysla se mnoho lidí vydalo do dolů a vůbec se nestaralo o svá pole. Pro potraviny se pak muselo posílat do Prahy, kde už byly i velké zásoby vyčerpány. Křesomyslovi vladykové knížete napomínali, aby lid z dolů vyhnal a obnovil práci na polích. Kníže však sám po stříbře toužil a neuposlechl jejich výtek. V čele vladyků stál Horymír z Neumětel, který na svém bájném oři Šemíkovi překonal cestu z Neumětel do Příbrami a zpět během jedné noci. Nechal zde spálit domy kovkopů a doly zavalit. Kovkopové rozhořčení tímto činem šli žalovat knížeti Křesomyslovi. Horymír byl uvězněn a kníže ho odsoudil k smrti stětím. Po ortelu učinil Horymír tuto řeč: „ Ctný kníže, již vidím a znám, že jsem tvým soudem odsouzen, avšak té jsem naděje, že bohové jinak souditi budou. A poněvadž mi na živu býti nelze, za to toliko prosím, popřej mi, než umřu, ať na milého koně vsednu a maličkou chvíli se na něm po hradě projedu. Potom učin se mnou, cožkoli chceš." Kníže mu přání splnil ničeho se neobávaje. Třikrát Horymír zavýskl a řekl: „Šemíku vzhůru". A kůň mu odpověděl: „Pane, drž se." Nato z hradní zdi přeskočil až na druhý břeh Vltavy. Všichni pak už jen hleděli, jak Horymír pospíchá k Radotínu. Po tomto činu žádali knížete o milost pro Horymíra a ta mu byla udělena. Kníže si pozval Horymíra k sobě, ale ten se dlouho nezdržel. Pospíchal do Neumětel za Šemíkem, který ho zachránil před smrtí, ale sám zaplatil životem. Na jeho přání jej nechal Horymír

3.1.3. Historické období - středověk

První písemný pramen o existenci Příbrami pochází z 20. června 1216. Podle této listiny prodal velmož Hroznata, tehdy představený premonstrátského kláštera v Teplé, za 300 hřiven stříbra Příbram pražskému biskupovi Ondřejovi.¹²⁵ Příbram za vlády prvních církevních hospodářů – biskupů byla ve 13. století městem s nejméně 13 okolními vesnicemi a tržním právem. V roce 1289 se však stala Příbram terčem útoků přívrženců Závaše z Falkenštejna, a byla tak vypleněna. Z iniciativy biskupa Tomáše z Bechyně došlo v letech 1290 nebo 1291 k znovuosídlení Příbrami a okolních vesnic. V letech 1293-1295 získal biskup Tobiáš z Bechyně od krále Václava II. povolení město opevnit příkopem a palisádou. Podle jiných pramenů spadá však jeho budování do první poloviny 14. století za biskupa Jana IV. Nejstarší architektonickou památkou ve městě je kostel sv. Jakuba. Lze se domnívat, že farní kostel zde již existoval někdy okolo roku 1250. Druhou nejvýznamnější stavbou ve městě je původně dřevěná tvrz církevních majitelů panství, nazývaná Ernestina, nebo také Marienberg, dnes nazývaná Zámeček, jejíž existence je však věrohodně prokázána až v polovině 14. století.¹²⁶

Za arcibiskupa Arnošta z Pardubic, asi nejslavnějšího majitele příbramského panství, byla ve městě zřízena v polovině 14. století nemocnice, již zmiňovaný Zámeček (Ernestinum) a dobudovány palisádové městské hradby. Jeho nástupce arcibiskup Jan z Jenštejna nechal koncem 14. století obehnat Zámeček zdí a hlubokým příkopem. Rozsáhlá městská práva udělil Příbrami dne 2. října 1406 dne pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka.¹²⁷ Tímto významným privilegiem byla potvrzena a

pohřbít před vraty svého dvorce.

Kosmas se pak ještě zmiňuje o jistém Přibíkovi z Dušníka, který náhodou našel pod horou Třeбушnice stříbrný prut, a tak prý byly odkryty nové doly a obnoveny ty, které nechal Horymír zavalit.

¹²⁵ FRIEDRICH, Gustav (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. 1198- 1230*. Praha, 1912. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*. Vlastivědný sborník Podbrdská. Svazek 11-12. Příbram: Okresní archiv v Příbrami a Okresní muzeum v Příbrami, 1977, s. 11. (dále citováno jako POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě, s.*)

¹²⁶ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 12.

¹²⁷ FRIEDRICH, Gustav (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. 1231- 1238*. Praha, 1942. Srovnej přepis POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 106-115.

stanovena práva a povinnosti města a panství.

Mocenské zájmy církve se koncem 14. a začátkem 15. století dostávaly do rozporu se zájmy světských vládců, šlechty, měst a v neposlední řadě poddaných. Za hlavního viníka problémů (vedle morových ran) byla označena bohatá církev. Reformátoři církve volali po návratu k životu podle ideálů božího zákona v Bibli. Jedním z významných církevních reformátorů byl i politolog a teolog, příbramský rodák, Jan z Příbramě (asi 1387-1448).¹²⁸ V roce 1420 došlo rovněž ke změně vrchnostenské správy města a panství, protože arcibiskup Konrád z Vechty zastavil příbramské statky svému purkrabímu. V důsledku toho, že Příbram se od počátku revoluce hlásila k husitství, bylo město několikrát napadeno katolickým pánem Hanušem z Kolovrat, který sídlil na hradě Libštejně nad Beroučkou. I přesto Příbram zůstala věrná husitství po dvě století až do doby rekatolizace po Bílé Hoře.¹²⁹

Výsledkem husitských válek byl celkový úpadek a stagnace hospodářského a kulturního vývoje, což se projevilo i v Příbrami. Město se sice zbavilo církevní vrchnosti a stalo se majetkem krále, ale bylo často v zástavě držitelů, kteří se často měnili a měli zájem pouze o krátkodobý prospěch. Důležitým úspěchem příbramských měšťanů bylo potvrzení dosavadních privilegií udělených arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hazmburka z roku 1406 samotným králem Vladislavem II. roku 1497,¹³⁰ kdy tato privilegia rozšířil o právo pořádání výročního trhu, tzv. jarmarku, právo svobodného vaření a čepování piva. Toto období znamenalo i hospodářské oživení, rozvoj živností, řemesel, ale i rozvoj hornické činnosti, kterou podporovali i držitelé panství. Jedním z nich byl Jindřich Pešík z Komárova a Příbrami, který na základě souhlasu krále Ludvíka Jagellonského zavedl v příbramském horním revíru roku 1525

¹²⁸ V roce 1420 působil jako děkan Artistické fakulty pražské univerzity a byl stoupenec přijímání podobojí. Vystupoval však proti radikálním proudům husitského hnutí. Byl přívržencem usmíření a důsledného dodržování jihlavských kompaktát. V letech 1439-1448 byl administrátorem utrakvistické církve spolu s Prokopem z Plzně.

¹²⁹ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 21-23.

¹³⁰ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 15, kniha č. 2, str. 59-73. Srovnej přepis POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 115-118.

Jáchymovský horní řád.¹³¹ V následujícím roce dne 5. prosince 1526 tyto výsady potvrdil jeho nástupce pan Jan Trčka z Vitence, který tímto také povolil usazovat se v místech báňské činnosti, tj. zejména na Březovém vrchu, dnešních Březových Horách.¹³²

V této osadě se usazovali zejména němečtí horníci z oblasti Jáchymova. Zhruba od roku 1530 zde existují i první trvalá hornická obydlí, především dřevěné chatky postavené na různých místech. Údajně prvním řádným obydlím na Horách byl erární domek nad Anenskou šachtou „V lesíku“. Teprve až od roku 1555 se však zde začali pravidelně usazovat horníci. Platilo zde Jáchymovské horní právo a horníci byli organizováni v březohorském Horním bratrstvu.

Roku 1534 Ferdinand I. obnovil a potvrdil městu dosavadní privilegia a současně Příbrami udělil privilegia horních měst.¹³³ Paradoxně však v této době dochází pozvolna k úpadku těžby kovů. Na podporu těžby kovů ve městě bylo do Příbrami dodáváno potřebné olovo, které sloužilo k tavení stříbra. Dokonce tak i nejvyšší mincmistr žádá Českou komoru v Praze o peněžitou podporu, aby uchránil doly před úpadkem. Byl vydán výnos, na základě kterého tak měly mincovny v Kutné Hoře platit více za příbramské stříbro. Současně císař Maxmilián II. zakazuje vývoz loje z území Čech, neboť lůj horníci využívali při svícení v dolech. Roku 1570 císař Maxmilián II opět potvrzuje příbramská privilegia.¹³⁴ V dalších letech však těžba výrazně oslabuje.¹³⁵

Nejstarší horní knihou pojednávající o příbramských dolech je tzv. Bergbuch. První list této knihy je opatřen stříbrnou pečetí z roku 1530, kterou daroval Ferdinand I. příbramskému hormistrovi jako důkaz zvláštní milosti. Do horní knihy se zapisovalo třemi jazyky, a to česky, latinsky, ale především německy. Za její zachování vděčíme úředníkovi horního úřadu, který náhodou roku 1899 objevil spisky o počátcích

¹³¹ SOKA Příbram: fond AM, inv. č.1. Srovnej přepis POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 118-124.

¹³² SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 2. Srovnej přepis POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 124-127.

¹³³ SOKA: fond AM, inv. č. 3. Srovnej přepis POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 127-131.

¹³⁴ SOKA: fond AM, inv. č. 7. Srovnej přepis POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 138-140.

¹³⁵ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 24-33.

příbramského dolování. Vše pečlivě opsal a mnohé ještě doplnil.¹³⁶

3.1.4. Město Příbram – královským horním městem

Na podporu stále více oslabujícímu rozvoji hornické činnosti povýšil roku 1579 císař Rudolf II. vydaným majestátem Příbram na královské horní město a Březové Hory na královskou svobodnou osadu.¹³⁷ Obec podléhala nejvyššímu mincmistrovi, ten byl současně správcem dolů. Obyvatelé byli osvobozeni od robot a platů pod podmínkou, že do těžby investují ročně stejnou částku. Platnost listiny však byla podmíněna tím, že práce v dolech nebudou zastaveny. Od roku 1580 dochází k obnově těžby, avšak následně k jejímu úpadku. V období od července do prosince 1582 postihla město morová epidemie, která si vyžádala stovky životů. V důsledku této morové epidemie tak byl v roce 1607 provozován pouze jediný důl. V tomto období se však rozvíjí v oblasti i jiná odvětví hospodářské činnosti, a to zejména železářství (těžba rud u Žežic 1527, na Zdaboři okolo roku 1551).

Ke konci vlády císaře Rudolfa II. vrcholí rozpory mezi katolíky, podporovanými Habsburky, a nekatolickou většinou. Rudolfovým Majestátem ze dne 9. 7. 1609 se potvrdila náboženská svoboda v Českém království. Příbram se v této době klonila na stranu protestantské stavovské opozice, což dokazuje střet zdejších sedláků dne 12. 3. 1611, kteří hájili svůj majetek před pasovskými vojsky ustupujícími od Prahy. Toto střetnutí si vyžádalo množství mrtvých a raněných na obou stranách.¹³⁸

V době stavovského povstání r. 1618 stála Příbram na straně povstalců a pomáhala s verbováním svých měšťanů do stavovské armády. To nezabránilo tomu, že v roce 1620 byla vydrancována českým stavovským vojskem pod vedením generála Mansfelda. Důsledky bělohorské porážky tak měla ucítit i Příbram. Ta se však jako jedno z prvních měst prozřetelně přihlásila ke katolictví a tím od sebe odvrátila katastrofální důsledky, které by jí nejspíše čekaly. Císař Ferdinand II. Habsburský

¹³⁶ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 30.

¹³⁷ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 8.

¹³⁸ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 34-36.

město již v roce 1622 omilostnil a listinou ze dne 25. 8. 1628¹³⁹ potvrdil městu všechna dosavadní privilegia horního města Příbram. Měšťané jako dík však museli po roce 1622 ubytovávat a živit císařské vojsko.

V průběhu třicetileté války zažilo město mnoho strádání a bylo ožebračováno válčícími stranami, např. v roce 1626 za řádění císařské soldatesky Albrechta z Valdštejna shořel kostel sv. Jakuba, v roce 1639 zase do města vpadla švédská vojska pod vedením generála Jana Gustafssona Bajera. V létě roku 1648 byla Příbram vypleněna švédskými vojsky pod vedením generála Arvida Wittemberga. Po skončení bojů a uzavření vestfálského míru na podzim roku 1648 se město nacházelo v zuboženém stavu. Ze 168 domů bylo 97 pustých. Předměstí bylo prakticky zničeno. Uvnitř města bylo obydlených pouze 62 domů. Kolem roku 1651 bylo v Příbrami a na Březových Horách napočteno jen asi 500 obyvatel, což byla polovina stavu před třicetiletou válkou. Hornická činnost a řemesla se tak ocitla v troskách.¹⁴⁰

3.1.5. Doba pobělohorská

Z následků třicetileté války se Příbram vzpamatovávala až do konce 17. století. V této době získal po konfiskaci majetku Lokšanských z Lokšan nedaleké březnické panství pan Přibík Jeníšek z Újezda, hlavní prokurátor v procesu se 27 protestantskými českými pány v roce 1621, který se rovněž zasloužil o příchod kněží tovaryšstva Ježíšova (jezuitů) do Příbrami. Kaple na Svaté Hoře tak dne 24. 8. 1647 přešla ze svatojakubského děkanství jezuitům, a tento den je proto považován za jejich příchod do Příbrami. Jezuité poté tuto svatohorskou kapli nechali přebudovat na barokní honosný chrám, který se stal nejznámějším českým poutním místem k uctění P. Marie Svatohorské. Příliv poutníků tak znamenal pro město významný zdroj zisku. V roce 1673 dokonce navštívil Svatou Horu i císař Leopold I. Habsburský s rodinou. Díky poutníkům se rozvíjela některá řemesla jako voskařství, prstýnkářství, rozárnictví, řezbářství a betlemářství. V této době také zaznamenala rozvoj tradiční zemědělská produkce, pivovarnictví a pokračuje i stříbrnorudná a železnorudná těžba. V roce 1732 byla na Svaté Hoře korunována původní gotická soška P. Marie Svatohorské (podle

¹³⁹ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 11.

¹⁴⁰ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 36-39.

pověsti údajně vyřezaná arcibiskupem Arnoštem z Pardubic) a tím vytvořena tradice korunovačních slavností.¹⁴¹

Bohužel hospodářský rozvoj města přerušily opět války, tentokrát válka o dědictví rakouské, která vypukla v roce 1740, kdy se císařovnou stala Marie Terezie.¹⁴² V listopadu roku 1741 Příbramí procházely bavorské a francouzské oddíly, o rok později zase město muselo strpět císařské vojsko, které pronásledovalo ustupující bavorsko- francouzské oddíly. Po vítězství císařských vojsk byla císařovna Marie Terezie konečně 12. května 1743 korunována českou královnou. V říjnu roku 1743 ve válkách o Slezsko město znovu trpělo vpádem saského kurfiřta a polského krále Augusta III. Během sedmileté války probíhající v letech 1756-1763 zažívalo město těžké chvíle. Nejprve zde ustupující pruské vojsko zanechalo zásoby, kterých se však obratem zmocnilo císařské vojsko. Po návratu Prusů do města tak musela Příbram zaplatit výpalné ve výši sto dvacet dukátů.

Po skončení válek se Příbram znovu těžce vzpamatovávala. Město se postupně zbavovalo ve prospěch státu podílů na provozované těžbě stříbra, tzv. kuxů. V roce 1770 již město vlastnilo pouhé čtyři. Vzhledem k ekonomické situaci, ve které se město po válkách ocitlo, dokonce roku 1761 přistoupilo k likvidaci hutí a postupně začalo rozprodávat železné hamry. V letech 1771 – 1772 postihla město další tragédie, protože morové epidemii podlehl mnoho obyvatel.¹⁴³

3.1.6. Konec feudalismu a rozmach hornictví na Příbramsku

Období josefínských reforem za vlády císaře Josefa II. se projevilo i na Příbramsku. V roce 1784 byl zrušen mincmistrovský úřad, a tím došlo ke změně městské správy královského horního města. Od roku 1792 mohli vykonávat magistrátní

¹⁴¹ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 40 -43.

¹⁴² Císařovna Marie Terezie, a později i česká královna, byla dcera císaře Karla VI., který neměl mužské potomky. A proto v roce 1713 vydal tzv. pragmatickou sankci, podle níž, pokud rod vymře po mužské linii, může na trůn nastoupit ženský potomek. Nástupnictví Marie Terezie však neuznal bavorský kurfiřt Karel Albrecht, jemuž vyslovila podporu také Francie, a který se nechal v prosinci 1741 prohlásit českým králem.

¹⁴³ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 43-50.

funkce pouze osoby odborně vzdělané a pod kontrolou státu. Byla zavedena báňská správa, jakožto úřad státu. V roce 1750 byly zřízeny dva horní úřady v Jáchymově a v Kutné Hoře. V roce 1814 k nim přibyl i Vrchní horní úřad v Příbrami. Na základě zavedení povinné školní docházky vznikla v roce 1789 v Příbrami na náměstí trojtřídní triviální škola. Na Březových Horách byla v roce 1722 zřízena škola pro děti horníků a později i pro všechny ostatní děti. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 přešla správa Svaté Hory pod správu světských proboštů. Bohužel však tím došlo k omezení poutnického ruchu a v nesnázích se tak ocitla řada živností na tomto ruchu závislá.

Napoleonské války přinesly městu další hospodářská a sociální břemena. Habsburská říše se stala koaličním partnerem dalších evropských zemí (Pruska a Ruska) proti revoluční napoleonské Francii. Mužské obyvatelstvo bylo verbováno do armády. Město muselo zabezpečovat ubytování rakouské armády při jejich přesunech na jaře roku 1798 a v říjnu roku 1800. V listopadu a prosinci 1813 město živilo spojenecké ruské vojáky, kteří pak vybojovali vítěznou bitvu národů U Lipska (16. -19. 10. 1813). Významnou roli v této bitvě sehrál i rodák z Třebnice u Sedlčan a hrabě Jan Václav Radecký z Radče. Důležitým historickým faktem je skutečnost, že ruský car Alexandr I. přenocoval v Příbrami z 15. na 16. 10.1815 v tzv. Branišově hostinci na náměstí, později nazývaném U Zeleného stromu.¹⁴⁴

Ukončení válek znamenalo pro město začátek rozvoje průmyslu a řemesel, zejména v oblasti rozvoje hornictví a hutnictví při využití nejmodernějších metod té doby. Počátek nového rozkvětu hornické činnosti na Příbramsku můžeme datovat již od roku 1775, kdy byl do Příbrami povolán zkušený kutnohorský horník Jan Antonín Alis, který zde byl jmenován horním mistrem zdejších dolů. Z jeho podnětu a podle jeho plánu bylo dne 11. října 1779 započato s hloubením první jámy příbramského revíru – jámy Vojtěch na Březových Horách, která přibližně po 100 letech jako první na světě dosáhla v roce 1875 svislé hloubky 1000 metrů, a tím započal plánovitý rozvoj celého příbramského stříbrného oloveného revíru, který trval až do první světové války. Postupně byly zaraženy a hloubeny další jámy: roku 1789 šachta Anna, roku 1799 šachta Stráchenská, roku 1813 šachta František Josef, roku 1820 šachta Ferdinandova,

¹⁴⁴ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 51-53.

roku 1822 šachta Marie a v roce 1832 šachta Prokop. V roce 1827 byla v Bohutíně založena Štěpánka, roku 1842 šachta Boží požehnání a v roce 1857 v Příbrami ještě šachta Lillova. Otevření četných rudních žil v celém revíru bylo příčinou, že těžba rud rok od roku značně stoupala. S rostoucí hornickou činností se ve městě zvětšoval i počet horníků a hutníků.¹⁴⁵

Po zrušení zákazu osidlování královských horních měst Židy v roce 1848 se v Příbrami od roku 1851 usídlilo několik židovských rodin, které se významnou měrou zasloužily o rozvoj města. Místní židovská obec z podnětu obchodníka Samuela Beständiga dokonce v letech 1874 – 1875 přestavěla někdejší hostinec U Bílého anděla na synagogu. Ta byla bohužel v roce 1967 asanována.¹⁴⁶

Významným mezníkem v historii Příbrami bylo založení montánního učiliště v roce 1849, které bylo umístěno do Zámečku (též Marienberg, nebo Ernestinum) a kterému císař František Josef I. roku 1865 udělil titul báňská akademie. Později v roce 1894 jí byl udělen statut vysoké školy a báňská akademie se přejmenovala na Vysokou školu báňskou, která v Příbrami působila až do roku 1946, poté bylo její sídlo přeneseno do Ostravy. Na akademii působili významní pedagogové známí i v zahraničí, např. Augustin Beer (C. k. horní rada, jenž stál v čele dolu Františka Josefa I. a přednášel na báňském učilišti v letech 1853 -1863) nebo Karel Hajrovský (ředitel báňské akademie v letech 1875-1879).¹⁴⁷

Rozvoj města v tomto období souvisel s rychlým rozvojem horního a hutního průmyslu, ve kterém byly používány nové technologie, zejména použití dynamitu v roce 1870 či metoda stlačení vzduchu, která byla při vrtání poprvé použita roku 1873. Na hlavních důlních chodbách byli pro přepravu používáni koně. V roce 1858 byl na dole Prokop instalován parní stroj pro přímou dopravu z hloubky na povrch. Vyznaná byla

¹⁴⁵ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 54-56.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 61-62.

rovněž výroba drátěných těžních lan.

Hospodářský a technický růst hornictví byl přerušen dne 31. května 1892 strašnou důlní katastrofou, která se řadí k jedné z největších důlních katastrof na světě. Požár, vzniklý z nedbalosti odhozením doutnajícího oharku po výměně knotu v 29. patře Mariánské šachty, se rozšířil do 18. patra. Kouř se později dostal i do okolních, nejdříve do dolu Františka Josefa, pak do Vojtěšského dolu a do Prokopské šachty. Nejdéle zůstala uchráněna Anenská šachta, kde započaly záchranné práce. Celkem si tato katastrofa vyžádala 319 obětí na životech horníků, kteří po sobě zanechali 285 vdov a 960 sirotků. Dne 2. července 1892 se konalo před příbramským soudem hlavní líčení s horníkem Emanuelem Křížem a jeho třemi společníky. Rozsudkem soudu byl Emanuel Kříž odsouzen k tříletému vězení, jeho společníci dostali lehčí tresty. Soud nabyl přesvědčení, že požár vznikl následkem odhození doutnajícího knotu z Křížova kahanu.¹⁴⁸

Vedle hornictví a hutnictví došlo ve druhé polovině 19. století i k rozvoji jiných řemesel, drobného průmyslu, obchodu a zemědělské výroby. V roce 1859 byl přijat živnostenský řád, který zrušil dosavadní cechovní organizaci výroby a uvolnil tak podmínky pro rozvoj kapitalistické výroby.

3.2. Právní postavení hornického města Příbram a vývoj jeho správy do roku 1850

3.2.1. Město poddanské - biskupská správa (arcibiskupská správa)

Příbram byla od svého vzniku městem poddanským. Po získání města pražským biskupem Ondřejem v roce 1216¹⁴⁹ do nového osídlení města po roce 1290 nemáme o jeho správě příliš informací, snad jen to, že již před zpusťšením měla disponovat právem tržním. Více informací se dochovalo až po roce 1290, kdy biskup Tobiáš z Bechyně organizoval nové osídlení zpusťšené Příbrami a okolí (pěti osad: Brod,

¹⁴⁸ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 30 80-81.

¹⁴⁹ Listina z 20. 6. 1216, na základě které získal Příbram pražský biskup Ondřej od velmože Hrozny, představeného premonstrátského kláštera v Teplé za 300 hřiven stříbra [FRIEDRICH, Gustav (ed). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. 1198- 1230*. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 11.]

Žežice, Lazec, Oseč a Konětopy). Osídlení organizoval jakýsi Přemysl, který se následně stal rychtářem a byl povinen odvádět biskupovi pravidelné dávky z městských nemovitostí (vždy na sv. Jiří a sv. Havla). Do roku 1379 rychtář vlastnil bezplatně masný krám a dva lány půdy, poté se jeho majetek rozrostl ještě o krčmu a sladovnu. Biskup Tobiáš z Bechyně dal město opevnit kolovou hradbou a obehnat příkopem a Příbram tak získala právo hradeb. Město rovněž získalo právo vést soukromoprávní městské knihy a užívat vlastní pečeti (stalo se tak v přesně nezjištěné době před rokem 1393).¹⁵⁰

Vlastní dohled nad správou měl sudí arcibiskupského dvora, v pozdější době arcibiskupský podkomoří. Ten dosazoval rychtáře a jeho pomocníky - sbor konšelů, který byl pravidelně obměňován. O jejich počtu nemáme zpočátku žádné zprávy (první zprávy jsou z počátku 16. století, kdy konšelů bylo 12). Rychtář byl plně závislý na vrchnosti. První soudní instancí vrchnostenského soudu byl rychtář, který vyřizoval různé věci s výjimkou vraždy, násilného smilstva a žhářství. O těchto zločinech rozhodoval tzv. velký soud v čele s biskupským vladařem a později arcibiskupským komořím, který se konal třikrát do roka, a to i přesto, že od roku 1406 platilo v Příbrami právo Starého města pražského jako odvolacího místa. Postupným vývojem došlo k zvýšení vlivu konšelů, původně rychtářových pomocníků, v čele s purkmistrem, ale jeho vliv postupně slábl. Během husitského hnutí nabýval na důležitosti tzv. sbor všech měšťanů – obec.¹⁵¹

Významné písemné dokumenty z tohoto období:

1/ Listina z 20. 6. 1216, na základě které získal Příbram pražský biskup Ondřej od velmože Hroznaty, představeného premonstrátského kláštera v Teplé za 300 hřiven

¹⁵⁰ Listina z 13. 6. 1393 arcibiskupa Jana z Jenštejna, podle které Příbram získala v neznámé době před tímto datem právo vést soukromoprávní městské knihy a užívat vlastní pečeti; (SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 154a)

¹⁵¹ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.* Vlastivědný sborník Podbrdská. Svazek 20 – 1981. Příbram: Okresní archiv v Příbrami a Okresní muzeum v Příbrami, 1982, s. 38. (dále citováno jako POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s.)

stříbra;¹⁵²

2/ Listina z 13. 6. 1393 arcibiskupa Jana z Jenštejna, podle které Příbram získala v neznámé době před tímto datem právo vést soukromoprávní městské knihy a užívat vlastní pečeti;¹⁵³

3/ Dar rychtáře Jana řečeného Rubáše (listina z 13. 6. 1393) na zřízení oltáře v kostele sv. Jakuba v Příbrami;¹⁵⁴

4/ Listina z 12. 7. 1393, dle které Mikuláš Puchník, licenciát práv, zřizuje v kostele sv. Jakuba nový oltář, a to na základě prosby rychtáře Jana Rubáše;¹⁵⁵

5/ Listina arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka ze dne 2. 10. 1406, na základě které jsou Příbrami udělena rozsáhlá městská práva (privilegia), upravující zejména potvrzení povinností vůči vrchnosti (roboty a platby), právo na konání pravidelného týdenního trhu v úterý, právo vaření piva, volného odkazu majetku a přiznání práva Starého města pražského, ke kterému se často obracela s žádostí o naučení až do roku 1548.¹⁵⁶

3.2.2. Období správy zástavními držiteli 1420 – 1579

V tomto období měla Příbram zvláštní postavení. Dosavadní církevní vrchnost přešla na krále. Byla tedy poddanským městem patřícím králi, který ji však skoro nepřetržitě zastavoval držitelům z řad šlechty. Dá se říci, že město mělo dvě vrchnosti, královskou (formální) a vrchnost zástavního držitele (faktickou). Výsady (privilegia)¹⁵⁷

¹⁵² FRIEDRICH, Gustav (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. 1198- 1230*. Praha, 1912. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 11.

¹⁵³ Transumpt listiny obsažen v listině z 12. 7. 1393 (SOkA Příbram: fond AM, inv. č. 154a. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 174-177.

¹⁵⁴ Soudní akta konsistoře pražské VI. (1407-1408). *Historický archiv č. 18*. Praha, 1900.

¹⁵⁵ SOkA Příbram: fond AM, inv. č. 154a. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 178-181.

¹⁵⁶ Originál se nedochoval. HAAS Antonín (ed.). *Codex iuris municipalit regni Bohemiae IV Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452*. Praha, 1954, s. 277-282. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 106-114.

¹⁵⁷ Privilegium je zpravidla slavnostně v určitých formách vypravená listina panovníka nebo vrchnosti, propůjčující příjemci zvláštní oprávnění nebo výsady povolující výjimku z platných norem (privilegia stavovská, městská, nobilitační, cechovní, lékařská, knihtiskařská aj.) viz. ROUBÍK, František; HAAS, Antonín; KOLMANN Josef; FIALA, Zdeněk. *Slovníček archivní terminologie I*. Praha, 1954, s. 26.

dosud městu udělené měly problematický význam, pokud se dostaly do rozporu se zájmy zástavních vrchností, které využívali město zejména jako okamžitý zdroj příjmů. Zástavní věřitelé měli zájem na řádné správě města, jen pokud to nebylo v rozporu s jejich zájmy. Zástavní vrchnost se na řešení obecních věcí podílela převážně v souladu se svými zájmy, zejména zasahovala do oblasti tzv. sporného soudnictví, týkající se hrdelních zločinů, kde si vyžadovala souhlas k vydání rozsudku a tím tak mohla ve formě přímluvy ovlivnit původní rozhodnutí konšelů. Zástavní držitel rozhodoval i ve sporech, kdy bylo město stranou, zejména ve sporech majetkových. V případě sporu městské rady s vrchností (zástavními držiteli) se město mohlo od roku 1530 obrátit se stížnostmi na zástavní držitele k české komoře. Od roku 1548 se stal však odvolacím příbramským soudem nově zřízený apelační soud v Praze, do té doby se město s žádostmi o naučení obracelo na Staré město pražské, jehož městské právo Příbram užívala.

Až do roku 1579 byl rychtář ustanovován vrchností, tzn. zástavním držitelem z řad řemeslníků, a zúčastňoval se všech zasedání městské rady. Jeho postavení však postupně sláblo a vykonával funkci jakéhosi policejního úředníka. Od poloviny 16. století, kdy se začaly zostřovat spory mezi městem a zástavními držiteli, se rychtář již neúčastnil jednání konšelské rady. Postavení rychtáře nebylo jednoduché. Byl ve dvojí podřízenosti, jednak vůči vrchnosti, která jej ustanovila, tak vůči městu (zde měl jistý respekt s ohledem na jeho postavení k vrchnosti) a mnohdy byl jakýmsi prostředníkem mezi vrchností a konšely. Měl své pomocníky, kteří se nazývali biřici a pomáhali mu při policejní práci zejména při zatykání provinilců. Rychtář dále řídil a dohlížel nad prací kata při popravách.¹⁵⁸

Sbor dvanácti konšelů (později nazývaných radní), taktéž městská rada, byl vybírán z řad měšťanů. V jeho čele byl úřadující purkmistr, který řídil pravidelné schůze konšelů. Úřadující purkmistr byl současně hlavním představitelem soudnictví a městské správy včetně hospodářské správy. Sbor dvanácti konšelů měl v rukou soudnictví, ale současně vykonával také městskou správu, z tohoto důvodu nebyla

¹⁵⁸ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 55-61.

zasedání konšelů rozlišována na zasedání rady a zasedání soudu. Konšelé byli ustanovováni na období jednoho roku. Narozdíl od jiných měst, ve kterých docházelo k obnově městské rady jedenkrát ročně, byla městská rada v Příbrami obnovována z jedné poloviny dvakrát ročně. Nově zvolení konšelé se poté střídali v úřadu purkmistra.

Od husitské revoluce až do konce 15. století rostl vedle vlivu obce (tzn. shromáždění všech měšťanů) v důležitých záležitostech města také vliv tzv. velké obce (všichni obyvatelé města), která v průběhu 16. století však postupně ztrácela svůj vliv. Naproti tomu vliv obce byl patrný po celé popisované období, protože konšelé nechtěli o závažnějších otázkách zejména v oblasti obecního majetku rozhodnout bez jejího souhlasu. V druhé polovině 16. století obec pro řešení méně závažných záležitostí vysílala na jednání městské rady své zástupce, nazývané obecní starší či starší z obce. Vliv obce a starších z obce však postupně slábl.¹⁵⁹

O správu majetku obce se starali tzv. úředníci. Obec spravovala také tzv. peníze zádušní a sirotčí. Pod zádušní správu spadala kaple na Svaté Hoře a zádušní vsi Lešetice a Třebsko. Správu vykonával kostelník, který měl ve stanovených termínech vybírat poplatky. Písař vedl a spravoval městské knihy, neboť v této době byla již jejich existence prokázána. Roku 1512 byla založena trhová kniha,¹⁶⁰ do které se zapisovaly převody nemovitostí. Jednání rady se zapisovala do tzv. manuálu a městské účty byly evidovány v tzv. purkmistrovských registrech.¹⁶¹

Nejdůležitější písemné dokumenty z tohoto období:

1/ Listina krále Vladislava ze dne 13. 6. 1497, potvrzující privilegia udělená obyvatelům Příbramě a Lazce pražským arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Házmburka;¹⁶²

¹⁵⁹ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 58-60.

¹⁶⁰ SOKA Příbram: Trhová kniha 1512-1553 (Knihy Městské)

¹⁶¹ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 60.

¹⁶² Originál se nedochoval. Vidimus z 15.3.1726 obsažen v městském kopiáři IV z roku 1726 (SOKA Příbram: fond AM, č.knihy 5, str. 1-24, inv.č. 18.) Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 115-117.

- 2/ Listina krále Ludvíka ze dne 8. 10. 1522, na základě které daruje Zdeslavovi Vojíři v Příbrami poustku;¹⁶³
- 3/ Listina zástavního držitele Jindřicha Pešíka z Komárova a Příbrami ze dne 8. 8. 1525, udělující městu četné svobody a práva (zavedeno tzv. Jáchymovské horní právo v německém jazyce);¹⁶⁴
- 4/ Listina zástavního držitele Jana z Vitence ze dne 5. 12. 1526, která potvrzuje horám všechny svobody a práva, které jim již udělil pan Jindřich Pešík z Komárova;¹⁶⁵
- 5/ Listina krále Ferdinanda I. ze dne 10. 3. 1534, která předává Příbrami čtyři dědičné kukusy patřící do té doby Janu z Vitence;¹⁶⁶
- 6/ Listina krále Ferdinanda I. ze dne 11. 3. 1534, kterou král potvrzuje městu Příbrami všechny jeho svobody, které mu byly v dřívější době uděleny a schváleny;¹⁶⁷
- 7/ Listina krále Ferdinanda I. ze dne 30. 4. 1534, kterou král doplňuje Příbrami práva týkající se konání dvou týdenních trhů v úterý a sobotu, dvou trhů výročních (24. června na Jana Křtitele a 6. 11. na sv. Linharta), zákaz vaření piva místním šlechticům, nepodléhajícím městskému právu, práva vystavět ve městě hradby a příkopy, právo svobodného příjezdu a odjezdu z města, práva na všech místech hledat a zarážet doly a pracovat v nich, dále některá práva týkající se horních záležitostí, zvláště soudních;¹⁶⁸
- 8/ Listina zástavního držitele Jana z Vitence, oznamující, že za pomoc, kterou mu poskytlo město Příbram v době jeho potřeby, daroval cihelnu;¹⁶⁹
- 9/ Listina císaře Maxmiliána II. ze dne 27. 2. 1570, která potvrzuje a obnovuje všechna privilegia, která udělili městu Příbrami jeho předchůdci.¹⁷⁰

¹⁶³ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 173. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 182-183.

¹⁶⁴ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 1. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 118-124.

¹⁶⁵ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 2. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 124-127.

¹⁶⁶ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 3. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 127-130.

¹⁶⁷ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 4. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 131-132.

¹⁶⁸ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 5. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 133-136.

¹⁶⁹ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 6. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 138.

¹⁷⁰ SOKA Příbram: Fond AM, inv. č. 7. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 138-140.

3.2.3. Období královského horního města 1579 - 1792

Dnem 20. 11. 1579 došlo na základě listiny vydané císařem Rudolfem II. k povýšení města Příbrami na svobodné horní město a Březové Hory královskou svobodnou osadu, ve kterém byli jeho obyvatelé obdařeni četnými privilegii. Listina se stala základní právní normou, upravující postavení města po dobu dalších dvou století. Rudolfovo privilegium bylo poté s určitými výhradami týkajícími se změn státního zřízení, k nimž v mezidobí došlo (roku 1648 byly výsady omezeny pouze na katolíky a roku 1741 byla z konfirmace vyňata ustanovení v rozporu s tehdejší organizací správy), konfirmováno následujícími panovníky Matyášem (1614), Ferdinandem II. (1628), Leopoldem I. (1680), Marií Terezií (1741) a Josefem II. (1786). Právní postavení města se zlepšilo, město jako poddanské patřící přímo českému králi bylo spravováno českou komorou, mohlo již užívat svého pečetního znamení jako městského znaku, bylo mu opětovně potvrzeno právo hradeb, ale město zřejmě z nedostatku finančních prostředků nenechalo hradby nikdy vystavět.

Po větší část tohoto období podléhalo město české komoře a jejímu představiteli, nejvyššímu mincmistrovi. Po zrušení české komory v roce 1745 se správy nekrátko ujal úřad zemského podkomořího, vystřídaný v roce 1748 úřadem nejvyššího mincmistra, který se podílel od poloviny 18. století na správě města spolu s berounským krajským úřadem. Mincmistr dohlížel nad městským hospodářstvím, soudnictvím a nad obsazováním městských úřadů. Krajský úřad v Berouně zasahoval do správy dohledem nad činností svých komisařů a úředníků (adjunktů) tím, že dohlížel na kontribuční a vojenskou agendu a na provádění jiných povinností řízených státem. Úřad mincmistra byl zrušen v roce 1784 a jeho agenda přešla na gubernium krajského úřadu. Proti rozsudkům magistrátu byl i nadále příslušným odvolacím soudem apelační soud v Praze. Právo hrdební přešlo v roce 1766 z magistrátu na berounský magistrát, kterému bylo toto právo ponecháno pro celý kraj.¹⁷¹

V důsledku povýšení města na svobodné horní město se namísto rychtáře, jako jediného představeného obce, stala hlavním představitelem městské správy městská rada v čele s purkmistrem (primátorem), nazývána od poloviny 17. století magistrát. Na

¹⁷¹ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 63-64.

základě uděleného Rudolfova privilegia zanikla dosavadní praxe pololetní výměny sboru konšelů a obnova měla být prováděna jednou ročně. S platností Obnoveného zřízení zemského z roku 1627 se městská rada obnovovala jednou za tři roky za účasti nejvyššího mincmistra při veřejném slavnostním shromáždění tzv. veřejná obnova rady. Rostoucí složitost městské správy si vyžadovala náročnější požadavky na členy městské rady, a proto postupně docházelo k tomu, že jednotlivá období mezi obměňováním rady se prodlužovala a od 17. století se tyto funkce stávaly doživotními.¹⁷²

Rychtář se stal pouhým policejním úředníkem podřízeným radě (magistrátu), který dohlížel na klid a pořádek ve městě, zvláště pak v průběhu poutí a trhů, dále exekučně vymáhal poplatky a současně spolu s obecními staršími zajišťoval stav nemovitostí a schvaloval stavby tzv. vejchozy. Do jeho kompetencí spadal dozor nad vězením, které bylo zřízeno na radnici, a to ve formě tzv. lehčího arestu pro běžné přestupky měšťanů a tzv. dolejšího arestu pro těžké zločiny. Vězení spravoval právní služebník (dříve nazývaný biřic), který byl pomocníkem rychtáře. Hrdelní popravy řídil rychtář, který tak musel kata opatřit buď v Praze, nebo v Plzni. Z podnětu nejvyššího mincmistra ustanovil magistrát v roce 1721 tzv. šestipanský úřad, složený z rychtáře a obecních starších, který zasedal jednou týdně na radnici a na který se měli obracet měšťané se svými záležitostmi, které však všechny musely být předkládány spolu s dobrozdáním úřadu magistrátu. Z tohoto důvodu však tato instituce nenabyla většího významu. V této době také stoupal význam písaře (syndicus), který musel mít od poloviny 18. století právnické vzdělání a který působil fakticky ve funkci magistrátního tajemníka a měl poměrně velký vliv na rozhodování radních. Purkmistr vyřizoval běžnou agendu města v době mezi zasedáními magistrátu a měl k tomu pomocníka tzv. radního služebníka.¹⁷³

Rostoucí složitost městské správy vyžadovala čím dál tím více specializovanou

¹⁷² Tamtéž, s. 64-66.

¹⁷³ Tamtéž, s. 66-69.

odbornost radních a tím více pomocných osob, které měly být voleny z řad měšťanů, v důsledku čehož vznikaly zvláštní placené funkce – komisaři. Dohled nad řemeslnými cechy, které byly ve městě zakládány v 16. století, vykonávali cechovní komisaři, kteří byli voleni z řad radních, a obvykle byl každý člen rady současně členem dvou komisí. Dvojice komisařů pro každý cech však byly krajským úřadem zrušeny v roce 1784 a pro každý cech byl jmenován pouze jeden komisař. Žádná cechovní schůze se nesměla konat bez vědomí těchto komisařů. Obnova cechů se konávala na radnici při schůzi hospodářské komise.

Na žádost hormistra česká komora roku 1691 ustanovila komisaře nad chleby, kteří od té doby každý týden kontrolovali za přítomnosti zástupce horního úřadu jakost, váhu a cenu pečiva. Kontrolu komínů proti požárům zajišťovali komisaři nad komíny, správu sirotků měli zase na starosti čtyři členové pupilární komise. Dozor nad městskou školou zajišťovali inspectori scholae. Dalšími městskými úředníky, na jejichž činnost dohlížel magistrát, byl felčar, který pečoval o zdraví obyvatel, a vodák, starající se o dodávky vody do městské kašny. Správu městského pivovaru obstarával sládek pod dohledem pivovarského úředníka a od roku 1777 tzv. pivovarská direkce, tříčlenný orgán v čele s ředitelem, voleným ze členů městské rady. Správa městských lesů byla do roku 1689 rozdělena na dva revíry, rozdělené mezi dva hajné, později měl každý revír svého myslivce s jedním adjunktem. Dohled nad polním hospodářstvím vykonával hospodářský pojezdny a lesní hospodářství spravoval lesní hospodářský polesný. Chov ovcí spravoval polní mistr. Správu dušnického statku zakoupeného městem roku 1741 vykonával purkrabí (hospodářský správce).

Změnami prošla také zádušní správa, pod kterou spadal kostel sv. Jakuba, kostel sv. Jana, děkanství a špitál. Do roku 1647 spadala pod zádušní správu také kaple na Svaté Hoře. Přetrvávající spory mezi magistrátem a děkanem ohledně zádušní správy byly vyřešeny tak, že děkanovi byl přidělen stálý roční plat namísto desátku. Později, od roku 1785 město převzalo patronátní právo nad kostelem a tím také vykonávalo správu nad kostelním jměním.¹⁷⁴

Peněžní hospodaření bylo v rukou purkmistra a následně primátora jako stálého předsedy magistrátu. Primátorovi pomáhal úředník nad obchody, který však byl od roku

¹⁷⁴ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 69-70.

1642 nařízením nejvyššího mincmistra nahrazen výběřčím. Vývoj finanční správy města byl poměrně složitý. Na základě Hospodářského řádu Josefa I. ze dne 10. 12. 1706, zvolila obec roku 1708 čtyřčlennou administraci pro správu obecních důchodů, složenou z měšťanů, nikoli členů magistrátu, přičemž tato administrace svoje účty předkládala prostřednictvím nejvyššího mincmistra české komoře. Tento model finanční správy však nebyl úspěšný ani poté, a proto v průběhu 18. století docházelo k vytváření nejrůznějších modelů, které měly za cíl zefektivnit finanční správu města. Zefektivnění finanční správy teprve přinesla regulace magistrátů.¹⁷⁵

V průběhu tohoto období docházelo ke změně teritoriální působnosti městského práva, která formálně zahrnovala i území Březových Hor. Z působnosti příbramského městského práva však byla roku 1579 vyňata panská tvrz, zvaná Ernestinum (nyní Zámeček), kterou si pro sebe vyhradil panovník a která byla v roce 1674 postoupena pražskému arcibiskupu. V roce 1647 byla vyňata z městské pravomoci Svatá Hora, která byla odevzdána správě jezuitskému řádu. Obec Lazec se stala součástí města. Zakoupením vesnic Bohutín, Brod, Kozičín, Orlov, Oseč, Zdaboř a Žežice se Příbram v roce 1584 stala pozemkovou vrchností. V roce 1661 byl Bohutín odprodán, ale na jeho zbylém území vznikla obec Podlesí a díky rozvoji železářství obec Vysoká Pec, dále k městu náležely dvě zádušní vsi Lešetice a Třebsko. V roce 1741 se městské panství zvětšilo o dušnický statek zahrnující Trhové Dušníky, Lihu, část Občova a část Lhoty u Příbrami. Změnu správy zaznamenal Lazec, který zpočátku využíval privilegií města, avšak v roce 1777 se změnil rozhodnutím magistrátu v poddanskou ves a v jeho čele byl dosazen rychtář. Vesničtí rychtáři byli ze své činnosti odpovědni magistrátu. V poddanských obcích se každý rok koncem listopadu konala veřejná shromáždění všech poddaných tzv. stavuňky poddaných, na kterých se rozhodovalo, kdo zůstane nadále ve službách města, nebo odejde do jiné služby či do učení apod.

Od roku 1666 však byl zřízen pomocný sbor měšťanů, který měl rozdělenou službu podle městských obvodů, tj. dvou čtvrtí a deseti desátků (později, od roku 1785 čtyř čtvrtin a třinácti desátků), proto byly nazýváni čtvrtními hejtmany a desátníky. Jejich hlavním úkolem bylo pomáhat rychtáři při ohrožení města požárem, publikovat

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 70- 72.

královské patenty a obesílat měšťany.¹⁷⁶

Důležité písemné dokumenty z tohoto období:

1/ Listina císaře Rudolfa II. ze dne 20. 11. 1579, na jejímž základě došlo k povýšení města Příbrami na svobodné horní město a Březové Hory na královskou svobodnou osadu;¹⁷⁷

2/ Listina císaře Rudolfa II. ze dne 6. 5. 1584, na základě které umožnil císař Příbrami získat dědičně některé vsi se všemi jejich příslušenstvími;¹⁷⁸

3/ Listina ze dne 8. 2. 1614, kterou král Matyáš schvaluje a potvrzuje na prosby příbramské obce všechna privilegia a práva, která jim byla udělena jeho předchůdci;¹⁷⁹

4/Listina ze dne 25. 8. 1628, kterou král Ferdinand I. na prosby příbramské obce schvaluje, obnovuje a potvrzuje všechny svobody, výsady a všechna práva, která jim byla udělena jeho předchůdci;¹⁸⁰

5/ Listina ze dne 4. 8. 1680, kterou král Leopold I. schvaluje a potvrzuje na prosby příbramské obce všechny svobody, výsady a všechna práva, která jim byla udělena jeho předchůdci;¹⁸¹

6/ Listina ze dne 20. 5. 1741, kterou císařovna Marie Terezie potvrzuje po malé úpravě článků městu Příbrami privilegia, která mu udělili její předchůdci;¹⁸²

7/ Listina ze dne 18. 2. 1786, kterou císař Josef II. potvrzuje městu Příbrami právo užívat všechna dřívější privilegia.¹⁸³

¹⁷⁶ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 69-70.

¹⁷⁷ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 8. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 140-153.

¹⁷⁸ Originál se nedochoval. Český transumpt se nachází v konfirmaci Marie Terezie z 20. 5. 1741 (SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 12. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 183-185.

¹⁷⁹ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 9. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 154-155.

¹⁸⁰ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 10. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 155-157.

¹⁸¹ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 11. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 157.

¹⁸² SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 12. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 159-162.

¹⁸³ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 13. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 163-165.

3.2.4. Období regulovaného magistrátu 1792 - 1850

K podstatné změně správy města Příbrami došlo v roce 1792 v důsledku josefínských reforem, a to dne 13. 10. 1792 zahájením činnosti tzv. regulovaného magistrátu. Příbram se tak stala jedním z dvaceti osmi plně regulovaných magistrátů v Čechách (mimo Prahu). Městská správa byla fakticky postátněna a Příbram se začlenila do jednotné soustavy úřadů. Privilegium císaře Rudolfa II. ze dne 20. 11. 1579 s ohledem na tyto rozsáhlé změny v organizaci městské správy pozbylo svého významu. Udělený titul svobodného královského horního města byl nadále již jen formální hodností, která městu nepřinášela žádné praktické důsledky.

Regulovaný magistrát tak vykonával nejen správu politickou, ale i správu civilní a soudní. Soudní pravomoc byla vykonávána i nad nešlechtickými osobami stavu duchovního, které příslušely k příbramskému vikariátu.¹⁸⁴ Dále byla na příbramský magistrát delegována soudní pravomoc nad městy Nový Knín a Jílové. Regulovaný magistrát byl složen ze čtyř zkušených placených právníků, purkmistra a tří radních. První zastával funkci sekretáře, druhý policejního komisaře a poté k nim byli přiřazeni dva nezkušení a placení radové z řad měšťanů. V počátcích měli měšťané jistý vliv na obsazování funkcí, zejména purkmistra a radních, prostřednictvím výboru, který je měl po čtyřech letech vždy do těchto funkcí volit, ale toto právo bylo zrušeno dvorním dekretem ze dne 22. 8. 1806, kdy se staly magistrátní funkce doživotními. Dalším dvorním dekretem ze dne 1. 4. 1808 byla zrušena volba zkušených radů, kteří byli nadále dosazováni jen krajským úřadem. Měšťané tak mohli mít nadále vliv jen při obsazování míst nezkušených radních a městských reprezentantů při hospodářském úřadě.

Hospodářskou agendu zajišťovala tzv. měšťanská hospodářská konference (tzv. Anwaltschaft) složená z magistrátního rady ve funkci hospodáře (tzv. Anwalt nebo také návladní) a tří volených reprezentantů obce. V roce 1838 byla funkce hospodáře oddělena od funkce magistrátního rady a obsazena odbornou osobou zvláště placenou. Hospodáři poté podléhali všichni úředníci podílející se na správě obecního jmění, zejména placený hospodářský tajemník (nazývaný též Amtmann), který vedl písemnou agendu úřadu včetně pozemkových knih pro poddanské vesnice.

¹⁸⁴ Soudní pravomoc nad nešlechtickým duchovenstvem byla dána magistrátům dvorním dekretem z 12. VII. 1791.

V důsledku revolučního hnutí v roce 1848 byl dne 10. 5. 1848 jmenován čtyřiadvaceti-členný měšťanský výbor, který působil po dva roky vedle regulovaného magistrátu a který byl rozpuštěn v květnu roku 1850.¹⁸⁵

Veškeré změny vedly k přísnému odlišení politické agendy od agendy soudní a celkové byrokratizaci správy, čímž se práce magistrátu nejvíce odlišovala od správy před regulací magistrátů.

Důležité písemné dokumenty z tohoto období:

1/ Listina ze dne 24. 10. 1799, kterou císař František II. potvrzuje po malé úpravě některých článků, zejména s odkazem na dodržování zemských nařízení a stávajících zákonů, městu Příbrami privilegia, která mu udělil císař Rudolf II. a poté potvrdil císař Josef II.¹⁸⁶

3.3. Hospodářské poměry v Příbrami v 16. až 18. století

O počátcích města jsme informováni jen velmi málo, ale vzhledem k oblasti, ve které se město nalézá, a dochovaným pramenům si můžeme udělat určitou představu o způsobu obživy jeho obyvatel. V počátcích osídlení převažovala pouze zemědělská výroba, ke které se postupně přidávala jednotlivá řemesla, nutná k zajištění běžného způsobu života, a současně sloužící zemědělství. Přestože téměř od počátku jejího vzniku máme zprávy o dobývání nerostných surovin v jejím okolí, byla Příbram tradičně řemeslně- zemědělskou lokalitou.

Jak již bylo v předchozí kapitole uvedeno, první zmínka Příbrami pochází z roku 1216. Osada v té době ležela na historické severojižní komunikaci, tzv. Zlaté stezce, směřující z bavorského Pasova do Prahy, která však byla v letech 1816-1827 přestavěna na moderní komunikaci, nazývanou císařská silnice (dnešní rychlostní silnice zvaná

¹⁸⁵ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 72-76.

¹⁸⁶ SOKA Příbram: fond AM, mimo inventář. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 166-168.

Strakonická).¹⁸⁷ Tato významná dopravní tepna protínala Příbram až do 14. -15. století, a dokonce na ni vznikla větší sídliště jako Mníšek, Dobříš, Milín a Březnice.¹⁸⁸ Později, nejspíše vlivem změny osídlení na její trase, byla stezka odkloněna na východ od města, což se nepříznivě projevilo na dalším hospodářském rozvoji města v pozdním středověku a novověku. Jiná důležitá obchodní stezka vedla údolímí říčky Litavky a brdskými lesy, a tak spojovala Příbram se sousedním Berounem.¹⁸⁹

Teprve až ve 14. století nabývala Příbram na hospodářském významu, zejména za období prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, kdy se příbramské panství podařilo rozšířit na celkem 49 vesnic, také to byl pravděpodobně on, kdo se zasloužil o založení příbramské školy, nemocnice a dokončil výstavbu městských dřevěných hradeb. Z druhé poloviny 14. století se dochovaly významné hospodářské písemnosti, a to berní rejstřík z roku 1379 se seznamy rustikálního majetku panství spolu s urbářem z doby okolo roku 1390 a některými dalšími písemnostmi hospodářského charakteru.¹⁹⁰ Tyto písemnosti nám poskytují přehled o tehdejších rozvržení poddanských dávek a daní a současně nám umožňují zjistit, jaká řemesla se ve městě vyskytovala. Koncem 14. století byla Příbram prosperujícím městem, ve kterém nechyběly ani lázně. V té době již ve městě působilo třicet provozovatelů krčem a devatenáct řezníků v masných krámech, jedenáct ševců, devět pekařů, čtyři krejčí, sedm soukeníků a kráječ sukna, tři kováři, dva koláři, dva bečváři, dva smolaři, koželuzi a jeden kotlář. V okolí Příbrami se v té době nachází devatenáct mlýnů, z toho čtyři pusté. Každé úterý se ve městě konal na náměstí pravidelný trh. Z toho můžeme usuzovat, že Příbram byla na konci předhusitského období prosperujícím městečkem.¹⁹¹

¹⁸⁷ VELFL, Josef. *Příbram*. Vyd. 1. Litomyšl: Paseka, 2010, s. 46. s obr. příl. Zmizelé Čechy (dále citováno jako VELFL, Josef. *Příbram*, s.)

¹⁸⁸ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 25.

¹⁸⁹ VELFL, Josef. *Příbram*, s. 32- 52.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 32

¹⁹¹ BAREŠOVÁ, Jana. *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*. 1. vyd. Žehušice: Městské knihy, 2003, s. 11-15 Historie a současnost podnikání v regionech ČR. (dále citováno jako BAREŠOVÁ, Jana. *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, s.)

Hospodářská prosperita během husitských válek upadala, neboť příbramské obyvatelstvo se hlásilo k husitům, což do města přivedlo vojáky katolického pána Hanuše z Kolovrat, jehož vojáci město v letech 1421 až 1422 třikrát dobyli a vydrancovali. K hospodářskému oživení města došlo na přelomu 15. a 16. století, v této době se také příbramští řemeslníci snažili uspět se svým zbožím nejenom na zdejších trzích, ale i na cizích trzích, to se podařilo příbramským soukeníkům v letech 1496-1499 na rakouském trhu v Linci.¹⁹² V 16. století se v Příbrami již setkáváme s tesařstvím, truhlářstvím, provaznictvím, kožešnictvím, hrnčířstvím, mydlářstvím, zlatnictvím. Roku 1534 král Ferdinand I. rozšířil městu právo týdenního a výročního trhu, takže se v městě mohly konat dva týdenní trhy, a to jeden v úterý a druhý v sobotu. Výroční svobodné trhy se měly konat nejprve na den Jana Křtitele, tj. 24. června, a druhý na Linharta, tj. 6. listopadu.¹⁹³ V té době se řemeslníci také začali organizovat do cechů, které řemeslníky chránily především před konkurencí, neboť v té době volná konkurence výrobků vedla k nízkým výdělkům, v důsledku toho pak řemeslníci odcházeli do jiného města, nebo se dokonce provozování řemesla vzdali.

V druhé polovině 16. století však město zasáhly dvě katastrofy, které zpomalily jeho hospodářský růst. Nejprve v roce 1560 město zachvátil požár, při němž uhořela řada obyvatel a spousta domů lehla popelem, a poté za necelých třicet let město zasáhla morová epidemie, která si vyžádala kolem šesti set obětí na lidských životech.¹⁹⁴ V důsledku těchto katastrof klesl značně počet obyvatel, přesto však zdejší živnosti nezanikaly, zejména s ohledem na to, že město začalo podnikat i jako celek. Poté, co se město stalo v roce 1579 svobodným, se tehdejší magistrát rozhodl zakoupit několik okolních vesnic a založit tak vlastní panství. V roce 1584 tak město zakoupilo od krále za 600 kop míšenských okolní vesnice Bohutín, Brod, Kozičín, Orlov, Oseč, Zdaboř a

¹⁹² VELFL, Josef. *Příbram*, s. 39.

¹⁹³ Privilegium krále Ferdinanda I. udělené listinou ze dne 30. dubna 1534, v Praze, text celého znění otištěn v POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 133-137.

¹⁹⁴ Pamětní záznam o morové epidemii, která zasáhla město a jeho okolí v období od července do prosince 1582 a která zahubila přes 600 lidí, nalezneme dokonce na posledním listu příbramského graduálu z let 1580-1583 (POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 24 pozn. pod čarou).

Žežice. K tomu ještě dostalo vesnici Lazec, pokládanou za součást Příbrami, hospodářský dvůr za městem, devět mlýnů, čtyři rybníky a nový pivovar.¹⁹⁵

Paradoxně však v této době přišel velmi nečekaně úpadek příbramské těžby, způsobený vyčerpáním sfér rudního ložiska, technickými potížemi s dobýváním ve větších hloubkách a nedostatkem investic v této oblasti. Od roku 1607 město údajně provozovalo pouze jediný důl, a to jen proto, aby nepřišlo o výsady svobodného královského horního města. Rozvoj místního dolování nastal až roku 1779 díky vynikajícímu hormistrovi a huťmistrovi Janu Antonínu Alisovi (od roku 1796 báňský rada), jehož zásluhou se tohoto roku začalo těžit do větších hloubek, v důsledku toho se narazilo na nejbohatší ložiska stříbra na Březových Horách a byl ražen důl Vojtěch (do roku 1783 nazýván Nová jáma), o deset let později důl Anna a poté v průběhu 19. století postupně k otevírání dalších šachet jak na březohorském, tak i na bohutínském ložisku. Tento konjunkturální proces, až na výjimky, trval nepřetržitě téměř 110 let, Příbram se tak stala hlavním producentem stříbra a olova ve střední Evropě a centrem montánních věd a techniky rudného hornictví. V druhé polovině 19. století a zpočátku 20. století tak bylo ve městě založeno montánní učiliště, později báňská akademie a Vysoká škola báňská.¹⁹⁶

V první polovině 17. století během třicetiletých válek se město, vzhledem k jeho poloze na trase do Prahy, stalo útočištěm pro oba znepřátelené tábory; protestantů a katolíků. Příbram tak byla za trvání války několikrát vyloupena, mnoho domů spáleno a řada místních obyvatel zahynula. Ekonomická prosperita města se obnovila až koncem 17. století, díky přestavbě svatohorské kaple na jedno z nejznámějších poutních míst ve střední Evropě. Přestavba svatohorské kaple umožnila rozmach stavebních řemesel a přivedla do města sochaře, malíře a štukatéry a současně rozmáhající se svatohorské poutě přivábily do města rozárníky, prstýnkáře, knihaře, řezbáře a soustružníky.

Prvním známým prstýnkářem v Příbrami byl Jan Lorenz Geisendorfer, z bavorského Rottenburgu, který městské právo získal v roce 1715. Zpočátku se jednalo

¹⁹⁵ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 24.

¹⁹⁶ VELFL, Josef. *Příbram*, s. 11-16.

o odlévání olověných dětských prstýnků z břidlicových forem. Jeho následníci poté výrobu ještě rozšířili o náhrdelníky, kalichy, zvonečky a jiné odlévané předměty z olova.¹⁹⁷

V této době došlo také k rekonstrukci zdejší tvrze Zámečku – Ernestina, na náměstí a v jeho přilehlých ulicích byly vybudovány barokní štítové domy, jako například barokní štítový dům v ulici V Brance (spojuje Svatohorské schody s Pražskou ulicí a dnes se tam nachází cukrárna), kde byla také kolem roku 1705 Jáchymem Františkem Prachinusem pravděpodobně zřízena první příbramská tiskárna, která patřila k jedné z nejstarších tiskáren na českém venkově. Kromě obvyklých kalendářů a knih se tiskárna orientovala zejména na tištění modlitebních knížek a svátých obrázků pro svatohorské poutníky.¹⁹⁸

K zajištění poutí a poskytnutí občerstvení a k ubytování poutníků mířících na Svatou Horu sloužila řada pohostinských zařízení, ale především velké zájezdní hostince jako ten s výhledem na Svatou Horu, který na cestě od Prahy nechal vybudovat roku 1712 Karel z Mannsfeldu. V první polovině 18. století, v období největšího rozmachu poutí, kdy se počet obyvatel téměř zdvojnásobil, poskytovala poutníkům stravu a střechu nad hlavou kromě hostinců téměř každá domácnost. Později, když byly poutě na přelomu 18. a 19. století státem omezovány, začali zdejší řezbáři namísto poutních upomínkových předmětů vyrábět dřevěné hračky, nejčastěji s motivy koníčka, jezdce na koni a permoníka. Výroba dřevěných hraček má v Příbrami vůbec velkou tradici, o kterou se zasloužili zejména horníci, kteří sem počátkem 19. století kvůli rostoucí těžbě a zpracování stříbrných a olověných rud migrovali z Pošumaví a Krušnohoří a výrazně ovlivnili nejen podobu příbramských hraček, ale i technologii výroby, spojením dřeva v kombinaci s tvárnou hmotou.

V první polovině 18. století tak dle soupisu z roku 1713 pracovalo ve městě šestnáct pekařů s jedním perníkářem a velkým počtem plachetníků, tj. těch, co

¹⁹⁷ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 18.

¹⁹⁸ SOBOTOVÁ, Magdalena. *Příspěvek k dějinám příbramského knihtisku v 18. století*. Vlastivědný sborník Podbrdská. Svazek 8/9. Příbram: Okresní muzeum a Okresní archiv v Příbrami, s. 151.

podomácku pekli žitný chléb, deset řezníků, čtyři soukeníci, deset krejčích, tři mezulánici, čtyři punčocháři, tři koželuzi, dvanáct ševců, čtyři kožišníci, jeden jirchář, sedlář a kloboučník. Vedle těchto řemeslníků ve městě v této době pracovalo pět kovářů a hrnčírů, dva koláři, dva tesaři, dva truhláři a dva řezbáři, potom po jednom sklenáři, zlatníkovi, voskáři, ručnickáři (dnešní puškaři) a lazebníkovi (dnešní holič, kadeřník).¹⁹⁹ Protože v 18. století byla nepostradatelným módním doplňkem, zejména u lépe situovaných měšťanů, paruka, usadil se zde pasovský parukář Jan Jakub Salz a o rok později Ondřej Vyskočil, ani jeden z nich však ne nadlouho, a tak bylo nutné si pro paruky nadále jezdit jinde.²⁰⁰ Kromě řemeslníků působili ve městě šenkýři, hokyně, výrobci a prodejci páleného jako zástupci svobodných městských živností. I přestože město získalo právo várečné roku 1497 od krále Vladislava II.,²⁰¹ disponovalo pouze jedním pivovarem, který zde existoval až do roku 1960.

Město, vzhledem k bohatým ložiskům železné rudy, vlastnilo jednu vysokou pec. Huť dala název pozdější osadě Vysoká Pec (dnes součást obce Bohutín). Současně město vlastnilo tři železné hamry na zpracování rudy v údolí říčky Litavky (pod Bohutínem a v Podlesí). Postupem času se však začal projevovat nedostatek dřeva jako hlavní suroviny pro metalurgii. Dřevo bylo do té doby těženo v městských lesích. V roce 1736 se však město rozhodlo huť pronajmout, aby si zajistilo nějaké příjmy. Roku 1741 zakoupilo město statek Trhové Dušníky s vlastním železářským provozem, a tím si obec zvětšila své panství o čtyři vsi, dva dvory, pivovar, pole a lesy. Zároveň město v této době nechalo vystavět papírnu a dvě draslárny. V 18. století se v okolí města nacházelo také třináct mlýnů, ke kterým náležely i pily.²⁰²

¹⁹⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932, s. 48-49. (dále citováno jako KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě, s.*)

²⁰⁰ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 22.

²⁰¹ Listina krále Vladislava ze dne 13. 6. 1497, potvrzující privilegia udělená obyvatelům Příbramě a Lazce pražským arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Házmburka (Originál se nedochoval. Vidimus z 15.3.1726 obsažen v městském kopiáři IV z roku 1726 (SOka Příbram:, fond AM, č.knihy 5, str. 1-24, inv.č. 18) Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 115-117.

²⁰² KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 49.

Až do druhé poloviny 18. století sloužily ve městě ke směně vyrobeného zboží pouze týdenní a výroční trhy (konané na den Jana Křitele a druhý na den Linharta). Výroční trhy měly svůj řád a každá změna v něm musela být projednávána prostřednictvím krajského úřadu s okolními městy, aby nedošlo v termínech konání těchto trhů k nežádoucím kolizím, protože „dálkoví“ kupci cestovali od trhu k trhu, kde nabízeli zboží, co jinde zase nakoupili. První kamenný obchod se ve městě objevil až v roce 1719, kdy italský kupec Lorenzo Fiorone přestavěl dům U Bílého lva a prodával zde především luxusní zboží pro zámožné měšťany.²⁰³

I přes veškerý rozvoj řemeslnictví, stálo zemědělství až do první poloviny 19. století v popředí, protože téměř každý měšťan kromě svého řemesla hospodařil alespoň na nějakém políčku, nebo ho alespoň pronajímal méně majetným spoluobčanům.

V době svobodného podnikání v Příbrami, kdy tradiční ruční výrobu zboží nahradila manufakturní výroba v továrnách, však v Příbrami dominovala těžba a zpracování stříbrných a olověných rud. Právě díky horníkům a jejich zálibě v uniformách se zde dařilo výrobcům stejnokrojů, zejména podniku krejčovského mistra Jaroslava Šplíchala, který dokázal pokračovat v krejčovském řemeslu a stal se proslulým výrobcem úřednických uniforem, vyvážených po celém Rakousku – Uhersku, a továrně J.N.Jonke, specializující se na výrobu hornických uniforem. Průmyslová výroba zasáhla také zdejší domácí produkci výrobků voskářů, řezbářů, rozárníků, která byla úspěšně změněna na tovární velkovýrobu. Největším výrobcem předmětů tohoto druhu se stala továrna bratří Weilů a sklárna Morice Hartmanna.²⁰⁴

3.4. Příbramské cechy

3.4.1. Úvod

Přestože cechy jako stavovská sdružení řemeslníků vznikala nejprve od přelomu 13. a 14. století v královských městech a později i ve městech poddanských, nenalezneme v době předhusitské v Příbrami žádné zmínky o cechovních organizacích. Stejně tak po husitských válkách nenajdeme v dochovaných archivních fondech žádné

²⁰³ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 22.

²⁰⁴ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 25.

zmínky o ceších. Není pochyb o tom, že v této době již ve městě působila celá řada řemeslníků, avšak ti pravděpodobně nevytvořili žádná sdružení, která by měla svoje sepsaná usnesení stvrzená vrchností- zástavními držiteli. Lze se tak domnívat, že zástavní držitelé nedovolovali žádná taková řemeslná sdružení. Teprve až osvobození města od zápisných držitelů roku 1570, kdy císař Maxmilián II. vykoupil město ze zástavy, umožnilo volné sdružování příbramských řemeslníků do cechů. Když město roku 1584 založilo své vlastní panství, začalo se také rozvíjet městské hospodářství a z dochovaných památek máme doloženo, že řemeslníci se v této době začali sdružovat v cechovní organizace. Bohužel však neznáme přesnou dobu vzniku jednotlivých příbramských cechů.

K nejstarším cechům ve městě patří cech řeznický, který je doložen již v roce 1575²⁰⁵, neboť když byl cech řeznický v roce 1784 zrušen, byl v cechovní pokladnici nalezen rejstřík učedníků a tovaryšů, který byl soustavně veden od roku 1575 a který se do dnešní doby bohužel nedochoval. Je tedy dosti pravděpodobné, že cech řeznický již existoval před rokem 1575. Cech pekařský, údajně založený roku 1574, náleží také k nejstarším cechům ve městě.²⁰⁶

Poté k nim přibyl cech bečvářský, který ve městě musel existovat ještě před rokem 1582.²⁰⁷ Lze tak usuzovat dle listiny z 22. února 1582, vyhotovenou cechmistry a staršími bečvářského cechu v Příbrami, která propůjčovala bečvářskému cechu v Březnici svůj cechovní řád. Příbramští bečváři ho neznámého roku převzali od berounského cechu bečvářů, kteří ho zase získali od bečvářů ze Starého města pražského, jimž ho dne 17. 9. 1562 vydal sám král Ferdinandem I. V archivních fondech se však o cechu bečvářském nedochovaly žádné cechovní památky.

Dále cech mlynářský, který pravděpodobně vznikl před rokem 1591.²⁰⁸ Cech

²⁰⁵ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 304. Dále také KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s.51.

²⁰⁶ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 303.

²⁰⁷ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 309.

²⁰⁸ SOKA Příbram: Cech mlynářský, Inv. č. 1, Listina ze dne 16. května 1709.

ševcovský, jenž měl potvrzení městské rady z roku 1607²⁰⁹ a od kterého se roku 1698 oddělili hrnčíři a vytvořili si vlastní cech.²¹⁰ Cech soukenický, který získal roku 1608 od městské rady konfirmaci.²¹¹ Cech krejčovský, který vznikl pravděpodobně před rokem 1713, protože jak vyplývá z rozhodnutí magistrátu z roku 1713, má být mladší nežli cech ševcovský.²¹²

Cech paterých řemesel (sdružující kováře, koláře, truhláře, bednáře a zámečníky) vznikl s největší pravděpodobností kolem roku 1562, protože v této době udělili cechmistrři a starší mistrři paterého řemesla v Berouně příbramskému cechu své artikule, které převzali roku 1562 od cechu patera řemesel ve Starém městě pražském. Dochoval se však až ověřený opis artikulí z 12. července 1709.²¹³ Dle dochovaného řádu pro tovaryše z 18. dubna 1650 cech kolem tohoto roku sdružoval kováře, koláře, truhláře, bednáře, zámečníky a uzdaře. V této době také cech užíval název Cech šesterého řemesla.²¹⁴

Cech spojených řemesel zedníků, kameníků a tesařů, který si vytvořili mistrři stavebních řemesel, kteří zde budovali Svatou Horu a poté se zde usadili. Pravděpodobně vznikl roku 1709 převzetím cechovního pořádku z města Březnice, kde v té době již cech spojených řemesel zedníků, kameníků a tesařů existoval.²¹⁵ Bohužel konfirmace cechovního pořádku purkmistrem a městskou radou se nedochovala.

Cech mezulánický, jehož členové mezuláni byli zpočátku přidružení k cechu soukenickému, vznikl roku 1725 převzetím cechovního pořádku od cechu

²⁰⁹ SOKA Příbram: Cech ševcovský, Konfirmace novoševcovského cechu ze dne 14. května 1607.

²¹⁰ SOKA Příbram: : Cech hrnčířský, Artikule ze dne 23. července 1698.

²¹¹ SOKA Příbram: Cech soukenický, Potvrzení cechovního pořádku převzatého od soukeníků strakonických ze dne 4. srpna 1608.

²¹² POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 304.

²¹³ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 3, Ověřený opis artikulí z 12. VII. 1709 .

²¹⁴ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 1, Řad pro tovaryše cechu šesterá řemesel z 16. dubna 1650, Pouzdrol

²¹⁵ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 305.

mezulánického z Prachatic.²¹⁶ Cech rozárnický, jehož mistři byli zpočátku přidružení k cechu zedníků, kameníků a tesařů, si tak vytvořili svůj samostatný cech až roku 1774, kdy jim bylo městskou radou vydáno cechovní privilegium.²¹⁷

Vznik cechu koželužského, nazývaného také rudý, není znám. Z mosazného pečetiidla, na kterém je vyznačen rok 1718 a které se jako jediná archiválie dokazující existenci tohoto cechu dochovala v Okresním archivu v Příbrami,²¹⁸ se lze domnívat, že cech vznikl nejpozději roku 1718.

V důsledku toho, že příbramské cechy začaly vznikat poměrně pozdě - až v druhé polovině 16. století, nejsou jejich cechovní artikule původní s výjimkou cechovních artikulí cechu rozárnického, které však svoji originalitou příliš neoplývají, neboť byly sepsány dle generálních cechovního patentu z roku 1731 a generálních cechovních artikulí z roku 1739, vydaných císařem Karlem VI. Proto si příbramské cechy vypůjčovaly cechovní pořádky od okolních měst, nejčastěji z královského krajského města Berouna. Berounské cechy byly jakýmsi vzorem pro všechna řemeslnická sdružení v tehdejším podbrdském kraji.

Řezníci při obnovení svého cechovního zřízení v roce 1701 požádali o vidimus cechovního pořádku cech řeznický v Berouně. Pekaři rovněž vzali za své cechovní artikule z Berouna. Podobně jako řezníci měli berounští pekaři artikule vypůjčené ze Starého města pražského a tyto artikule ještě doplnili cechovním pořádkem kutnohorských pekařů, kteří ho měli schválený od všech stavů království českého. Stejně tak mistři cechu paterého řemesla si vypůjčili cechovní artikule od cechu paterého řemesla v Berouně, který je sám převzal od cechu patera řemesel ve Starém městě pražském. Soukeníci se zase obrátili na cech strakonický. Mistři cechu zednického, kamenického a tesařského převzali cechovní pořádek z města Březnice, kde v této době již cech spojených řemesel existoval. Hrnčíři, poté co se oddělili od cechu novoševcovského a vytvořili si vlastní cech, obrátili se na berounský cech hrnčířský, který obdržel své artikule již v roce 1488 od krále Vladislava II. Od příbramského cechu

²¹⁶ SOKA Příbram: Cech mezulánický, Cechovní pořádek ze dne 23. února 1725.

²¹⁷ SOKA Příbram: Cech rozárníků Příbram, Cechovní privilegium z 20. září 1774.

²¹⁸ SOKA Příbram: Cech koželužský, Mosazné pečetiiddel z roku 1718, č. 35.

tyto artikule pak roku 1712 převzali hrnčíři březničtí a od nich zase roku 1744 rožmitálští. Mezulánici převzali svůj cechovní pořádek z Prachatic.

Přestože se purkmistr a městská rada v konfirmaci cechu ševcovského, pekařského a soukenického odvolávají přímo na utvrzení císařem Maxmiliánem II. a jeho synem Rudolfem II., neměl žádný příbramský cech originální privilegium dané přímo od panovníka. K tomu se také městská rada doznala roku 1784, když krajské gubernium provádělo revizi jednotlivých cechů, při které žádalo, aby mu jednotlivé cechy předložily všechny svoje patenty a privilegia v originále od panovníků dané.²¹⁹

Kromě výše uvedených řemesel, jejichž mistři se sdružovali v cechy, působili v Příbrami také jiní řemeslníci, kteří s ohledem k tomu, že jejich počet byl velmi nízký, přistupovali k cechům v jiných městech, nebo byli přijati za členy některého příbramského cechu. Naopak zase k příbramskému hrnčířskému cechu patřili hrnčíři z Březnice a Rožmitálu pod Třemšínem. Příbramští perníkáři, kteří se ve městě začali usazovat až koncem 17. století a zpočátku byli členy příbramského cechu pekařského, ale později přistoupili k cechu pražských perníkářů. Provazníci, kteří se ve městě začali usazovat až v důsledku obnoveného dolování v průběhu 16. století, byli nejprve členy cechu soukenického, ale později se stali členy cechu provaznického v Plzni.

Mydláři, kteří vyráběli lojové svíčky a mýdlo, směli kupovat lůj od řezníků až tehdy, když byly hory dostatečně zásobeny, byli tedy velmi často nuceni shánět lůj po okolí na Dobříši nebo také v Praze. Protože mydláři neseděli u žádného cechu příbramského, stanovovala ceny lojových svíček a mýdla městská rada, která přitom přihlížela k cenám loje obvyklým v okolních městech, zejména ve městech pražských. Avšak roku 1737 byl voskář Antonín Brückner přijat za člena cechu mydlářského v Plzni.²²⁰ Z tohoto můžeme usuzovat, že když příbramští mydláři nebyli členy žádného zdejšího cechu, byli pravděpodobně členy cechu mydlářského v Plzni.

Přestože jednotlivé cechy vybíraly do svých pokladnic při přijímání úředníků, za vyučení i mistrovství různé dávky vosku in natura, nebo v penězích (libra vosku tolik co

²¹⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 51.

²²⁰ Tamtéž, s. 188.

30 krejcarů²²¹), dostalo se v Příbrami největšího rozmachu voskařství až v době konání svatohorských poutí koncem 17. století. První samostatný mistr voskářský, který se ve městě roku 1703 usadil, byl Jakub Brod. Dalšími voskáři byli roku 1713 Franz Xavier Wiesrer a roku 1730 Antonín Brückner.²²² Základem produkce voskařského řemesla byly především nejrůznější druhy svíček. Nermalou část výroby tvořily také obětiny, které se odlévaly z dvoudílných dřevěných nebo sádrových forem. Protože voskáři z celých Čech vytvořili jediný zemský cech pražský, tak příbramští voskáři, kteří chtěli toto řemeslo vykonávat, museli být jeho členem. Z rozhodnutí krajského úřadu v Berouně se měli příbramští mistři jako přespolní členové každý rok o suchých dnech dostavit do Prahy a zaplatit poplatek, „*pod pokutou stavuňku řemesla svého.*“²²³ Avšak členství v něm se příbramští voskáři bránili, neboť pravidelné členské poplatky v něm byly příliš vysoké. Proto se mistr Antonín Brückner se svým tovaryšem Bendou stali členy cechu mydlářského v Plzni. Nakonec stejně roku 1750 musel příbramský voskář Antonín Brückner zaplatit pražskému cechu 35 zlatých a voskář Karel Brož 6 zlatých.²²⁴

Poblíž obecnické huti na příbramském panství, zejména v Německé Lhotě a Oseči, se v polovině 18. století začali usazovat cvokaři, kteří byli zprvu přidružení ke společnému cechu pražských cvokařů, ale později byli přijati jako mistři přespolní k cechu paterého řemesla s podmínkou, že kovářům nebudou překážet ve výrobě hřebíků. Za člena příbramského cechu paterého řemesla byl také roku 1821 přijat nožíř Josef Pipich z Rudolfova u Českých Budějovic, který se ve městě usadil a který byl také prvním mistrem tohoto řemesla ve městě.²²⁵ Do té doby prodávali kudly, nože, nůžky a jiné podobné předměty příbramští kramáři nebo o jarmarcích cizí řemeslníci.

Mistr sklářského řemesla se ve městě usadil až roku 1711, byl to Jindřich Netter, který byl přijat za člena příbramského soukenického cechu. Později jeho syn Josef

²²¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 188.

²²² Tamtéž, s. 189.

²²³ Tamtéž, s. 190.

²²⁴ Tamtéž, s. 190.

²²⁵ Tamtéž, s. 175.

Netter, který se také vyučil sklenářem, spolu s jiným sklenářským mistrem Felixem Krbcem byli roku 1733 přijati za člena cechu řemesla paterého.²²⁶

Prvními cínaři, kteří se ve městě začali usazovat až v první polovině 18. století a složili městskou přísahu, byli italští mistři Johannes Fantolli, Dutesco a později Jan Franczino, který byl údajně členem cínařského cechu kutnohorského. Cínaři zkupovali staré nádobí a z něho poté lili nové.²²⁷

Ve městě také dlouhou dobu nepobýval žádný mistr kominický, a proto si město muselo sjednávat na odborné vymetání komínů pražské kominíky. Z područí pražských mistrů se město dostalo až roku 1745, kdy se ve městě usadil a složil městskou přísahu mistr Marinz. Dle uzavřené smlouvy s městskou radou, měl vymetat komíny v měšťanských domech čtyřikrát do roka, v pivovare a vinopalnách každých šest neděl a ve vojenských kasárnách jednou za čtrnáct dní, za to mu ročně náležela odměna ve výši 60 zlatých.²²⁸ V této době byl pro celé Čechy zřízen jediný zemský cech kominický v Praze.

Prvního kloboučníka, který vyráběl klobouky ze zaječí a bobří srsti, se městu dostalo až v roce 1609, byl to Filip kloboučník, kterého toho roku na jeho žádost přijal za člena příbramský cech soukenický. Za příjemné musel cechu zaplatit dvě kopy a dát dvě libry vosku. Řemeslu kloboučnickému se ve městě dařilo, protože roku 1831 ve městě již působilo pět mistrů, kteří všichni byli členy cechu soukenického.²²⁹

Od 17. století ve městě působili také samostatní mistři punčochářského řemesla, kteří na drátech z bavlněné nebo vlněné látky pletli dlouhé různobarevné punčochy. Nejznámějším punčochářem této doby byl Václav Černý. Roku 1713 se tímto řemeslem již zabývali jeho příbuzní – Matěj, Kateřina Tobolová a Kateřina Chroustka.²³⁰ Kromě

²²⁶ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 165.

²²⁷ Tamtéž, s. 177.

²²⁸ Tamtéž, s. 166.

²²⁹ Tamtéž, s. 145-146.

²³⁰ Tamtéž, s. 135.

ručního pletení punčoch se v této době začínají punčochy plést na ručních stávkách (od toho se řemeslníci nazývají stávkaři - německy Strumpfwirker). Nejprve stávkařskou živnost ve městě vykonával od roku 1718 Jan Michal Reistauer a později roku 1769 Václav Leist. Živnost ani jednomu z nich příliš nevynášela, a proto se z města odstěhovali.²³¹ Ve městě měl údajně existovat cech punčochářský, bohužel se však z doby jeho působení nedochovala žádná cechovní památka.²³²

Ručníkář neboli puškař se ve městě usadil až kolem roku 1701, byl to Jiří Viktorin Peš z Nýdrháků, foršmistr panství vorlického, který byl přidružen k cechu paterého řemesla.²³³ Roku 1670 se ve městě usadil také první zlatník Ludvík Alis, který je současně autorem nejstarší části svatohorského oltáře.²³⁴ Prvním mistrem hodinářským se ve městě v roce 1789 stal Jan Anděl.²³⁵ Kromě toho ve městě působili většinou v počtu nejvýše dvou řemeslníků řezbáři, soustružníci, hřebenáři, pokrývači, plechaři a jiní. Bohužel o tom, že by tito řemeslníci byli členy nějakého příbramského cechu, popř. členy cechu okolních měst či měst pražských, není nic známo.

Pokud se ve městě neusadili zástupci některých řemesel, muselo se město v případě potřeby obrátit na mistry z cizích měst, zejména měst pražských,²³⁶ nebo museli příbramští obyvatelé kupovat potřebné výrobky od příbramských kramářů nebo cizích řemeslníků, kteří své výrobky prodávali ve městě o jarmarcích.

²³¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 135 – 136.

²³² POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 36 (pozn. pod čarou). Pravděpodobně autor našel o jeho existenci zmínku v některém dochovaném radním protokolu. Bohužel, žádná zmínka o jeho existenci se mi nepodařila v dochovaných archivních fondech dohledat.

²³³ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 175.

²³⁴ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 43.

²³⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 176.

²³⁶ Ačkoli v této době měly bezpochyby téměř všechny domácnosti železné kotle na ryby a měděné kotle zase sloužily ve vinopalnách, flusárnách a v pivovare, nedochovalo se žádných památek o tom, že by se ve městě někdy nějaký kotlář usadil. Železné kotle byly nejspíše dodávány z obecní huti a měděné kotle byly opatřovány u pražských mistrů.

Příprava sladů a vaření piva byla v Příbrami stejně jako jinde v Čechách původně dvě samostatná řemesla. V druhé polovině 16. století však byla sloučena ve městě pod jednu střechu většího závodu. Když město roku 1584 koupilo sladovnu a pivovar, omezila městská rada právo várečné pouze pro vlastníky těch domů, které se nacházely na náměstí a v přilehlé Pražské ulici a části Plzeňské. Od této doby se rozeznávaly vždy domy s várkou sousedskou a bez ní. Ještě počátkem 18. století městská rada zastávala zásadu, že právo várečné spočívá jen na domě, nikoli na domovním místě. Roku 1759, když bylo várečných domů již sto padesát, byla tato zásada městskou radou prolomena, zejména s ohledem na rozhodnutí české komory, dle kterého přešel pivovar v majetek měšťanstva. V důsledku toho se várečné domy prodávaly tak, že držitel si ponechal právo várečné pro sebe nebo várky prodával samotné. Právo várečné, původně váznoucí jen na domě, se tak postupně stává jen rentou, která se dědí či prodává.

Přestože pivovar byl majetkem měšťanů, městská rada si nadále podržela rozhodující vliv, neboť také na radním domě spočívala várka. Městská rada si vyhradila právo přijímat a propouštět sládky, chránit pivovar před dovozem cizího piva, stanovovat cenu piva a rozhodovat o tom, kdo dostane přivárku a v jakém množství.

Roku 1684 existovalo ve městě sto deset várečných domů. Koncem 17. století se však dosavadní sousedské várky z rozhodnutí mincmistra zastavily a vaření piva převzala obec. Várečné měšťanstvo muselo zpočátku místo hotových peněz odvádět ječmen, z něhož pak pivo vařil obcí placený sládek. Z výtěžku obec odváděla za měšťanstvo běžnou kontribuci (daň pozemkovou neboli gruntovní). Teprve čistý zisk mohl být rozdělen mezi várečné měšťanstvo, přičemž později se tzv. consolati vyplácelo každoročně. S jeho výší a kvalitou piva však nebylo spokojeno várečné měšťanstvo a požadovalo, aby se pivo opět vařilo v jejich režii. Roku 1748 česká komora prohlásila za majitele příbramského pivovaru měšťanstvo, které zřídilo pro pivovar samostatnou kasu, do které plynuly všechny platy.

Pod vlivem hospodářských změn počátkem 19. století se várečné měšťanstvo roku 1805 rozhodlo příbramský pivovar pronajmout, tzv. propachtovat, a pivovar se měl ve veřejné dražbě pronajmout tomu, kdo složí kauci ve výši 3000 zlatých, nabídne předem nejvyšší roční nájem a převezme na sebe všechny platy, daně a nákupy surovin. Od této doby byl pivovar stále v pronájmu. Protože pivovar sám nesměl pivo čepovat,

byl drobný prodej za cenu stanovenou městskou radou přenechán hospodským (šenkýřům).²³⁷

Pivovarnictví se až na nepatrné výjimky zcela vymklo tehdejšímu cechovnímu zřízení, protože v panských, městských či měšťanských pivovarech byli sládci jen služebníci, kteří byli najímáni za peníze, aby vařili pivo. Jinak tomu ani nebylo v Příbrami, kde příbramský sládek nesměl bez svolení městské rady přijmout učedníka. Proto bylo zřejmě nežádoucí, aby se příbramští sládci stali členy cechů některého z pražských měst nebo seděli u cechovní pokladnice cechu cizího.

Zpočátku se mistři a tovaryši jednoho nebo více příbuzných řemesel seskupovali za účelem toho, aby se mohli pod společnou korouhví, společnými odznaky a někteří také ve stejném kroji účastnit nejrůznějších církevních slavností, nebo aby vypravili pohřeb svého spolumistra či člena jeho rodiny. K tomuto nejprve sociálnímu účelu se později přidaly zájmy hmotné jako vzájemná ochrana a pomoc v boji proti různým fušerům a škůdcům řemesla, finanční podpora v nemoci a chudobě, mnohdy také společný nákup surovin a materiálu a stanovení jednotných cen výrobků za účelem potlačení nežádoucího konkurenčního prostředí.

3.4.2. Cech řeznický

Řezníci jako zástupci potravinářského řemesla patřili v Příbrami k početně nejsilnějším řemeslům vůbec a současně také k nejpřednějším. Snad právě proto, že jim náleželo výhradní právo na porážení hovězího dobytka, prasat a ovcí, a na zpracování masa. Řezníci také jako jediní mohli nakupovat živá zvířata od zemědělců. Přesnou dobu založení řeznického cechu bohužel neznáme, ale první zmínka o sdružení cechu pochází kolem roku 1575, kdy údajně císař Maxmilián II. povolil příbramským řezníkům zřízení samotného cechu.²³⁸ Bohužel některé prameny jako cechovní rejstřík z roku 1575, ze kterých vycházel bývalý příbramský archivář prof. František Klíma při

²³⁷ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 96-132.

²³⁸ Tamtéž, s. 86.

prvním sepisování archiválií ve svém díle *Ze staré Příbramě*, se do dnešního dne nedochovaly.²³⁹

V důsledku toho, že cechy ve městě začaly vznikat poměrně pozdě - až v 16. století, přejímaly jednotlivé cechy artikule odjinud, nejčastěji z Berouna. Jinak tomu nebylo ani u zdejších řezníků, kteří cechovní pořádek převzali od řeznického cechu v Berouně roku 1576.²⁴⁰ Platnost tohoto cechovního pořádku potvrdil tehdejší purkmistr a městská rada listinou ze dne 8. června 1576.²⁴¹ Tento cechovní pořádek převzatý od cechu řeznického v Berouně byl poté příbramským magistrátem znovu potvrzen dne 16. 12. 1707.²⁴² Pro obnovení svých statut požádal cech řeznický o ověřený opis cechovních artikulí znovu berounské řezníky. Cech řeznický z Berouna jejich žádosti vyhověl a zapůjčil jim svůj cechovní pořádek, který měl převzatý od měst pražských.²⁴³ Vzhledem k rostoucímu napětí a neustálým bojům mezi cechmistry a ostatními mistry, byl příbramský cech řezníků roku 1784 úředně rozpuštěn, a maso tak mohl za přítomnosti dvou policejních komisařů porážet každý řezník bez omezení jen s podmínkou toho, že město musí zásobovat dobrým masem a spravedlivou vahou.²⁴⁴ V roce 1791 však došlo k obnovení činnosti cechu.²⁴⁵ Řeznický cech měl být v roce 1840 v Příbrami definitivně zrušen, ale s největší pravděpodobností fungoval až do konce působení cechů v Čechách, neboť zápisy v registrech tovaryšů a učedníků pokračují až do roku 1856.²⁴⁶

²³⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 96. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 302.

²⁴⁰ SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 1, Pouzdro I.

²⁴¹ SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 1, Pouzdro II.

²⁴² SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 1, Pouzdro II.

²⁴³ SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 1, Pouzdro III.

²⁴⁴ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 95.

²⁴⁵ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 302.

²⁴⁶ SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 5, Registra mistrů, Kniha 1.

Oficiálně cechy existovaly až do roku 1859, poté jejich funkce, zejména vzdělávání a výchovu učňů, převzala živnostenská společenství. V Příbrami se touto organizací stalo Společenstvo řezníků a uzenářů Příbram.²⁴⁷

Podle cechovního řádu stáli v čele cechu dva starší mistři, tzv. cechmistři, kteří byli jmenováni městskou radou na dobu jednoho roku. Kromě povinností, spočívajících ve vedení účtu cechů a rozhodování o cechovních záležitostech, cechmistři především dohlíželi na kvalitu masa a na jeho jednotnou cenu. Hlavním záměrem dohledu bylo mimo jiné zamezení konkurence mezi jednotlivými mistry a zejména zabránění dovozu masa odjinud. Později však tento dohled převzali delegovaní zástupci magistrátu. Magistrát tak za tímto účelem vytvořil zvláštní funkci dvou komisařů, kteří byli jmenováni z řad konšelů. Hlavním úkolem komisařů bylo sjednocení prodávávaného masa. Městské radě vůbec příslušel dohled nad samotným cechem, schvalovala a potvrdzovala jeho statuta, potvrdzovala jednotlivé osoby ve vedení cechu a trestala přestupky vůči cechovním artikulím.

Cechmistři měli zejména ohlídat, aby nikdo ze členů cechů nenasazoval ceny masa. Pod pokutou jedné libry vosku a zákazu po dvě neděle ničeho v krámu neprodávat nesměl mistr ani tovaryš slibovat nižší cenu za maso než ostatní. Trestné bylo dokonce i vykoupení kusu dobytka jinému.²⁴⁸

Pokud se jednalo o určení ceny masa, neměli cechmistři téměř žádné pravomoci. O zvýšení cen museli požádat nejprve městskou radu a ta poté, až vyslechla návrh komisaře nad masem, rozhodla, vždy ale přihlížela k tomu, kolik stojí maso ve městech pražských. Aby se žádný mistr řeznický nevymlouval, že nezná cenu masa, byly od roku 1721 schválené ceny tištěny na zvláštní formuláře, které byly pod městskou pečeti přibity na vrata radnice či krámů.²⁴⁹ Cechmistři byli zavázáni přísahou, že nedovolí žádnému z řezníků prodávat maso za cenu vyšší, nežli byla stanovena. Pokud však někdo tak učinil, museli oba cechmistři zaplatit městské radě pokutu po 4 kopách. Podle

²⁴⁷ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s.) 314.

²⁴⁸ SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 3, Pouzdro II.

²⁴⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 92.

uděleného privilegia Rudolfa II. z 20. listopadu 1579, byli příbramští řezníci dle článku devatenáctého povinni podle potřeby „zásobovat hory lojem, a to za stejný peníz a prodávat jeden kámen přepuštěného oleje ne za více než pětatřicet bílých grošů. Také nemají žádný lůj prodávat jinam než na hory, leda by hormistr a přísežní oznámili, že se u hor nachází loje dostatečné množství.²⁵⁰ Mistrovi, který by jednal v rozporu s tímto zákazem, měl být lůj odeprán a darován nemocnici, navíc měl být mistr potrestán. Každý řezník tak byl povinen odvádět lůj, a pokud ho neměl dostatek, musel ho odkoupit od jiného řezníka za cenu, za jakou jej prodával jiným kupcům.²⁵¹

Za každou porážku na šlachtatě vybíral cech od svých členů do cechovní pokladny tzv. sabbatales.²⁵² Za drobný kus odváděl řezník do pokladny po jednom krejcaru, z hovězího dobytka po třech krejcarech, později po 1 ½ krejcarů, stažený vepř se počítal za dva kusy drobného dobytka. Před velkými svátky směli řezníci porazit dva až tři kusy dobytka na prodej a jeden kus pro svoji potřebu, v ostatní dny bylo povoleno porazit jeden nebo dva kusy dobytka. O porážce dobytka rozhodovali cechmistři. Veškerý dobytek směl být na šlachtatě porážen pouze mistry řezníky a jejich pomocníky. Pouze prasata, která bývala chována v každém větším hospodářství, mohla být mistry zabíjena doma. Mistři se však snažili nařízení cechmistrů různými způsoby obcházet, aby nemuseli odvádět tak vysoký sabbatales. Drobný dobytek tak poráželi doma, za to jim hrozila pokuta 30 krejcarů a maso jim mělo být zabaveno a dáno do nemocnice. Mistrovi, který najednou porazil dva kusy hovězího dobytka a maso prodával jako z jednoho kusu, hrozila pokuta a zákaz provozování řemesla na půl roku.²⁵³

Cechmistři také určovali, jaký dobytek smějí mistři nakupovat pro porážku a jaké maso z porážky smějí prodávat. Pod hrozbou zákazu provozovat činnost po 4

²⁵⁰ SOKA Příbram: fond AM, inv. č. 8. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 152.

²⁵¹ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s.152.

²⁵² SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 3, Pouzdro II.

²⁵³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 89-90.

neděle nesměl být jak nemocný drobný dobytek, tak hovězí dobytek kupován a porážen na jatkách.²⁵⁴

Zřízením úřadu policejních komisařů ve Vídni Marii Terezií roku 1754 došlo k zostření dohledu nad řezníky. Nad dodržováním cen a váhy masa nyní dohlíželi dva policejní komisaři s rychtářem, kteří pravidelně zasílali zprávy na příslušné krajské úřady již obsazené právnicky vzdělanými státními úředníky, kteří byli také příslušní k rozhodování o sporech uvnitř cechu. Rychtář musel být přítomen u každé porážky hovězího dobytka a přesně odvážené množství oleje musel oznámit na úřadě.²⁵⁵

Příbramský cech řezníků zanechal významnou památku, a to v podobě výzdoby příbramského graduálu z konce 16. století, kde na jedné celé straně byl vyobrazen užívaný znak cechmistrů a mistrů poctivého řemesla řeznického. Jejich znakem byl vzpřímený stříbrný dvouocasý lev se zlatou korunou na hlavě, krácející vpravo a držící v předních pazourech praporec. Lev je vyobrazen na červeném poli lemovaném silnou žlutou obrubou. Po stranách lva stojí dvě dívky, jedna drží jednou rukou roucho a druhá má ruce položené na prsa. Na červeném poli jsou vyobrazeny dále jablka, hrušky a květy. Výzdobu doplňují hlavičky okřídlených andílků.²⁵⁶

3.4.2.1. Masné krámy

K porázení dobytka a prodeji masa sloužily masné krámy. Masné krámy měli v držení nájemci – řezniční mistři, kteří za ně do komory biskupské, později arcibiskupské, odváděli každý rok na sv. Havla po kameni škvařeného loje; poté v období po husitských válkách zase zápisným držitelům. Jeden masný krám držel beze všech platů až do roku 1379 městský rychtář, ale i ten po roce 1379 se svolením krále Václava IV. přešel v dědický majetek příbramských farářů. Roku 1379 ve městě stávalo dvaadvacet masných krámů. V 16. století se právní poměry k vlastnictví masných krámů změnil, protože masné krámy přešly do majetku soukromých osob a tím již mohly být předmětem dědictví nebo prodeje. Jejich koupě měla být zapisována

²⁵⁴ SOkA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 3, Pouzdro III.

²⁵⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932.

²⁵⁶ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 14.

do městských knih, avšak se tak nedělo a o ceně, za kterou byly masné krámy prodávány, se můžeme dozvědět jen ze závětí, tzv. kšaftu. Ačkoli byly masné krámy ve vlastnictví soukromých osob, směly být prodávány jen se souhlasem celého cechu. Samotný cech tedy mohl pronajímat pouze masné krámy nebo jejich části těch osob, které porušily šesté přikázání.²⁵⁷ Cech tak například v 18. století, jak se dovídáme z Knihy pamětní z let 1791 – 1856, pronajal za 1 ½ kopy ročně Matěji Plzeňskému krám po Majdaléně Šturcířce, která zavraždila své nemanželské dítě.²⁵⁸

Původní středověké masné krámy byly v roce 1688 nahrazeny novými, které měly podobu dřevěných kotev uzavřených v jedné budově a stávaly v místech, kde dnes stojí dům U Bílé růže a pasáž Horymír u náměstí T. G. Masaryka v Příbrami. Budova byla rozdělena na prostory vlastních krámů, které stály ve dvou řadách proti sobě, a na prostory, kde se dobytek porážel a zpracovával, tzv. šlachtatu či jatka. Jednalo se vydlážděný dvorek s přístřeškem. Zařízení samotných masných krámů bylo velmi jednoduché, tvořil ho velký džber na vodu, špalek a dřevěný žlábek, kterým byly veškeré splašky a krev odváděny na ulici, což vedlo k velkým hygienickým problémům a snaze krajského úřadu přenést porážku dobytka za městskou zástavbu, což se proti odporu řezníků povedlo až koncem 19. století, kdy na okraji města v Podskalí byla vybudována jatka.²⁵⁹

Dle cechovního řádu muselo být v masných krámech čisto, nesměla se rozlévat voda a ani smola, při práci měl být zachováván klid a pokoj a ke starším členům cechů se ti mladší měli chovat uctivě, a to pod hrozbou pokuty 2 liber vosku.²⁶⁰ Masné krámy se musely přes noc zamykat. Klíče měli u sebe oba dva cechmíři a ten, kdo by do krámů vstoupil mimo otevírací dobu, nesměl vykonávat řemeslo čtvrt roku a v případě, kdyby byl chycen podruhé, nesměl již řeznické řemeslo vykonávat vůbec.²⁶¹ Podle

²⁵⁷ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932, s. 86-91. Odsud pochází většina shora necitovaných údajů.

²⁵⁸ SOKA Příbram: Cech řezníků Příbram, Inv. č. 4, Kniha pamětní 1791-186, Kniha 1.

²⁵⁹ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 18-19. Odsud pochází většina shora necitovaných údajů.

²⁶⁰ SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 3, Pouzdro III.

²⁶¹ Usnesl se na tom cech řeznický roku 1688 (Klíma, František: *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932. str. 90.)

artikulí bylo také pod pokutou jedné libry vosku zakázáno řezníkům prodávat maso ve svém bytě.²⁶²

3.4.3. Cech pekařský

Pekaři, stejně jako řezníci, patřili neodmyslitelně k významným a nepostradatelným řemeslům tehdejšího městského života. Roku 1379 bylo v Příbrami dvanáct pekařů, poté se jejich počet během třicetileté války zmenšil a v 18. století se jejich počet pohyboval kolem šestnácti.²⁶³ Pekaři vytvořili svůj samostatný cech údajně roku 1574, kdy převzali opisy cechovního pořádku nejprve z Kutné Hory²⁶⁴ a poté roku 1577 z Berouna. Berounský cech pekařský převzal tento cechovní pořádek roku 1543 od pekařského cechu Starého Města pražského.²⁶⁵ Purkmistr a rada města však pekařskému cechu potvrdili platnost jeho artikulí až roku 1709.²⁶⁶ Všichni pekaři, kteří byli sdružení v cechu, měli právo péct chléb a pečivo s výjimkou chleba rezného nebo samožitného či černého, který mohli péct všichni měšťané, jak je uvedeno v artikulích. Toto právo potvrdila i městská rada, která své rozhodnutí odůvodnila tím, že každý den se spotřebuje tolik rezného chleba, že počet cechovních pekařů je pro toto spotřebu nedostačující.²⁶⁷ Pekaři pekli své výrobky z mouky pšeničné a ječné, která byla rozemleta v mlýnech ve městě, a to z obilí, které mlynáři zakoupili na trhu. Kvasnice pekařům dodával městský pivovar. Účelem bylo, aby se obstarání surovin pro výrobu dělo na lokální úrovni.

Své výrobky pekaři prodávali ve speciálních chlebových krámech neboli kotcích. Jednalo se o dřevěné kotce, které stály na dnešním náměstí T. G. Masaryka v Příbrami. Ty během třicetiletých válek shořely, ale poté roku 1665 byly postaveny

²⁶² SOKA Příbram: Cech řezníků, Inv. č. 3, Pouzdro III.

²⁶³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 78.

²⁶⁴ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 303.

²⁶⁵ SOKA Příbram: Cech pekařský, Inv. č. 1, Pouzdro I.

²⁶⁶ SOKA Příbram: Cech pekařský, Inv. č. 2, Purkmistr a rada města potvrzují platnost artikulí pekařského cechu, Pouzdro II.

²⁶⁷ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 79.

kotce nové.²⁶⁸ Původně měli pekaři své výrobky prodávat pouze v dřevěných kotcích, ale v průběhu 18. století, se jejich poloha ukázala pro pekaře jako nevhodná, a proto se obrátili na městskou radu, zda by mohli prodávat chléb v kamenných domech. Rada nařídila cechmistrům, aby o tom nechali hlasovat členy cechu. Hlasy členů se však rozmělnili mezi ty, kteří chtěli prodávat nadále v dřevěných kotcích, ale řádně opravených, a těch, kteří preferovali prodej v kamenných obchodech. Rada města nakonec poskytla dřevo na opravu kotců. Kotce však postupem času zchátraly a nakonec byly rozbořeny. Koncem 18. století tak již pekaři prodávali své výrobky v kamenných obchodech.²⁶⁹ Cech se roku 1777 usnesl, že pod pokutou jedné kopy bude potrestán ten, kdo bude roznášet a prodávat housky po domech. Vzhledem k tomu, že podomní prodej chleba byl starodávný zvyk, povolila městská rada roznášení pečiva za podmínky, že prodávající pekaři dodrží předepsanou váhu a cenu chleba.²⁷⁰

V Hornickém muzeu v Příbrami se dochovala dřevěná a bohatě vyřezávaná cechovní pokladnice cechu příbramských pekařů ze 17. století. Na vnitřní straně pokladnice jsou vyřezány zkřížené kopisti, které byly znakem řemesla pekařského. Po levé straně zkřížených kopistů je vyřezána vánočka a na straně pravé zase dvě housky, nebo dva bochníky chleba (viz. Příloha I.)

Příbramští pekaři stejně jako řezníci věnovali příbramskému Kancionálu z druhé poloviny 16. století celostránkovou výzdobu se znakem svého řemesla.

Po roce 1859 převzalo výchovu a vzdělávání učňů Společenstvo pekařů.²⁷¹

3.4.3.1. Plachetníci

Plachetníci byli necechovní pekaři, kteří měli právo péct rezný chléb. Nejspíše se jim tak říkalo proto, že chléb prodávali na tržišti pod plachtami na rozdíl od cechovních pekařů, kteří své výrobky prodávali v chlebných krámech. Rezný neboli černý chléb nejčastěji pekly vdané ženy nebo vdovy, které je pak také prodávaly na

²⁶⁸ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 19.

²⁶⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 80.

²⁷⁰ Tamtéž str. 81.

²⁷¹ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 315.

tržištích. Pekaři v nich však viděli konkurenci, která je připravuje o výtěžek, a proto mezi plachetníky a pekaři byly neustále spory, které vyvrcholily roku 1716, když plachetníci začali v rozporu s právem jim uděleným péct i koláče. Rada rozhodla v souladu s potvrzenými artikulemi o tom, že právo péct bílý chléb a koláče mají pouze pekaři sdružení v cechu. Proti tomuto usnesení městské rady se však plachetníci odvolali k mincmistrovskému úřadu s odůvodněním, že své právo péct chleba a koláče odvozovali od potřeby zásobovat poutníky mířící na Svatou Horu. Minsmistrovský úřad, jako příslušný odvolací orgán pro královská horní města, povolil plachetníkům péct a prodávat koláče pouze o svátcích, sobotách a nedělích, právě z důvodů zásobování poutníků. V případě, že by plachetníci pekli koláče i v jiné dny, hrozila jim pokuta 20 kop.²⁷²

Spor mezi pekaři a plachetníky trval však nadále. V roce 1735 rada rozhodla o tom, že právo péct rezný chléb a koláče náleží pouze várečným měšťanům. Tento zákaz však v praxi nebyl příliš respektován a spory mezi oběma stranami nadále pokračovaly. Cechovní pekaři tak v roce 1754 přijali plachetníky do cechu a ti na základě usnesení městské rady byli povinni odvádět do cechovní pokladnice poplatek ve výši 30 krejcarů ročně. Avšak ani tato povinnost nebyla ze strany plachetníků dodržována. Změna nastala až v roce 1790, když magistrát zbavil plachetníky jejich práva na pečení chleba a jedinými, kteří měli právo péct chleba a pečivo, byli pekaři organizovaní v cechu.²⁷³

Dle cechovních artikulí měli pekaři povinnost řádně zásobovat město chlebem.²⁷⁴ Ale vzhledem k tomu, že zásobovali celé okolí, stalo se, že chléb nevystačil pro všechny oblasti, a to usnadňovalo prodej chleba pekařům z cizích měst. Proto městská rada vydala ve vztahu k pekařům z cizích měst o něco přísnější omezení, týkající se pečení a prodeje chleba. Pekaři z cizího města tak směli prodávat rezný chléb výhradně přímým spotřebitelům, a to pouze v určitých denních hodinách, v létě do deseti hodin a během podzimu a zimy dopoledne.²⁷⁵

²⁷² KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 79.

²⁷³ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 19.

²⁷⁴ SOKA Příbram: Cech pekařský, Inv. č. 2, Potvrzení platnosti artikulí ze dne 10. srpna 1709 Pouzdro II.

²⁷⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 80.

3.4.3.2. Regulace a stanovení ceny chleba

Příbramský pekařský cech se tak při stanovení cen a vah výrobků řídil cenami a vahami, které si stanovili pekaři Starého města pražského. Avšak roku 1713 se městská rada usnesla na tom, že cena a váha chleba bílého a rezného má být stanovena purkmistrem podle ceny obilí a má být vyšší než cena a váha stanovena cechem pekařů Starého města pražského. Ceník musel být vyvěšen na dveřích radnice a poté od roku 1770 musel viset v každém krámě. Zpočátku, jak vyplývá z artikulí cechu, dohlíželi nad jakostí, cenou a vahou chleba pouze cechmistry. Pokud by pekaři dělali a prodávali chléb „nehodný, neslušný, neb nespravedlivý“, museli by při první kontrole do cechovní pokladnice zaplatit 5 grošů, pokud byli přistiženi podruhé, tak deset grošů, pokud potřetí museli odvést 15 grošů, a pokud by byli přistiženi po čtvrté, nesměli vykonávat řemeslo po dobu jednoho roku.²⁷⁶

V průběhu 17. a 18. století se však pokuty zvýšily a byly vybírány městskou radou. Po každém ustanovení nové městské rady byli z řad konšelů jmenováni dva cechovní komisaři, kteří společně s dvěma cechmistry zkoumali jakost, cenu a váhu prodáváného pečiva. Roku 1691 na žádost hormistra však česká komora ustanovila z řad konšelů dva komisaře nad chleby, kteří měli za přítomnosti zástupce z horního úřadu kontrolovat jakost, cenu a váhu prodáváného pečiva. Pro účely dohledu nad cenami obilí a kontrolami jakosti, cen a váhy pečiva na trzích byl radou zřízen nový úřad tržného. Později však dohled nad prodávanými výrobky na trhu přešel pouze do kompetence komisařů nad chlebem.²⁷⁷

I přestože artikuly zavazovaly mistry pekaře, aby své řemeslo provozovali více pro čest, obecné a boží blaho než pro zisk, snažili se pekaři na výrobě chleba co nejvíce ušetřit. Při pečení chleba šetřili dřevem a chléb byl tak často nedopečený. Stejně tak nerespektovali privilegium Rudolfa II. ze dne 20. listopadu 1579, ve kterém byli v článku desátém vyzváni, aby při prodeji zachovali spravedlivou míru a váhu výrobku

²⁷⁶ SOKA Příbram: Cech pekařský, Inv. č. 1, Pouzdro I.

²⁷⁷ POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 69.

a vyhnuli se šizení a klamání váhy.²⁷⁸ V jiných městech byl pekař, který šidil váhou, potrestán sezením v tzv. šidícím trestném koši, který byl postaven před radnicí.

3.4.3.3. Perníkáři

Za perníkáře je považován výrobce perníku a marcipánu. Na Příbramsku se objevují první zprávy o perníku již před třicetiletou válkou. Zpočátku však byl perník a marcipán prodáván perníkáři města pražského. Teprve s rozvojem poutního ruchu v souvislosti s výstavbou i stoupající slávou poutního místa Svatá Hora v druhé polovině 17. století se ve městě začali usazovat perníkáři. Z této doby již existuje první známé jméno perníkáře, jednalo se o mistra Smrtku, po něm nastoupil mistr Lýček. Od roku 1740 počet mistrů stoupl na dva. V roce 1848 již byli ve městě tři mistři a to pan Holý, Chroust a Komenda.²⁷⁹ Perníkáři se nejprve sdružovali s ostatními příbuznými řemeslníky ve společném pekařském cechu, který byl jedním z nejstarších ve městě. Pekaři však měli odlišné představy o provozování řemesla a tak se perníkáři snažili na počátku 18. století osamostatnit do vlastního cechu. Ale jejich počet k ustavení samostatného cechu nestačil a připojili se proto k cechu pražskému.

Perníkáři především prodávali své výrobky na Svaté Hoře během konání poutí. Původně byl jejich prodej omezen na stánková stání tzv. pod plachtou. Teprve až po roce 1753 měl každý z mistrů své pevné místo ve městě a bylo jim dovoleno postavit si na Svaté Hoře dřevěné krámky.²⁸⁰

3.4.4. Cech mlynářů

Mezi nejdůležitější potravinářská řemesla v každém městě patřili mlynáři, jinak tomu nebylo ani v Příbrami. V Příbrami je mlynářské řemeslo datováno poprvé roku 1340,²⁸¹ kdy se dovídáme o existenci Blahoutova mlýna, umístěného nad bohutínským potokem. Kolem roku 1379 je již známo devatenáct mlýnů, které jsou pod správou pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. I přes poměrně vysoký počet mlýnů byly

²⁷⁸ SOKA Příbram: fond AM, Inv. č. 8. Srovnej POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*, s. 150.

²⁷⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 84.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 85.

²⁸¹ Tamtéž, s. 70.

do privilegia císaře Rudolfa II z roku 1579 zahrnuty pouze dva mlýny. Mlýny pod Lazcem tak nadále byly povinny odvádět králi povinné platy. O pět let později zakoupila Příbram od krále Rudolfa II. osm okolních vesnic spolu s dalšími devíti mlýny. Tímto prodejem se však příbramští mlynáři a mlynáři z okolních vesnic ocitli ve velmi zvláštním právním poměru vůči městu. I přestože příbramští mlynáři byli osobně svobodní a mohli se svobodně vystěhovat a vyprodat, drželi mlýny v poddanském poměru vůči vlastnímu městu. Byli povinni odvádět městu vodní činži ve výši 8 kop 31 grošů. Současně byli povinni roboty, a to zcela zvláštním způsobem, protože městská rada se roku 1713 usnesla, že všichni mlynáři jsou zavázáni pod pokutou jedné kopy každý rok usušit a sklídit pro město seno.²⁸²

Vysoký počet mlýnů na Litavce a jejich přítocích přivedl k cechovní organizaci mlynáře, kteří se pravděpodobně v době před stavovským povstáním spojili v roce 1591 v cech mlynářský a kteří převzali cechovní pořádek od mlynářů novoknínských.²⁸³

V archivních fondech se však dochovala až listina z 16. května 1709, dle které purkmistr a rada města obnovují platnost cechovního pořádku z roku 1591, který příbramský cech mlynářů získal od mlynářů novoknínských a který byl však zničen během třicetileté války.²⁸⁴

V pečtním poli dochovaného mosazného pečtidla z roku 1850 je vyobrazen cechovní symbol mlynářů – mlýnské kolo, nad ním je vyryto zkřížené kružidlo a uhelník.²⁸⁵

Ani v době, kdy se příbramští mlynáři sjednotili v cech, se jejich právní postavení příliš nezměnilo. Avšak některé mlýny byly postupně zbavovány povinností vůči městu jako např. mlýn Kocourovský, patřící Matějovi Fialovi, který byl i s pilou byl v roce 1653 osvobozen od roboty a činže s tím, že smí být odprodán jen

²⁸² KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 72 -73.

²⁸³ SOkA Příbram: Cech mlynářský, Inv. č. 1.

²⁸⁴ SOkA Příbram: Cech mlynářský, Inv. č. 1.

²⁸⁵ SOkA Příbram: Cech mlynářský, Inv. č. 14.

svobodnému a rovnému mlynáři.²⁸⁶ Mlynáři však stále nebyli považováni za právoplatné měšťany. Nadále jim bylo upíráno právo na vyplacení tzv. bonificací, které byly vypláceny zemskými stavy měšťanům jako náhrada za ubytování a dodávky zboží pro vojsko, a právo na podíl z vaření piva a přivárku pro nevěsty nebo ženichy.²⁸⁷ V důsledku tohoto neujasněného poměru mlynářů k městu, se proto nejspíše tak často střídali mlynáři na jednotlivých mlýnech. Výjimkou snad byl jen Ondrášovský mlýn, který vlastnila skoro 200 let rodina Petra Duchoně.²⁸⁸

O postavení mlynářů v městské hierarchii také vypovídá jejich pořadí, v jakém chodili při procesích. Pořadí bylo určeno příbramským magistrátem v roce 1718. Mlynáři kráčeli v procesích až jako třetí v pořadí od konce, za nimi už kráčeli jen kožišníci a koželuzi, tedy řemesla, která byla dehonestovaná zápachem při výrobě.²⁸⁹

Vzhledem k tomu, že mlýny se nacházely v blízkosti zdroje vody, využívaly této vodní síly nejenom k mletí obilí, ale i k další výrobě. U většiny mlýnů tak byly vystavěny pily, popřípadě provozovny na výrobu střelného prachu nebo potaše jako u mlýna Wieszrowského a Františkovského. U většiny mlýnů (např. u Podskalského mlýna) byly do 19. století provozovány valchy, které kromě soukeníků využívali také pro své výrobky jircháři. S ohledem k tomu, že mlýny se nacházely mimo vnitřní uspořádání města, domnívali se mlynáři, že unikají pozornosti městské rady a snažili si tak různými způsoby zajistit lepší obživu. Neoprávněně pekli a prodávali chléb, načerno řezali dřevo nasbírané v obecním lese, či vykonávali tesařské práce, a to i přestože nebyli příslušníky žádného cechu tohoto řemesla.²⁹⁰

Protože vodní zdroje nebyly využívány pouze mlýny a k nim přidruženými pilami, ale také k důlní, železářské a jiné činnosti, docházelo stále častěji ke sporům

²⁸⁶ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 72.

²⁸⁷ V druhé polovině 17. století, kdy se pivo začalo vařit pouze v městském pivovaru v obecní režii, se dětem měšťanů, když se rozhodli uzavřít manželství, přivařovalo po sudu i dvou sudech piva.

²⁸⁸ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 73.

²⁸⁹ SOKA Příbram: Osobní fondy, VALTA, Karel. *Příbramské mlýny*, rukopis, s. 22.

²⁹⁰ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 73-76.

kvůli nedostatku vody. Počátkem 18. století město dokonce krátce provozovalo papírnu, jejíž provoz musel být pro nedostatek vody po roce 1720 ukončen.²⁹¹ Spory o rozšíření toku Litavky a nádrží vyústily počátkem 17. století, když na místě Kocourovského mlýna nechalo město postavit vysokou pec s hamrem hořejším, v Podlesí další hamr prostřední a u huti Stříbrné nechalo město vystavět Šefflův hamr. V roce 1780 se dokonce Jan Ducháč z Trhových Dušníků pokusil prosadit u městské rady stavbu větrného mlýna, ale jeho žádost městská rada odmítla.²⁹² Situace se zlepšila až v 19. století, kdy byly vybudovány dvě velké vodní přehrady, u Pilky a Horního Lázu.

Po oficiálním zrušení cechovního zřízení v roce 1859 se mlynářství stalo svobodnou živností, kterou směl provozovat každý. Nástupnickou organizací cechu se stalo Společenstvo mlynářů Příbram,²⁹³ které převzalo některé funkce cechu, zejména ve vztahu k vzdělávání a výchově učňů. Spolek tedy již neměl charakter povinné komory, ale jeho členové se scházeli zcela dobrovolně za účelem plnění sociálních a společenských potřeb svých členů.

3.4.5. Cech ševcovský

Ševci od nepaměti patřili vzhledem k našemu podnebí k nepostradatelným řemeslům, ale také k řemeslu, kterému se často ostatní vysmívali. Nevelkou oblibu tohoto řemesla také dokládá konfirmace purkmistra a rady města, schvalující ustanovení novoševcovského příbramského cechu, ve které se mimo jiné píše „*...pořádek před tím každým, jenž by jim na škodu a ublížení při této obci a gruntech k ní příslušející býti a jim jazykem zlým nenáležitě a posměšně utrhati chtěl, chrániti a vedle naší nejvyšší možnosti skutkem zastávati.*“²⁹⁴

Ševci se z počátku dělili na dva druhy. První se specializovali na výrobu nové obuvi z nového materiálu, těm se říkalo novotníci, novětníci či nováci. Druhou skupinu tvořili ševci, kteří jen spravovali starou obuv, ti se nazývali flekýři, prtáci, refleři,

²⁹¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 77.

²⁹² KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 75.

²⁹³ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 315.

²⁹⁴ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 154.

příštipkáři či vetešníci. Roku 1477 však bylo rozhodnuto, že všichni ševci smějí vyrábět, jak nové boty, tak zároveň opravovat i ty staré.²⁹⁵

V roce 1607 založili ševci svůj vlastní cech, jehož založení bylo purkmistrem a radou města confirmováno dne 14. května 1607.²⁹⁶ Roku 1663 vydali cechmistři a mistři řemesla novoševcovského artikule pro tovaryše tohoto řemesla.²⁹⁷ Protože počet ševců v průběhu let stoupal, snažil se cech různými způsoby jejich počet omezit tím, že zvyšoval vybírané poplatky do cechovní pokladnice, což však řemeslníky od řemesla nikterak neodradilo. Stejně jako krejčí, tak si i ševci vymohli na městské radě právo, aby řemeslníkovi nebylo dříve, než cech prohlásí, že není gravírován, umožněno složit městskou přísahu.

Příbramští ševci, stejně jako řezníci a pekaři, věnovali příbramskému Kancionálu z druhé poloviny 16. století celostránkovou výzdobu se znakem svého řemesla. Uprostřed oválného znaku byly vyobrazeny tři nohy obuté do vysokých bot s ostruhami, vypadající jako by byly uťaté, což bylo naznačeno kapkami krve.²⁹⁸

Živnostenské společenství Společenstvo obuvníků převzalo po roce 1859 dohled nad vzděláváním učňů.²⁹⁹

3.4.6. Cech krejčovský

Již od nestarších dob zhotovovali pro muže a ženy šaty řemeslníci, nazývaní krejčí. První zmínka o mistrech krejčovských v Příbrami pochází z roku 1379, kdy ve městě žili tři mistři. Jejich počet vzhledem k tomu, že samotné řemeslo nevyžadovalo velkých nákladů, kdy kromě zručnosti k šití postačilo mít prostor u okna a žehličku,

²⁹⁵ HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecilie. Umění a život zapomenutých řemesel. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců. 1955, s. 41.

²⁹⁶ SOKA Příbram: Cech ševcovský, Confirmace novoševcovského cechu ze dne 14. května 1607.

²⁹⁷ SOKA Příbram: Cech ševcovský, Artikule pro tovaryše novoševcovského řemesla ze dne 10. srpna 1663.

²⁹⁸ BAREŠOVÁ, cit. d., s. 20.

²⁹⁹ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 315.

neustále stoupal a v roce 1848 žilo ve městě již třicet dva mistrů krejčovských.³⁰⁰

Přesný rok vzniku samotného cechu není znám. Údajně vznikl již v 17. století. Z rozhodnutí magistrátu města z roku 1713 lze usuzovat, že cech určitě vznikl před rokem 1713 a později než cech ševcovský.³⁰¹ Stejně tak se nedochovaly žádné opisy privilegií, ani jiné cechovní listiny kromě pamětní knihy z let 1804 až 1856 a pokladní knihy 1850-1868.³⁰² Je pravděpodobně, že cech krejčovský nebyl nikdy oficiálně příbramským purkmistrem a radou konfirmován, neboť neměl k dispozici žádné opisy ani originály, k tomu se městská rada doznamenala při provádění revize cechů roku 1785 na základě nařízení gubernia krajského úřadu.³⁰³

Příbramský archivář prof. František Klíma, který poprvé provedl soupis archiválií města Příbrami, se ve svém díle *Ze staré Příbramě* zmiňuje o snaze cechu nepřijímat do svých řad již nové členy. Tento protest krejčovských mistrů proti přijetí nových mistrů dovedl cechmistry až k mincmistrovi, který odpověděl městské radě, že „*Každý vyučený měšťan má právo volně provozovati řemeslo. Příbramští krejčí nemají zvláštní privilegia.*“³⁰⁴ a přikázal městské radě, aby nechala cechmistry cechu krejčovského s jejich privilegií předvolat na radnici a poté jejich opis zaslala mincmistrovi. Domnívám se však, že vzhledem k tomu, že cech neměl při revizi roku 1785 k dispozici žádné artikule nebo jejich opis, nebyl mincmistrovi zaslán. Cechmistry však nadále trvali na svém a nechtěli mistrovi Františkovi Podhorskému povolit vykonávat řemeslo z důvodu toho, že nebyl ženatý. Mincmistr však v této věci rozhodl tak, že pokud se mistr ožení nejdéle do příštího masopustu, má mu být umožněno řemeslo vykonávat.

Roku 1757 se nakonec magistrát na žádost krejčovských cechmistrů usnesl na

³⁰⁰ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 146.

³⁰¹ Tamtéž, s. 51.

³⁰² POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s.304.

³⁰³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 51.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 147.

tom, že nežli povolí mistrovi měšťanskou přísahu, bude o tom nejprve informovat samotné cechmistry.³⁰⁵

Když byly cechy roku 1859 oficiálně zrušeny, navázalo na vzdělávací činnost cechů Společenství krejčích.³⁰⁶

3.4.7. Cech soukenický

Soukeníci až do husitských válek vyráběli pouze látku určenou pro svrchní část oděvu. Látku na lokty prodávali pouze mistři krejčovští.³⁰⁷ Po skončení husitských válek již soukeníci své látky, které vyrobili, také sami prodávali.

Protože cechy na Příbramsku začaly vznikat až v 16. století, nejsou jejich artikule, až na artikuly cechu rozárnického, původní. Nebylo tomu ani jinak u cechu soukenického, který svoje artikule roku 1607 převzal od soukenického cechu ze Strakonice.³⁰⁸ Tento cechovní pořádek převzatý od strakonických soukeníků byl příbramskému cechu purkmistrem a radou města Příbram potvrzen dne 4. srpna 1608.³⁰⁹

Dle artikulí měli soukeníci privilegium předkupního práva na vlnu, které spočívalo v tom, že v době konání trhu a jarmaku směli jako první nakupovat vlnu a poté až ostatní obyvatelé města a „přespolní“. Ten, kdo nebyl příslušníkem cechu a nepotřeboval vlnu ke svému řemeslu, ale přednostně ji koupil, provinil se proti cechovnímu pořádku a měla mu za to být uložena pokuta.³¹⁰

Prvními cechmistry byli zvoleni Gabriel Jičínský a Václav Březina. Když v roce 1615 předávali cechovní pokladnici novým cechmistrům Martinovi Teskovi a Simeonu

³⁰⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 147.

³⁰⁶ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 315.

³⁰⁷ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 136.

³⁰⁸ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 304.

³⁰⁹ SOKA Příbram: Cech soukenický, Potvrzení cechovního pořádku převzatého od soukeníků strakonických ze dne 4. srpna 1608.

³¹⁰ SOKA Příbram: Cech soukenický, Potvrzení cechovního pořádku převzatého od soukeníků strakonických ze dne 4. srpna 1608.

Hlasivci, činilo jmění cechu 3 kopy 5 grošů. Cechovní pečeť údajně pochází až z roku 1623.³¹¹

Na základě vydání nových směrnic vídeňskou vládou v roce 1750 již směli soukeníci vyrábět látky z vlněných flanelů, polovlněných mezulánů a cajky,³¹² což samozřejmě vedlo ke sporům mezi cechem soukenickým a tkalcovským o to, kdo smí prodávat jaký druh látky. Do té doby totiž soukeníci používali k výrobě soukaných látek pouze vlnu. V roce 1756 si stěžoval příbramský cech soukenický na cech mezulánický u městské rady, že tkalci vyrábějí vlněné válené mezulány, které jsou podobné více suknu, a žádali ochranu dle jejich potvrzených artikulí. Mezulánici zase tvrdili, že vlněné mezulány jsou věcí novou, která dle komerčního patentu patří jim, a proto tuto látku smějí vyrábět a prodávat pouze příslušníci jejich cechu. Krajský úřad ve sporu rozhodl tak, že výroba a prodej vlněného váleného mezulánu náleží mezuláníkům. Proti tomuto rozhodnutí krajského úřadu se však soukeníci odvolali ke komoře. Komora v tomto sporu definitivně rozhodla, že výroba a prodej čistě vlněných látek náleží soukeníkům a mezulánici jsou oprávněni zhotovovat a prodávat polovlněné látky.³¹³

Za třetí války proti Francii v roce 1805 pracovali příbramští soukeničtí mistři na zhotovení dodávky přes 150 loket bílého sukna na pláště a kabáty a šedivého sukna na spodní prádlo pro vojsko. Celkem na této dodávce pracovalo sedmnáct z dvaceti dvou příbramských soukeníků. Za jeden loket bílého sukna dostali mistři 2 zlaté, za loket šedého 2 zlaté 06 krejcarů. Dozorem nad celou dodávkou byli pověřeni oba cechmistři s purkmistrem a monturním komisařem. Celá dodávka však nebyla včas odeslána a celou věc musel řešit krajský úřad, který nařídil purkmistrovi, aby tuto situaci vyřešil. Cechmistři nedodání suken odůvodnili tím, že vzhledem k deštivému počasí nemohou sukna řádně usušit. S dodanými sukny však monturní komise nebyla vůbec spokojena, neboť látka prý nebyla zhotovena přesně dle poslaných vzorů, byla velmi řídká a sukno bylo špatně postřiženo. I přesto však příbramští soukeníci dostali další zakázku na

³¹¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 143.

³¹² Cajk je pevná bavlněná látka.

³¹³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 143.

dodávku bílého a šedého sukna pro vojsko. Po bitvě tří císařů u Slavkova 2. 12. 1805, kde spojenecké vojsko Ruska a Rakouska bylo poraženo francouzským císařem Napoleonem Bonapartem, byla dodávka pro rakouské vojsko zastavena a již zhotovená sukna byla odeslána do Prahy, aby mohlo dojít k vyúčtování záloh a vyplacení odměn pro příbramské soukeníky.³¹⁴

3.4.7.1. Výroba sukna na Příbramsku

Výroba sukna byla dlouhodobějším procesem, ke kterému bylo potřeba hodně surovin a také místa. Do poloviny 18. století vyráběli příbramští soukeníci jen vlněné látky. Sukna vyrobená příbramskými soukeníky byla známá pro jejich dlouhou výdrž, neboť byla zároveň velmi hrubá. Nejprve se musela vlna podle barvy bílé a černé roztřídit, stejně tak se musela oddělit vlna kvalitnější od vlny horší. Poté se vlna rozčesávala tzv. krampovadly, aby se zbavila zaschlé špíny, prachu a slepenců. Takto roztříděná a čistá vlna se musela příst. Tuto činnost vykonali za peníze podruzi na velkých soukenických stavech. Tkanina se následně upravovala, musela se ještě valchovat.

Valchy se nacházely v blízkosti mlýna. V Příbrami se valchovalo nejprve v mlýně podskalském, který spravoval cech soukenický. Ten vybíral od svých členů za valchování poplatek, ze kterého pak valchu opravoval. Příbramští soukeníci museli platit za postavu sedm peněz, ale později cech vybíral po jednom krejcaru. Za mnohem větší poplatek ji směli používat soukeníci z Berouna.³¹⁵ Protože podskalská valcha již počátkem 17. století nevyhovovala soukenickým mistrům, nechali si postavit roku 1618 novou valchu u huti. Každý z mistrů na její zhotovení přispěl půl čtvrté kopě 18 grošů.³¹⁶ S ohledem na vzrůstající dolování v druhé polovině 18. století, museli soukeníci opustit valchu u huti a postavili si v roce 1756 na své náklady společnou cechovní valchu u mlýna pod dušnickou skalou. Stavba valchy však vyžadovala pohnutí hráze na pozemek vlastníka pana Hubáčka. Za to mu také cech ročně odváděl činži ve

³¹⁴ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 144 a 145.

³¹⁵ Roku 1627 musel soukeník z Berouna zaplatit 8 grošů. (KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 140.)

³¹⁶ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 140.

výši 25 zlatých.³¹⁷

Vyprané postavy se odvážely na suchá místa a sukno se sušilo na rámech. Protože k tomu bylo potřeba hodně místa, pronajímali si soukeníci místa pro postavení rámu. Ušchlý postav se kartáčoval, sčesával a velikými nůžkami pak postříhoval.

Postřihování hotových postavců nejprve prováděli soukeníci sami, ale v 18. století se stala tato činnost trvalým zaměstnáním postřihovačských mistrů. Jejich potřeba se narůstajícím počtem soukeníků zvyšovala. Prvním mistrem, který se ve městě usadil, byl Václav Jikavec, avšak sám nestačil všechny uschlé postavy postřihovat, tak soukeníci do města povolali jiného mistra. Proti tomu podal Václav Jikavec stížnost k městské radě, která rozhodla, že nový mistr se zde smí usadit, až pokud přijme měšťanství. Roku 1791 se zde usadil mistr Anton Kandrt, který byl jako mistr postřihovačský přijat pražským cechem postřihovačů.³¹⁸

Soukeníci si zpočátku látky barvili sami. Látky se nejdříve barvily černou, rudou a zelenou barvou. V 18. století se k barvení již používaly nejrůznější odstíny. Protože barevna potřebovala více místa, spojovali se někteří mistři ke společnému barvení. Později se barvení stalo samostatným řemeslem. V 18. století se v Příbrami usadil barvíř, jehož jméno však nebylo známo. Krajský úřad v Berouně informoval o jeho pobytu a vyzýval soukeníky a jiné řemeslníky v kraji, aby u něho nechávali barvit vlnu.³¹⁹

3.4.7.2. Provazníci a sedláři

Provazníci byli řemeslníci, kteří zpracovávali konopí a koudel v provazy a lana. Základní surovinou bylo konopí, jehož rosením se získávala vlákna, odolná proti hnilobě a roztahování. Z těchto vláken se poté splétaly provazy a lana k nejrůznějším účelům.

Do husitských válek není o působení provazníků ve městě žádných zpráv, teprve až obnovené dolování v 16. století přilákalo provazníky zpět do města. Roku 1593 předstoupil před cech soukenický provazník Jan, zvaný Pušmon, s žádostí, aby byl za

³¹⁷ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 141.

³¹⁸ Tamtéž, s. 145.

³¹⁹ Tamtéž, s. 145.

úplatu 2 kopy a libry vosku přijat jako člen jejich cechu. Jednu kopu vosku složil ihned a druhou až po přijetí. Ve druhé polovině 18. století již ve městě působili 3 mistři – Jiří Macháček, rodák z Plzně, Václav Mathesovic, pražský rodák, a Jiří Straberger. Všichni tito mistři však už byli členy cechu provaznického v Plzni.

Své výrobky směli prodávat jen ve všední dny v bytech nebo na trzích. Protože půda na Příbramsku byla neúrodná, konopí a koudel si provazníci donášeli z prácheňského kraje, kde si měšťané také obstarávali len.³²⁰

Také sedláři seděli společně u cechovní pokladnice cechu soukenického, a to od roku 1616, kdy sedlák Křištof přestoupil před cech soukenický s žádostí, aby byl přijat do cechu „*pro smrtelnost toliko, kdyby Pán Bůh z příbytku jeho prostředkem smrti a světa tohoto pojítí ráčil, aby tělo doprovázeno bylo.*“ Za přijetí odvedl do cechovní pokladnice 1 kopu a 2 libry vosku.³²¹

3.4.8. Mezulánický cech

Mezuláni byli tkalci mezulánu. Mezulán je látka s vysokým podílem bavlny, popř. lnu či konopí, která je podobná suknu. Nejčastěji se používala na pracovní oděvy a dámské sukne, tzv. mezulánky. Jde o látku, která je z jedné poloviny tvořena z vlny a z druhé bavlny. První zmínka o tkalcích mezulánu působících ve městě pochází z roku 1706 (mezuláník Jakub Ulm). Zpočátku byli mezuláni přidruzeni k cechu soukenickému, ale protože mezi mezulány a soukeníky stále častěji docházelo ke sporům o to, kdo smí vyrábět a prodávat vlněný mezulán, rozhodli se roku 1724 Jakub Ulm společně se svými bratry Janem a Václavem, že si propůjčí cechovní artikule z Prachatic. O jejich konfirmaci zažádali městskou radu, která ji nejprve ke kontrole zaslala inspektorům soukenického cechu, u kterého do té doby byli mezuláni sdružení. Purkmistr a městská rada za podmínky, že mistři zaplatí poplatek za konfirmaci prachatických artikulí, potvrdila dne 23. února 1725 příbramskému mezulánickému cechu jeho cechovní pořádek převzatý z Prachatic.³²²

³²⁰ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 148.

³²¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 155.

³²² SOKA Příbram: Cech mezulánický, Cechovní pořádek ze dne 23. února 1725.

Příbramský cech však neměl dlouhého trvání, protože roku 1755 byla tkalcovská živnost prohlášena za svobodnou a k jejímu výkonu již nadále nebylo potřeba výučního listu, a ani přidružení k jinému cechu. Mezulánický cech byl úředně zrušen roku 1784.³²³ Mezuláni poté opět museli sedět u pokladnice cechu soukenického.

3.4.9. Cech paterého řemesla, cech patera řemesla

Cech sdružoval ty obory řemesel, jejichž mistři neustanovili vlastní cech. Hlavním důvodem, proč řemeslníci daného řemesla nevytvořili samostatný cech, byl ten, že počet řemeslníků, zabývajících se daným oborem činnosti, nebyl takový, aby vytvořili samostatné cechovní sdružení. Jednotlivá řemesla měla malý počet mistrů a vyznačovala se úzkými příbuzenskými vztahy mezi svými mistry.³²⁴

K ustanovení cechu došlo pravděpodobně koncem 16. století. V té době udělili cechmistři a starší mistři paterého řemesla v Berouně příbramskému cechu své artikule, které převzali roku 1562 od cechu patera řemesel ve Starém městě pražském. Dochoval se však až ověřený opis artikulí z 12. července 1709.³²⁵ Dle dochovaného řádu pro tovaryše z 18. dubna 1650 cech kolem tohoto roku sdružoval kováře, koláře, truhláře, bednáře, zámečníky a uzdaře.

Nejstarší dochovaná písemnost cechu pochází však z roku 1640,³²⁶ jedná se o registr tovaryšů, ze kterého se však pouze zachoval původní list. V této době také cech užíval název Cech šesterého řemesla.³²⁷ V letech 1586 až 1610 působil ve městě uzdář Burian, který také zasedal v městské radě, v letech 1723 až 1734 uzdář František Podhorský. V roce 1848 ve městě působil uzdář Jakub Černý.³²⁸ Uzdáři se však v neznámé době odloučili, pravděpodobně v první polovině 17. století, a cech nadále

³²³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 134 a 135.

³²⁴ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 5, Registra mistrů 1691-1768, Kniha 1 a Inv. č. 6, Registra mistrů 1809-1847, Kniha 2.

³²⁵ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 3.

³²⁶ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 7, Kniha 3

³²⁷ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 1, Pouzdro I.

³²⁸ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 154.

sdužoval již jen pět řemesel (kováře, koláře, zámečníky, bednáře a truhláře), o čemž svědčí registra jednotlivých mistrů, kteří prošli cechem v letech 1691 až 1768.³²⁹

Tovaryši patera řemesel v Příbrami vytvořili tzv. menší cech, a to podle statut jim udělených cechem „větším“ ze dne 18. dubna 1650. V Příbrami se dokonce dochovalo více písemného materiálu právě o tzv. cechu menším. Přestože sdružení tovaryšů byla zakázána generálními cechovními artikulemi z roku 1739, v činnosti příbramského menšího cechu se to nikterak neprojevovalo, neboť podle posledního záznamu v účetní knize menšího pořádku cechu paterého řemesla existoval menší cech tovaryšů nejméně do roku 1786.³³⁰

Po oficiálním zrušení cechovního zřízení v roce 1859 převzala funkci vzdělávání a výchovy učňů živnostenská společnost. V Příbrami takovým společenstvem bylo Společenstvo živností stavebních a dřevo, papír a kovy zpracující Příbram.³³¹

Z dochovaného pečetního typáře můžeme vyčíst užívané symboly jednotlivých řemesel; sud a pod ním rostoucí strom - symbol bednářů; dvě zalomené lopaty a kladivo, nad nimi umístěná podkova – symbol kovářů; dva zkřížené klíče- symbol zámečníků; zkřížená sekery a kolo – symbol kolářů; dva zkřížené hoblíky a nad nimi zkřížené kružidlo a úhelník – symbol tesařů.³³² (viz. Příloha II.)

3.4.9.1. Truhláři

Mistři truhlářského řemesla v Příbrami nevytvořili svůj samostatný cech, neboť jak již bylo výše řečeno, počet mistrů, kteří se tímto řemeslem zabývali, nebyl takový, aby založili svůj vlastní cech, a proto spojili se s ostatními řemesly a seděli při jedné cechovní pokladnici cechu šesterého a později paterého, a to až do zániku cechovního zřízení roku 1859. Třicetiletá válka měla za důsledek, stejně jako u většiny řemesel na

³²⁹ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 5 Registra mistrů („Registra cechovní mistrův paterého řemesla“), 1691-1768, Kniha 1.

³³⁰ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 21, Rejstřík příjmů a vydání menšího pořádku cechu paterého řemesla 1748-1786.

³³¹ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 316

³³² SOKA Příbram: Cech patera řemesla, Inv. č. 22, Karton 1.

Příbramsku, úpadek truhlářského řemesla. Oživení řemesla nastalo až koncem 17. století, kdy z dochovaného registru paterého řemesla, který byl založen roku 1702, můžeme sledovat rozvoj tohoto řemesla, zejména kdo byl za mistry truhlářské postupně přijat. Od roku 1688 byli za mistry přijati Matěj Čečatka (1688), Jiří Machuta (1697), Johanness Pollreich (1710), Pavel a Vojtěch Čečatkové (1717), František Čečatka (1724), František Bašta (1727), Joanes Mazantzl (1744), Frant. Čečatka (1754), Karel Chleyn (1752) a Karel Čečatka (1759).³³³

Ceny za truhlářské výrobky byly velmi rozmanité. Kupříkladu nová almara stála 3 zlaté, za selskou „měkkou“ rakev se platilo 55 krejcarů až jeden zlatý, naopak za tvrdou dubovou rakev se muselo připlatit, ta stávala 3 až 4 zlaté.³³⁴

3.4.9.2. Kováři

Řemeslo kovářské patřilo mezi řemesla, která obráběla kovy. Kováři vyráběli velmi rozmanité výrobky od podkov, hřebíků až po roury, trubače, lopaty, kosy a srpy. Avšak výroba některých shora vyjmenovaných nástrojů byla celkem specifickou činností, kterou se nezabývali všichni mistři. Se svými výrobky však směli obchodovat jen ve svých domech, nikoli však na rynku, jak to městská rada svým usnesením roku 1783 kovářům zakázala.³³⁵ Za mistra byl přijat kupříkladu roku 1731 vyučený kovář Mates Holzreiter, který se zabýval pouze výrobou rour.³³⁶ Roku 1717 se chtěl ve městě usadit mistr Jiří Želter, který se specializoval pouze na výrobu lopat, avšak odmítl přijmout měšťanské právo a v Příbrami se nakonec neusadil.³³⁷ Neboť počet kovářských mistrů, kteří současně vykonávali toto řemeslo ve městě, nebyl vysoký, spojili se s ostatními mistry truhláři, kolaři, zámečníky, bednáři a uzdáři v cech šesterý, později

³³³ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 5, Registra mistrů („Registra cechovních mistrův paterého řemesla“) 1691-1766, Kniha 1.

³³⁴ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 16, Kniha počtů („Početní kniha počestného pořádku patero řemesel...“), 1779-1824, Kniha 11 a Inv. č. 17, Kniha počtů („Početní kniha počestného pořádku patero řemesel...“), 1825-1884, Kniha 12.

³³⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 171.

³³⁶ Tamtéž, s. 172.

³³⁷ Tamtéž, s. 172.

paterý, a to až do zániku cechovního zřízení. Z dochovaných registrů můžeme vyčíst, kdy a který mistr kovářský se v Příbrami usadil. V roce 1848 byli ve městě jen čtyři kovářští mistři, a to Jakub Škoda, Josef Vála, Josef Havránek a Martin Kolář.³³⁸

Protože práce kovářů byla velmi rozmanitá, docházelo mezi kováři, cvokaři a zámečníky k četným sporům, o to, kdo je oprávněn jaký výrobek zhotovit. S rozvojem obecnické huti v 18. století se v Německé Lhotě a Oseči usadili cvokaři, kteří byli přijati za mistry „přespolní“ cechu paterého za podmínky, že nebudou bránit kovářům ve výrobě hřebíků. Roku 1769 však již příbramští cvokaři žádali městskou radu, aby kováři nadále nesměli vyrábět černé hřebíky a o pět let později roku 1774 si cvokaři znovu stěžovali, že kováři dělají nejenom hřebíky do střevců a kramlíků, ale také hřebíky na sbíjení dřeva a šindele. V obou sporech magistrát rozhodl ve prospěch kovářů s odůvodněním, že takovéto hřebíky zhotovují kováři od nepaměti, a cvokaře přijali do cechu jako členy přespolní za podmínky, že nebudou kovářům ve výrobě hřebíků překážet.³³⁹ O sporech mezi kováři a zámečníky bude pojednáno dále.

3.4.9.3. Koláři

Koláři byli řemeslníci, kteří pracovali a zhotovovali výrobky z pevného a houževnatého dřeva. Vzhledem k tomu, že řemeslo kovářské a kolářské spolu úzce souviselo, neboť kolář nejprve zhotovil dřevěný výrobek, který poté kovář okoval. Koláři tak vyráběli zejména kolečka, trakaře a káry. Pro koprníky připravovali nejrůznější dřevěné kostry na vozy, saně, kočáry a dále zhotovovali nápravy a kola.

Koláři stejně jako kováři byli sdruženi v cechu šesterého a později paterého řemesla, a proto z dochovaných registrů tohoto cechu máme přehled o tom, kteří mistři kolářského řemesla pracovali v Příbrami. Roku 1683 byl za mistra přijat Matěj Bašta a Matěj Klenc, v roce 1697 se ve městě usadil Václav Kubů, rozený v Novém Kníně, poté Josef Bašta (1718), Václav Štauber ml. (1733), Petr Bašta (1748), landmistr František Brož, který se do města přistěhoval roku 1762, Jakub Bělohávek (1757). Roku 1848

³³⁸ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 171.

³³⁹ Tamtéž, s. 173.

působili ve městě pouze dva mistři, a to Alois Světlík a Fr. Bašta.³⁴⁰ Jak je z registrů patrné, drželo se toto řemeslo v rodině Baštů téměř 300 let.

3.4.9.4. Zámečníci

Zámečníci spolu s kováři patřili a patří k tradičním řemeslům, zabývajícími se rukodělným zpracováním železa. Zámečníci v období 16. až 18. století nejčastěji zhotovovali nábytkové a dřevní kování, ale především pak různorodé zámky a klíče.

Jak již bylo výše řečeno, byli zámečníci s ohledem na jejich nevelký počet přidružení k cechu šesterého, později paterého řemesla. Vzhledem k tomu, že za cechmistry byli voleni zástupci řemesla truhlářského nebo kovářského a že některé výrobky zámečnicků a kovářů byly vesměs stejné, docházelo mezi mistry těchto řemesel k častým sporům. Jeden z těchto sporů se dostal v roce 1699 až před mincmistrovský úřad, kdy cechmistry cechu paterého řemesla žádali zámečnického mistra Cympergera, který se chtěl stát s největší pravděpodobností členem cechu pražských zámečnicků, „*aby byl živ podle jejich artikulí a nadání tak, a nejináč. Chce-li se inkorporovat k cechu pražských zámečnicků, nebrání se mu, ale musí cech paterého řemesla, čím povinen jest, totiž 13. zl. 30 kr. od dnešního dne ve 4 nedělích contentirovati. Jestliže se s cechem nesrovná, má se jemu řemeslo skutečně staviti a od práva nádoby pobrati.*“³⁴¹ Mincmistrovský úřad byl jiného názoru. S ohledem k tomu, že mistr Cymperger měl šest dětí, které musel živit, rozhodl mincmistr, že zabrané náradí se mu musí vrátit a že v cechu příbramském může nadále zůstat členem.³⁴²

3.4.9.5. Bednáři a bečváři

Zatímco bednáři vyráběli běžné dřevěné nádoby jako vany, škopky, koryta, necky, dřezy, štoudve (menší kád' na dešťovou vodu) a štanlíky (vyšší dřevěné nádoby s víkem sloužící k nakládání zelí a kyselých okurek), bečváři zhotovovali sudy různé velikosti, především na pivo a víno, máselnice a okovy na vodu z tzv. černého neboli

³⁴⁰ SOKA Příbram: Cech patera řemesel, Inv. č. 5, Registra mistrů („Registra cechovních mistrův páterého řemesla“) 1691-1766, Kniha 1 a Inv. č. 6., Registra mistrů („Registra cechovních mistrův páterého řemesla“) 1809-1847, Kniha2.

³⁴¹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s.174.

³⁴² Tamtéž, s. 175.

tvrdého dubového dřeva. Bednáři pobíjeli své výrobky březovými, lískovými či habrovými obručemi. Naproti tomu bečváři zase pobíjeli sudy kovovými, vesměs železnými obručemi. I když se mnoho dřevěných výrobků zhotovuje dodnes, výroba dřevěných sudů se však podstatně omezila, a tak se již od poloviny 19. století postupně přestalo používat označení bečvář a nadále se užívalo označení bednář.

Výroba piva měla v Příbrami dobrou tradici, kdy počátky měšťanského pivovaru sahají do roku 1497, kdy král Vladislav II. udělil městu právo várečné. S výrobou piva úzce souviselo řemeslo bečvářské. Údajně se měli příbramští bečváři seskupit v cech bečvářský. Přesné datum vzniku cechu však není známo a stejně tak se v archivních fondech nedochovaly žádné cechovní památky. Cech s největší pravděpodobností již musel existovat před rokem 1582, jak můžeme usuzovat z dochované listiny z 22. 2. 1582, na základě které cechmistrři a starší bečvářského cechu v Příbrami udělili bečvářskému cechu v Březnici svůj cechovní řád. Příbramští bečváři ho převzali neznámého roku od cechmistrřů berounského cechu bečvářů, kteří ho získali od bečvářů Starého města pražského, kterým ho vydal dne 17. 9. 1562 král Ferdinand I.³⁴³ Domnívám se, že proto nelze s přesnou jistotou uvádět, že příbramský cech vznikl roku 1582, jak uvádějí někteří autoři ve svých dílech.³⁴⁴

3.4.10. Cech hrnčírřský

Hrnčírřské řemeslo se začalo v Příbrami rozvíjet až v 17. století, kdy prvním doloženým hrnčírřem ve městě byl roku 1610 Jan Strnad, nazývaný také Strnádek, majitel domku Na Luřřově.³⁴⁵ Později roku 1641 byl majitelem domku v Příbrami Štěpán Hlavsa, v jehož rodině se hrnčírřské řemeslo dědilo z generace na generaci až do zániku cechovního zřídění.³⁴⁶

Cech hrnčírřský byl v Příbrami založen až roku 1698, do té doby byli mistrři hrnčírři přidružení k novořevcovskému cechu. Cechovní pořádek převzal příbramský

³⁴³ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – prřvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 309.

³⁴⁴ BAREřOVÁ, cit. d., s. 16.

³⁴⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 162.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 162.

cech od hrnčířského cechu v Berouně. Mistři Martin Hlavsa, Bartoloměj Wurst (také psaný Wirstl i Birtl), s Tomášem Hlavsou a Leopoldem Levichem se dne 15. 5. 1698 usnesli na tom, že se souhlasem novoševcovského cechu, ke kterému byli dosud přidružení, a s povolením příbramského magistrátu založí svůj vlastní cech poctivého řemesla hrnčířského, který se bude řídit artikulemi propůjčenými od berounského cechu hrnčířského. Cechmistři berounského hrnčířského cechu tak dne 23. 7. 1698 příbramským hrnčířům postoupili opis vlastního cechovního pořádku,³⁴⁷ který získali již v roce 1488 od krále Vladislava.³⁴⁸ Za pořízení opisu majestátu a artikulů poctivého cechu hrnčířského královského a krajského města Berouna, zaplatili příbramští hrnčíři celkem i za confirmaci těchto artikulí příbramským magistrátem 27 zlatých 35 krejcarů.³⁴⁹

Příbramští hrnčíři si nechali také zhotovit svou vlastní pečeť, na níž si nechali vyryt od zlatníka a radního Ludvíka Alise za 3 zlaté³⁵⁰ vyobrazení Adama a Evy pod zapovězeným stromem, po stranách dva hrnce s liánami a pod nimi na stoličce sedícího pacholík zhotovující hrnce na hrnčířském kruhu.³⁵¹

Od příbramských hrnčířů poté roku 1712 převzali tyto artikule hrnčíři z Březnice a od nich mnohem později až roku 1744 hrnčíři z Rožmitálu pod Třemšínem. Opis těchto artikulí pořídil ve svém díle Rožmitál pod Třemšínem a okolí F. A. Slavík, který však chybně uvedl, že příbramští hrnčíři získali svůj cechovní pořádek již v roce 1488.³⁵² Z dochovaných registrů mistrů, tovaryšů a učedníků lze vyčíst, že v Příbrami nepůsobili najednou více než čtyři mistři.³⁵³

³⁴⁷ SOKA Příbram: : Cech hrnčířský, Artikule ze dne 23. července 1698.

³⁴⁸ Archiv Český, Praha 1895, Díl XIV. str. 483-487.

³⁴⁹ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 163.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 163.

³⁵¹ SOKA Příbram: Cech Hrnčířský, Pečetidlo z roku 1707

³⁵² SLAVÍK, F.A. *Rožmitál pod Třemšínem a jeho okolí*. Rožmitál pod Třemšínem: Město Rožmitál pod Třemšínem, 1930. str. 162. Srovnej Archiv Český, Praha 1895, Díl XIV, s. 483-487.

³⁵³ SOKA Příbram: Cech Hrnčířský, Registra mistrů, učedníků a tovaryšů 1698-1751.

Dle prvního článku artikulí spravovali cech dva starší cechmistři. Pokud chtěl být tovaryš přijat za mistra, musel doložit svůj rodný původ, mít městské právo a předvést starším cechmistrům, jak umí své řemeslo, a do cechovní pokladnice musel zaplatit příjemné 15 grošů českých. Mezi mistry nebyl trpěn cizoložník, zloděj a hráč. Mistr byl povinen dodržovat neděle za svaté, světit slavnosti, svátky Blahoslavené Panny Marie, svatých apoštolů a jiných svátků, které se v obci zachovávají pod pokutou, libry vosku cechu. Pokud by však toto znovu porušil, musel by zanechat řemesla. Pacholík, který byl přijat v létě, musel být v učení u mistra tři roky a za to zaplatit do cechovní pokladnice libru vosku. Každou smlouvu s pacholíkem nebo tovaryšem musel mistr oznámit starším. Stejně tak bylo mezi mistry pod pokutou libry vosku cechu zakázáno přetahování o pacholíky a tovaryše. Žádnému pacholíkovi nesměl mistr platit za jednotlivé dílo, ale mzdu mu musel vyplácet jedenkrát týdně. Na pravidelné trhy a jarmarky byl mistr povinen nosit a vozit pouze díla, která mu byla ke cti.³⁵⁴

Kromě výroby nejrůznějších misek, pohárů, džbánů a jiných různorodých nádob se hrnčíři již od pozdního středověku zabývali výrobou kachlů na kamna. Zpočátku vypalovali kachle bez nanášení různých glazur, později se však na vypalovaný štěp nanášeli různobarevné glazury, které se již vypalovaly při nižší teplotě než při prvním vypálení střepe. Koncem 17. století se vedle různorodých nádob staly v Příbrami oblíbeným hrnčířským zbožím, zejména při konání svatohorských poutí, hliněné flašky pro zázračnou svatohorskou vodu. O svatohorských poutích se cechmistři snažili různými způsoby regulovat prodej hrnčířských výrobků. Cechmistři se proto usnesli, že pouze jeden mistr smí do svatohorských krámů vyrábět hrnčířské flašky na vodu a druhý rok zase příbramský mistr jiný, aby se tak vystřídali všichni mistři. Usnesení cechu však městská rada neschválila se závěrem, že každý smí vyrábět své výrobky, bez toho aniž by hrnčíři směli vyrábět flašky jen v určeném pořadí. Pod hrozbou pokuty libry vosku městské radě museli hrnčíři zhotovovat své výrobky podle stanovené míry a dbát na kvalitu vypálení.³⁵⁵

³⁵⁴ SOKA Příbram: Cech hrnčířský, Artikule ze dne 23. července 1698.

³⁵⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 162-165.

Cech se také snažil zabránit boji mezi jednotlivými hrnčíři o lepší místa na trzích. Mistři hrnčíři tak museli o svá místa na trzích losovat; toto omezení se však netýkalo prodeje o jarmarcích. Pouze o jarmarcích mohli mistři kupovat výrobky cizích hrnčířů, jinak směli překupovat pouze výrobky jeden od druhého. Proto se někteří hrnčíři snažili prodávat své výrobky hokyním. Cechmistři však chtěli prodej hokyním zakázat. Mistr Žlutický dokonce zašel tak daleko, že veškeré hrnčířské zboží hokyním zabavil. Městská rada však toto usnesení cechu neschválila s tím, že stejně jako ostatní řemeslníci smějí hrnčíři volně prodávat své výrobky i hokyním a mistr Žlutický musel zabrané výrobky vrátit.³⁵⁶

3.4.11. Cech zedníků, kameníků a tesařů

Do 16. století nenalezneme v městské knize žádnou zmínku o tom, že by do té doby v městě žil nějaký zedník. Z roku 1599 také pochází první zmínka o zedníkovi jménem Josef, poté víme, že roku 1607 bydlel v Příbrami zedník Jiří Kohout. Velký rozvoj tohoto řemesla nastal teprve až v 17. století.

Přestavba svatohorské kaple a výstavba nové budovy spolu s výstavbou svatohorského schodiště a také rekonstrukce tvrze (nynějšího Zámečku- Ernestina), která byla po odchodu Kateřiny z Lokšan téměř sto let prázdná, přilákala do Příbrami stavební řemeslníky, zejména italského původu (štukatér a řezbář Santino Cerreggetti a jeho bratři zedníci Bartoloměj a Jan Cerreggetti, zedník Jiljí Caesar, zedník Carolo Pertí a jeho syn Bartoloměj a zedník Jakub Spinetta) nebo německého (zedník Matěj Mayerhofer a Ignác Porth). Tito řemeslníci se současně podíleli na nové výstavbě štítových barokních domů s podloubím po obvodu náměstí (stopy po podloubí můžeme dnes vidět v domě rodiny Holých na jižní straně náměstí T. G. Masaryka, kde se dnes nachází UnicreditBank). Vysoké investice spojené se stavbou těchto domů si mohli dovolit jen někteří majetní měšťané z řad starousedlíků, úředníků nebo řemeslníků a umělců, kteří pracovali na stavbě rozsáhlého komplexu Svaté Hory jako štukatér a řezbář Santino Cerreggetti, který se podílel na štukové výzdobě arkádových kaplí na

³⁵⁶ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 162-165.

východní straně a výzdobě rohové Pražské kaple,³⁵⁷ a který koncem 17. století zakoupil v Příbrami několik domů a zasedal v městské radě.³⁵⁸

Zedníkům do jejich řemesla zasahovali různí fušeři, kteří nebyli tomuto řemeslu vyučeni, a proto často nedostávali za svou práci zapláceno a městská rada tak za ně musela vymáhat peníze, rozhodli se mistři, že pro zvýšení své právní ochrany založí svůj samostatný cech. Cech spojených řemesel zedníků, kameníků a tesařů vznikl roku 1709 převzetím cechovního pořádku z města Březnice, kde v té době již cech spojených řemesel zedníků, kameníků a tesařů existoval.³⁵⁹ Bohužel konfirmace cechovního pořádku purkmistrem a městskou radou se nedochovala. Zakladatelem cechu byl italský zedník Jakub Spinetta, který se nejprve usadil ve městě Březnici a byl členem tamějšího cechu, avšak roku 1705 si zakoupil příbramské měšťanství, natrvalo se zde usadil a stal se prvním cechmistrem příbramského cechu zedníků, kameníků a tesařů. Druhým cechmistrem byl zvolen tesař Matěj Káš. Cechovními inspektory se stali Václav Stroff a Santino Cerreggetti.

Své pravidelné výroční schůze konal cech vždy pravidelně v den svého patrona sv. Rocha, tj. 16. srpna. Na své výroční schůzi dne 16. 8. 1726 vydali cechmistři cechu zednického, kamenického a tesařského artikule pro své *tovaryše „s kterými aby všichni tovaryši poctivého řemesla zednického, tesařského a kamenického řídit se budou, od jednoho každého za dobré a chvalitebné uznání byly“*.³⁶⁰ Podle artikule o konání pravidelných pořádků byli tovaryši povinni se na ně dostavit v určenou hodinu a v dobrém stavu, tzn., že nesměli přijít opilý. Tomu, kdo by přišel na pořádek opilý, nebo si dovolil odejít ze schůze bez řádné omluvy dříve, než byla uzavřena tovaryšská pokladnice, byl povinen odevzdat pokutu ve výši jedné libry vosku. Pod pokutou složení 30 krejcarů do tovaryšské pokladny se trestala nepřítomnost na schůzce bez

³⁵⁷ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 42.

³⁵⁸ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 168.

³⁵⁹ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s.305.

³⁶⁰ SOKA Příbram: Cech zedníků, tesařů a kameníků Příbram, Artikule tovaryšův poctivého pořádku řemesla zednického, tesařského a kamenického v královském svobodném horním městě Příbrami hor stříbrných ze dne 16. srpna 1726. Srovnej KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 159.

řádné omluvy.

Nejenže cechovní artikule upravovaly povinnosti tovaryšů a mistrů, týkající se povinných příspěvků do pokladnice, ale značně zasahovaly do soukromého života tovaryšů. V dnešní době si tato ustanovení dokážeme stěží představit. Tovaryšské artikule zakazovaly zpívání neslušných písní, užívání nadávek, vyvolávání hádek a zlořečení. Kdyby tovaryš jiného tovaryše zbil, nebo jinak proháněl, měl být potrestán a v krajním případě mohl být na základě rozhodnutí cechovních inspektorů a mistrů vyloučen z cechu. Tovaryši měli také zakázáno navštěvovat tzv. nepořádné šenkovní domy. Současně byli všichni tovaryši povinni pravidelně se zúčastňovat mší a kázání v kostele a v období Velikonoc museli vykonat svatou zpověď s přijímáním. Rovněž byli povinni se účastnit všech procesí a slavností k uctění Panny Marie. Tomu, kdo by některou shora z uvedených povinností zanedbal, hrozila pokuta odvedení dvou liber vosku do tovaryšské pokladny. Dle článku o povinnosti a uctivosti měl každý tovaryš ctít světskou i církevní vrchnost, členy svého cechu stejně jako i příslušníky jiného cechu.³⁶¹

Až do roku 1774 byli k cechu zednickému, kamenickému a tesařskému přidružení rozárníci, kteří, jak můžeme usuzovat z toho, že si vedli své vlastní knihy, si v rámci cechu uchovávali relativní samostatnost.³⁶²

3.4.11.1. Kameníci a sochaři

Přestavba svatohorské kaple do města přivedla velké množství kameníků a sochařů. Prvním kameníkem, o kterém nalezneme zmínky v městské knize a který se ve městě usadil roku 1689, byl Pavel Graffnetter. Řemeslo kamenické po něm sdělil jeho syn Jan Graffnetter. V roce 1848 však ve městě již nenalezneme žádné zmínky o tom, že by zde žil nějaký mistr tohoto řemesla.³⁶³

³⁶¹ SOKA Příbram: Cech zedníků, tesařů a kameníků Příbram, Artikule tovaryšův poctivého pořádku řemesla zednického, tesařského a kamenického v královském svobodném horním městě Příbrami hor stříbrných ze dne 16. srpna 1726.

³⁶² SOKA Příbram: Cech rozárníků Příbram, Cechovní kniha 1762-1844.

³⁶³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 160.

Na výstavbě Svaté Hory, barokního klenotu českého baroka 17. století, se podíleli známí sochaři tehdejší doby; příbramský sochař Matěj Hueber a barokní sochař a řezbář německého původu Jan Brokoff, jejichž sochařskými plastikami osmi starozákonných proroků a poprsími sedmi svatých vladařů je zdoben hlavní barokní portál s Pražskou bránou. Kromě Matěje Huebera a Jana Brokoffa se na výzdobě Svaté Hory podílel také pražský sochař Jan Oldřich Mayer, který zhotovil zlacenou plastiku Panny Marie Svatohorské, umístěnou ve výklenku nad Pražskou branou, a sochy sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského, stojícího vedle zlacené plastiky. Dílem Jana Oldřicha Mayera jsou také postavy dvou andělů, které nalezneme u zábradlí schodiště Pražské brány. Svatá Hora, tyčící se nad městem Příbramí, je spojena s městem 450 m dlouhým zastřešeným schodištěm, na jehož konečné architektonické podobě se v letech 1727 až 1728 podílel slavný český stavitel a architekt Kilián Ignác Dientzenhofer.³⁶⁴

3.4.11.2. Tesaři

Tesařství je stavební řemeslo s dlouhou historií. Tesařská práce zahrnuje práci s dřevem, především výrobu stavebních konstrukcí obytných domů, mostů, kostelů, technických staveb atd. Počet tesařských řemeslníků byl většinou malý, takže nevytvářeli cech samostatný, ale spojovali se do cechu sdruženého především se zedníky, jinak tomu nebylo ani ve městě Příbrami.

I přestože v Příbrami byla většina domů před husitskými válkami dřevěná, nalezneme v městské knize zmínku jen o jediném tesaři Blahoutovi. V průběhu 16. a 17. století se však situace příliš nezměnila, ve městě bývali nanejvýše najednou dva mistři tohoto řemesla.

Praxe bývala většinou taková, že jeden z mistrů měl ve městě na starosti městský vodovod jako v 16. století Jan Černý, zvaný Baštecký, nebo Řehoř Duchek, neboli Duchoň z Lazce, který však nebydlel v Příbrami a kterému městská rada svěřila roku 1756 položení nových vodních jedlových trubek. Teprve až druhý cechmistr Matěj Káš,

³⁶⁴ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*, s. 41 a 42.

rodák z Lazce, který opravoval kostelní střechu, a tesař Vít Ježek si zakoupili měšťanství a v Příbrami se usadili natrvalo.³⁶⁵

Tesařskému řemeslu se nejspíše nevedlo špatně, neboť si tesařský mistr Johanes Zemba nechal údajně za jeden groš zhotovit v příbramském graduálu z konce 16. století stránku se znakem tesařského řemesla (zkříženého kružidla a uhelníku ve štítovém poli).³⁶⁶

3.4.12. Cech koželužský neboli rudý

Mezi řemesla, která se zabývala zpracováním kůže, patřili koželuzi, jircháři a kožišníci. Také tato řemesla se sdružovala v cechy. Cech koželužský, nazývaný také rudý, vznikl v Příbrami neznámého data. Z mosazného pečetidla, na kterém je vyznačen rok 1718 a které se jako jediná archiválie dokazující existenci tohoto cechu dochovala v Okresním archivu v Příbrami,³⁶⁷ můžeme usuzovat, že cech vznikl nejpozději roku 1718. Cech koželužský také nejspíše sdružoval jircháře. Vzhledem k tomu, že se do současnosti, nedochovaly žádné cechovní artikule či cechovní knihy, je jediným pramenem, ze kterého se můžeme dozvědět něco o působení těchto řemesel ve městě, popř. o jejich cechovních sdruženích, dílo Prof. Františka Klímy, příbramského archiváře, *Ze staré Příbramě*. Při zpracování vycházel ze zpráv sepsaných v dochovaných trhových knihách, radních protokolech a usneseních městského magistrátu, které se dochovaly teprve až od druhé poloviny 17. století.³⁶⁸

Práce koželuha (neboli černokožešníka) byla velmi těžká a zdlouhavá. Koželuh musel nejprve zbavit oškrábáním surovou kůži od zbytků tuku, poté ji máčel a pral ve vodě. Rozmáčenou kůži pak musel zbavovat chlupů, zpočátku se k tomu používal dřevný popel, který obsahoval uhličitán draselný, později již řemeslníci používali vápna - hydroxidu vápenatého, čímž vznikla tzv. holina. Holina se poté mořila (konzervovala) kyselinami nebo solí a zpracovávala buď tříslením, nebo hlinitými solemi, či působením

³⁶⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 155 až 157.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 156.

³⁶⁷ SOKA Příbram: Cech koželužský, Mosazné pečetidlo z roku 1718, č. 35.

³⁶⁸ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 43-56.

rybího tuku. Tříslovina se získávala s kůry stromů, např. smrku, břízy a ovocných stromů. Nakonec koželuh musel vzniklou useň získanou ze syrové kůže seřezávat tzv. postruhovat, aby měla stejnou tloušťku.³⁶⁹ V Příbrami koželuzi zpracovávali kůži z teletiny, skopovice, kraviny nebo koniny.³⁷⁰

Jak se dovídáme z díla prof. Františka Klímy, také příbramští koželuzi se chtěli sdružovat v cech. Mistr Jakub Holeš roku 1717 požádal městskou radu, aby zažádala o opis artikulí cechu píseckého, který měl artikule propůjčené od mistrů ze Strakonic. V březnu roku 1718 bratři Jakub a Martin Holešovi s bratry Janem a Františkem Popplovými předložili městské radě žádost o konfirmaci opisu artikulí píseckého cechu koželužského. Magistrát jim měl údajně udělit konfirmaci za 6 zlatých. Konfirmace se však, jak již bylo shora uvedeno, nedochovala. Prvními cechmistry byli údajně zvoleni Jakub Holeš a Martin Holeš. Městská rada inspektorem jmenovala Václava Ignáce Stoffa. Stejně jako ostatní cechy, tak i cech rudý se bránil dovozu cizích kůží. Proto z každé fůry dovezené kůže z jiného města mu bylo do pokladnice zapláceno 35 krejcarů. Cech byl povinen odvádět státu ročně příspěvek, tzv. adminikulární kolekta. Roku 1769 si však stěžoval městské radě, že tento příspěvek je s ohledem na nízký počet jeho členů pro něho likvidační. Rada na tuto stížnost odpověděla tím, že cech tento příspěvek může hradit z prostředků, které vybral za cizí výrobky. Vyučené příbramské koželuhy a jircháře však nechtěli rakouští koželuzi uznávat za řádné tovaryše.³⁷¹ Situace se nezlepšila, ani když byl vydán v roce 1773 nový řád pro všechny koželuhy v říši. Až poté, co v roce 1775 v této věci úředně zasáhl berounský krajský úřad, začal se bez překážek vydávat koželužským tovaryšům, vyučených u příbramského cechu, pas do Rakouska a Štýrska.³⁷²

³⁶⁹ *Ilustrovaný slovník. II. díl J- Pri.* První vydání. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1981, s. 233

³⁷⁰ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 150.

³⁷¹ Koželužský mistr Antonín Gmeiner z Dobříše dal vyučit svého syna u příbramského koželuha Karla Opla, nechtěl však poté zaplatit jemu a ani příbramskému cechu za přijetí, protože musel dát syna přeučit, neboť v Rakousku prý neuznávají příbramský cech jako cech takový. (KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 151.)

³⁷² KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 150 až 151.

3.4.12.1. Jircháři

Jircháři, označováni taktéž jako bělokožešníci, byli řemeslníci, kteří se zabývali zpracováním surové kůže. Pracovní postup se při zpracování lišil od postupu koželuhů. Jircháři k vyčiňování usní (nejčastěji z kůže jehňat, kůzlat a vysoké zvěře jako jelenů), tzv. jirch, používali roztok kamence. Nejprve museli kůže zbavit vlasů, tukové vrstvy a blan. Jirchy se poté namáčely v roztoku vody, kamence, žloutků a mouky, případně v různých dalších roztocích. Po vysušení se jirchy musely na rubu obrousit a na lícni straně vyleštit. Jirchy se nejčastěji používaly na výrobu rukavic.³⁷³

V Příbrami po většinu času působil vždy jeden mistr. Příbramští mistři tak byli zřejmě sdruženi v cechu koželužském. O působení jirchářů ve městě Příbrami však toho moc nevíme. V roce 1785 se ve městě usadil jirchář Václav Krbec, který vedle svého řemesla také vařil klíh z kopytek, růžků a odřezků kůží. Tuto činnost současně vykonávala vdova Leymannová. Mistr Krbec si na ni však stěžoval u městské rady, že nemá oprávnění klíh prodávat, protože není řádně tomuto řemeslu vyučena. Rada rozhodla, že vařit klíh smí pouze mistr Václav Krbec, neboť je jirchářem, a ten má také veškerý klíh od vdovy Leymannové odkoupit.³⁷⁴

3.4.12.2. Kožišníci

Kožišníci se zabývali na rozdíl od jirchářů a koželuhů již zpracovanou kůží, tzv. usní, ze kterých rozstříháváním a sešíváním vyráběli kabáty, čepice, vesty, podšívky, rukavice a kalhoty. Na Příbramsku se v průběhu 16. a 17. století usadilo několik rodin, které si toto řemeslo předávaly z generace na generaci, jednalo se zejména o rodinu Václava Čížka, Tchořovi a Ubermannovi. Jak se dovídáme z díla prof. Klímy - Ze staré Příbramě, které je prvním sepisem archivního fondu Okresního archivu v Příbrami. Kožišníci měli údajně založit svůj vlastní cech někdy před rokem 1693, ale potvrzení od městské rady měl získat až v březnu roku 1706. Údajně do doby, než si hořovičtí kožišníci založili vlastní cech, byli sdruženi v příbramském cechu.³⁷⁵

³⁷³ *Ilustrovaný slovník. II. díl J- Pri.* První vydání. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1981, s. 51.

³⁷⁴ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 152.

³⁷⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 153.

3.4.13. Cech rozárnický

Řemeslo rozárnické se začalo v Příbrami rozvíjet až po roce 1647, kdy kaple na Svaté Hoře přešla dne 24. 8. 1647 pod správu březnických jezuitů, které do zdejšího kraje uvedl Přibík Jeníšek z Újezda, protože mu připadl majetek pánů Lokšanských z Lokšan z březnického panství, jejichž majetek byl v důsledku podpory protistavovského povstání konfiskován. Příbramským jezuitům se tak podařilo poměrně neznámou svatohorskou kapli podle plánů Carta Luraga a P. Benjamina Šlajera přebudovat v letech 1658 až 1675 na barokní chrám a nejznámější mariánské poutní místo v Čechách. Ústředním bodem celého komplexu je kostel P. Marie, který byl v roce 1905 povýšen na baziliku, jehož hlavní oltář je vyroben z ryzího stříbra a ochraňuje milostnou sošku P. Marie Svatohorské, černou gotickou madonu s Ježíškem, která je vyrobena z hruškového dřeva a která byla 22. června 1732 slavně korunována zlatou korunou. Slavností korunovace trvala osm dní a denně se odsloužilo až sedmdesát mší. Z této události povstala každoroční tradice svatohorské slavnosti konané o druhé neděli po svatodušních svátcích.³⁷⁶

Stejně jako většina poutních míst měla i Svatá Hora vybudováno zázemí služeb pro poutníky, zejména ubytovací hostince, nebo ubytování v pokojích obyvatel města. Již od 17. století prodávaly ženy poutníků různé upomínkové předměty jako písničky, obrázky, svíčky a hlavně růžence. Proto byly v 18. století vybudovány čtyři dřevěné krámky, které příbramská obec pronajímala ročně za tři zlaté. Tyto dřevěné krámky v roce 1844 vystřídaly čtyři zděné. V roce 1934 bylo pro prodej poutních předmětů vybudováno zděné zastřešené tržiště, které funguje na Svaté Hoře, zejména v období každoročních poutí a slavností, dodnes.³⁷⁷

S rozvojem rozárnictví se rozvíjela také další řemesla zabývající se výrobou poutního zboží jako perníkářství, voskařství, tiskařství, řezbářství, soustružnictví spojené s výrobou hraček, kudlářství a prstýnkářství.

³⁷⁶ KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s.14. Historie a současnost podnikání v regionech ČR.

³⁷⁷ KOPEČEK, cit. d. 22,34.

3.4.13.1. Pojem růženec

Pod pojmem růženec se rozumí buď samostatná modlitba, nebo pomůcka k modlení. Původ slova růženec však není zcela jasný. Údajně má pojmenování růženec již původ ve 13. století, kdy se jakýsi cisterciák často modlil 50 Zdrávasů a jednou měl vidění, ve kterém se mu tyto Zdrávasy zjevily jako nádherný věnec z růžových květů, jenž zdobí hlavu Panny Marie.³⁷⁸ Od 15. století se Dominikáni a další řády scházeli ke společnému odříkávání modlitby růžence a vytvářeli tzv. růžencová bratrstva, která odvozovala název růženec od mystického označení Panny Marie – *rosa mystica*. Cyklus těchto modliteb se odměřoval podle počtu kuliček (zrn) navlečených na šňůrku. Rozlišoval se růženec velký („mužský“) a malý. Velký růženec obsahuje 150 menších zrn pro modlitbu Zdravas Maria, prostřídáných v pravidelných intervalech dekád většími zrn pro modlitbu Otčenáš. Aby věřící při odříkávání modliteb nemuseli věnovat pozornost počítání a mohli se plně soustředit na své modlitby, vznikla za tímto účelem technická pomůcka v podobě růžence. Při modlitbě se tak věřící snadno orientuje hmatem, a to díky tvaru růžence, jenž má podobu smyčky ze šňůrky nebo řetízku, na které je navlečeno pět skupin po deseti korálcích oddělených vždy větším korálkem s větší mezerou na obou stranách. Z jednoho většího korálku je odbočka se skupinou tří malých korálků následovanou jedním velkým a zakončená křížem.³⁷⁹

Korálky růžence vytvářeli řemeslníci z velmi pestré palety materiálů od těch přírodních jako dřevo, kosti, sklo, drcené květiny či polodrahokamy (achát, jantar nebo jaspis) až po ty drahocenné jako křišťál, korál, pozlacené stříbro a zlato. Růžence se nejčastěji vyráběly ze semen klokoče zpeřeného, jehož hnědá, lesklá a tvrdá semena jsou velikosti hrachu. Protože klokoč v Příbrami nerostl, museli ho rozárníci dovážet odjinud a kupovat na různých jarmarcích, což bylo velmi drahé, a tak začali vyrábět růžence z hruškového dřeva.³⁸⁰ Z kmene dobře proschlého hruškového dřeva se

³⁷⁸ FOLTÝNOVSKÝ, Josef. *Liturgika. Spisů Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci*. Olomouc: vlastním nákladem, 1932, č. 6

³⁷⁹ PETRÁN, Josef a Lydie PETRÁŇOVÁ. *Dějiny hmotné kultury II/2*. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1995, s. 650.

³⁸⁰ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 194-195.

získávala vytáčením zrna, která se poté barvila nahnědo nebo načerno a ta se poté vypalovala v peci. Jednotlivá zrna se spolu s korálky navlékaly do růžencového tvaru na šňůrky, nebo se korálky kleštičkami nanášely mezi jednotlivá zrna. Růžence bývaly nejčastěji zakončeny dřevěným nebo kovovým křížkem, někdy také medailonkem.

3.4.13.2. První rozárníci

Údajně první rozárníci ve městě, která však zřejmě sama nevyráběla růžence, ale prodávala cizí výrobky, byla Anna Prayerová.³⁸¹ Skutečnými rozárníky v pravém smyslu slova, kteří také sami zhotovovali růžence, byli až Antonín Pick z hornorakouského Welsu, který v roce 1712 vykonal přísahu věrnosti i s *accidentem*, tj. poplatkem za udělení práva, který se ve výši 7 zlatých 50 krejcarů zavázal složit do šesti neděl³⁸² a Lukáš Wallenfels, německý rozárník s neznámým původem, který dne 31. 3. 1724 vykonal před městskou radou přísahu věrnosti a bylo mu uděleno měšťanské právo, avšak s výhradou, že „*ve dne roce musí prokázat, odkud máteř jeho rodilá jest byla, též že pravým člověčenstvím podána nebyla.*“³⁸³ V případě, že by do roka nedoložil městské radě svůj původ, pozbylo by udělené právo platnosti.

Protože postupem času přibýval počet domácích vyučených rozárníků a rozárnických učedníků, požádali rozárníci v roce 1751 městskou radu, aby stanovila počet mistrů rozárnického řemesla a byla určena výše vybíraných poplatků, neboť dosud jejich živnost pozbývá řádné ochrany a neřídí se žádným pořádkem.³⁸⁴ Městská rada vytvořila dvoučlennou komisi, která měla vypracovat cechovní pořádek, avšak namísto toho poradila rozárníkům, aby se připojili k některému z existujících městských cechů, což se tak roku 1762 stalo přivtělením k cechu zedníků, kameníků a tesařů.³⁸⁵

³⁸¹ SOKA Příbram: MM, inv. č. 55. č. kn. 41, Radní protokol 1712-1714, str. 24.

³⁸² SOKA Příbram: MM, inv. č. 55. č. kn. 41, Radní protokol 1712-1714, str. 24.

³⁸³ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 191.

³⁸⁴ SOKA Příbram: MM, inv. č. 73. č. kn. 59, Radní protokol právní 1749-1758, fol. 60.

³⁸⁵ SOKA Příbram: MM, inv. č. 73. č. kn. 59, Radní protokol právní 1749-1758, fol. 60.

Generální schůze cechu zednického, kamenického a tesařského se konala každý rok vždy na svátek jejich patrona sv. Rocha, tj. 16. srpna. Dne 16. 2. 1762 předstoupili tak před inspektory a starší cechmistry cechu zednického, kamenického a tesařského mistři rozárnického řemesla Lukáš Wallenfels, František Vintíř, Antonín Pik, František Dvořáček, Johannes Pik, vdova Klaudiová, Karel Wollenfels, Filip Grafneter (někde také Krafneter, Graffnetter) a Johannes Turek s žádostí o přijetí a přivtělení do jejich cechu, protože s ohledem na jejich nízký počet nemají v Příbrami svůj vlastní cech, a přitom se zavazují dodržovat cechovní artikule, pravidelně přispívat do cechovní pokladnice a dbát o rozvoj celého cechu vůbec.

Cech zednický, kamenický a tesařský jednomyslně odhlasoval přijetí a přivtělení rozárníků do svého cechu s podmínkou, že žádající mistři rozárnického řemesla museli složit do matky pokladnice 36 zlatých, což také hned také učinili, a každý, kdo by se chtěl stát mistrem rozárnickým, je povinen zaplatit do cechovní pokladnice 12 kop grošů a 2 libry vosku a dodat mistrovskou svačinu. Mistrovský synek za mistrovství měl složit 6 zlatých a 2 libry vosku a vystrojit mistrovskou svačinu. Polovina peněz za mistrovství měla být zaplacená ihned při přijetí v hotovosti do cechovní pokladnice. Každý z rozárnických mistrů byl povinen složit při generální schůzce jednou ročně do cechovní pokladnice tzv. kvartální peníz ve výši 21 krejcarů. Tovaryši rozárnického řemesla měli každý týden zaplatit do cechovní pokladnice 1 krejcar s tím, že v případě, kdyby odešli od svého mistra předčasně, je rozárnický mistr oprávněn zaplacené krejcarey zadržet. Cizí učedník musel za přijetí zaplatit 5 kop grošů a 2 libry vosku. Mistrovský synek, vstupující do učení, musel složit do cechovní pokladnice 3 kopy grošů a 2 libry vosků s tím, že jak cizí učedník, tak mistrovský synek museli polovinu poplatku složit ihned při přijetí a zbytek až po vyučení.³⁸⁶

Podle artikule o konání pravidelných pořádků byli tovaryši povinni se na ně dostavit v určenou hodinu a v dobrém stavu, tzn., že nesměli přijít opilý. Tomu, kdo by se na pravidelné pořádky dostavil opilý, nebo si dovolil odejít ze schůze bez řádné omluvy dříve, než byla uzavřena tovaryšská pokladnice, byl povinen odevzdat pokutu ve výši jedné libry vosku. Pod pokutou složení 30 krejcarů do tovaryšské pokladny se

³⁸⁶ SOkA Příbram: Cech rozárníků Příbram, Cechovní kniha 1762-1844.

trestala nepřítomnost na schůzce bez řádné omluvy. Továryšské artikule zakazovaly zpívání neslušných písní, užívání nadávek, vyvolávání hádek a zlořečení. Kdyby tovaryš jiného tovaryše zbil, nebo jinak proháněl, měl být potrestán a v krajním případě mohl být na základě rozhodnutí cechovních inspektorů a mistrů vyloučen z cechu. Továryši měli také zakázáno navštěvovat tzv. nepořádné šenkovní domy.

Podle artikulí cechu zednického, tesařského a kamenického, které tovaryši slíbili dodržovat, byli všichni tovaryši povinni pravidelně se zúčastňovat mší a kázání v kostele a v období Velikonoc museli vykonat svatou zpověď s přijímáním. Rovněž byli povinni se účastnit všech procesí a slavností k uctění Panny Marie. Ten, kdo by některou shora z uvedených povinností zanedbal, hrozila pokuta odvedení dvou liber vosku do tovaryšské pokladny. Dle artikulu o povinnosti a uctivosti měl každý tovaryš ctít světskou i církevní vrchnost, členy svého cechu stejně jako i příslušníky jiného cechu.³⁸⁷

3.4.13.3. Rozpuštění rozárnického cechu

Existence samostatného cechu však netrvala dlouho, neboť již necelých 10 let od jeho vzniku v dubnu roku 1784 začalo gubernium krajského úřadu pochybovat o tom, zda cech vůbec vznikl a požadoval zprávu o tom, zda má cech své artikule a zda v zemi existují také jiné rozárnické cechy. Cechmistrů Filip Graffneter a František Dvořáček zaslali guberniu odpověď ve znění, že cech vznikl odloučením od cechu zednického, tesařského a kamenického v roce 1774, artikule si vytvořil sám dle generálních artikulí z roku 1731 a 1739. Na Moravě je jediný cech snad v Brně a v Čechách se rozárníci vyskytují v Plzni, Táboře a Tejně nad Vltavou.³⁸⁸ V květnu roku 1784 gubernium krajského úřadu rozhodlo, že rozárnictví je živnost svobodná a každý tak smí růženec svobodně vyrábět.³⁸⁹

³⁸⁷ SOKA Příbram: Cech zedníků, tesařů a kameníků Příbram, Artikule tovaryšův poctivého pořádku řemesla zednického, tesařského a kamenického v královském svobodném horním městě Příbrami hor stříbrných ze dne 16. srpna 1726

³⁸⁸ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 195.

³⁸⁹ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 305.

Rozárníci přesto zůstali seskupeni, o tom svědčí dochované registry mistrů, tovaryšů a učedníků vedené až do roku 1851. V roce 1796 podepsali rozárníci protest proti usazení dobříšského výrobce Jana Sifarta. V protestu uvedli, že mezi rozárníky je taková bída, že někteří raději přestávají vykonávat tuto živnost. Hruškového dřeva je nedostatek a ceny růženců klesly tak, že za ně dostanou jen tolik, kolik zaplatí tovaryšům. Magistrát města protestu rozárníků vyhověl.³⁹⁰ Jejich cechovní privilegium bylo obnoveno v roce 1808, ale svou činnost obnovil až v roce 1811, když magistrát vyhověl žádosti Ignáce a Lorence Wollenfelsovým a dne 6. 10. 1811 jim udělil mistrovské právo. I přestože byl cech znovu obnoven, počet členů cechu se postupně snižoval a v roce 1841 měl už pouze 4 mistry.³⁹¹

Ruční výroba růženců byla poté ve 20. letech 20. století nahrazena tovární výrobou.

3.4.13.4. Cechovní artikule z roku 1774

Přivtělení k cechu zednickému, tesařskému a kamenickému však rozárníkům neposkytlo dostatečnou ochranu jejich živnosti proti cizím výrobcům a prodejcům. Proto se roku 1765 obrátili na městskou radu s žádostí, aby městský rychtář zabavil všechny cizí dovážené růžence do města. Městská rada v této věci rozhodla tak, že veškeré cizí růžence dovážené do města je možné nejdříve zabavit po lhůtě 14 dnů, ve které se všechny cizí růžence mají vyprodat.³⁹² Právě nedostatečná ochrana jejich živnosti a narůstající počet rozárníků byly spolu s vysokými poplatky, odváděnými do cechovní pokladnice, hlavními důvody, proč rozárníci roku 1774 požádali magistrát o založení vlastního cechu. Cechovní poplatky za mistrovství tzv. suché dny, které museli mistři rozárnického řemesla odvádět do pokladny cechu zednického, tesařského a kamenického, byly totiž mnohem vyšší než pro členy cechu zednického, tesařského a kamenického.³⁹³ Městská rada vytvoření samostatného cechu rozárníků podpořila ale

³⁹⁰ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 195.

³⁹¹ SOKA Příbram: Cech rozárníků Příbram, Kniha cechovní počestného řemesla rozárnického 1774-1851.

³⁹² SOKA Příbram: MM, inv. č. 75. č. kn. 61, Radní protokol právní 1763-1770, fol. 106.

³⁹³ SOKA Příbram: Cech rozárníků Příbram, Kniha cechovní počestného řemesla rozárnického 1774-1851.

s podmínkou, že rozárníci budou veškeré své zboží prodávat jen legitimovaným kramářům; sami ho však na „svatohorském place“ prodávat nesmějí.

Dne 20. září 1774 tak městská rada vydala rozárníkům cechovní privilegium. Cechovní artikule byly sepsány podle generálních cechovních artikulů z roku 1731 a 1739. Prvním a druhým inspektorem cechu rozárnického byli ustanoveni urozený pan Josef Friszek a urozený pan František Brückner. Prvními cechmistry se stali Filip Grafneter jako první starší a druhým starším byl ustanoven František Dvořáček; mistři pak Lukáš Wollenfels, Karel Wollenfels, Jan Turek, Jakub Krbec a Jakub Turek.³⁹⁴ Jak již bylo několikrát řečeno, téměř všechny cechovní artikule byly vypůjčené z okolních měst, jediné a nevypůjčené artikule byly právě artikule cechu rozárnického. Proto se domnívám, že je na místě, citovat znění přepisu těchto artikulí, jejichž první a jediný přepis pořídil František Klíma ve svém díle *Ze staré Příbramě*.

„Purkmistr a rada---známo činíme---Předstoupivše před nás společný měšťanský mistři počestného řemesla rozárnického tohoto královského svobodného horního města Příbramě jmenovitě p. Filip Graffnetter a František Dvořáček starší, s ostatními svýma spoluoudy totiž Lukášem Wollenfelsem, Karlem Wollenfelsem, Janem Turkem, Jakubem Krbcem a Jakubem Turkem nám v příslušející poníženosti uctivě přednášejí, kterak totižto ony sice až potujd' při počestné pokladnici řemesla zednického a tesařského v tomto královském svobodném hornickém města Příbrami přivtělení byvše, téhož nyní v rozmnožení svém jednomyslného oumyslu jsou při jedné svého řemesla pokladnici býti, státi, přebývati a se samostatně vedle jich témuž řemeslu v c.k. dědičných zemích od slavné paměti císařův a králův českých nejmilosrtivěji udělených nejvyšších nadání i která také z jiných míst per vidimus sobě zaopatřiti mocti, jim vždy svobodno stojí, též i dle v zemích prošlých a vyhlášených generálních cechovních artikulů v sama sobě uvedeným cechovním způsobem řádně a správně řídit i spravovati, chtějí, nás následovně poníženo snažně žádajíce, bychom jim též i jich pořádné předsevzetí udělení nejenom potvrditi a městskou pečeti opodstatnili, pak nad týmž jejich pořádným cechem ochranou ruku drželi a zřetel měli, alebrž i potupitele, škůdce a fušery, aneb do řemesla jich k záhubě a ke škodě jich cechu a živnosti rozličně jiné jim sahající a vtírající

³⁹⁴ SOKA Příbram: Cech rozárníků Příbram, Cechovní privilegium z 20.září 1774.

professionistae neb řemeslníky v nenávisti měli, následovně je slušně a dle přestoupení příkladně potrestati sobě neobtěžili. Což uznavše ...pročež ...mocí generálních artykulův...též jich nadřízených mistrův rozárnických tohoto královského svobodného hornického města Příbramě skrze to cechův tady rozmnožení censecutive oného při samo v sobě svého vlastního řemesla pokladnici počestného řádu a pořádného sezení jakož i téhéž cechu přivtělením k témuž se jinších řemesel rozmnožení...schvalujeme, ale i týž samo v nově oddělený cech rozárnický a one ...emanýrované patenty...in vim §3.tak a nejináč dirigujeme ...a jsa nicméně při tom za právě a slušné jednoho každého při jeho řemesle a jeho živnosti bez vsí překážky třetího do té živnosti neprávě se vtírati a vloupovati mínícího, zachovati i následovně, patřice dle jich vyrozumění mocí ...nadání neb obdarování témuž počestnému cechu rozárnickému toliko samotné řemeslo všelikteré, jakož i klokočový neb šmeltzem na drát, s figurováním umučení páně, s puklema a na jakýkoli jiný způsob i koštěný růženec vzdělávati, vázati a fassovati. Z té tehdy dále příčiny jsa mocí oného nejvyš, vyměření osazení a nejvyšší nařízení v obmezených c.k. generálních artykulách a to důkazem artikule 39 všem řemeslníkům a řemeslům mimo svého řemesla do jiného živnosti jednoho neb druhého, následovně i do téhož řemesla rozárnického sahati a se pod jakýmkoli fochem vzláště jiný nesprávný a nepřivtělený řemeslníci vtírati chtěti, aneb k újmě, ke škodě, zkáze a záhubě jednoho každého consequenter i téhož tuto usazeného rozárnického řemesla s koštěnými, barev i nebarevnými, aniž jakýmakoli jinými růženci tady...mimo veřejných a svobodných jarmarkův---handl vedcti, takové do města donášeti a to sice dáleji vigore artikule 40 nadzminěných cechovních generalii pod skutečným confiscirováním takových productorum skutečně zařízeno, ano i mocí oného cechovních artykulův se podobně vesměs tejkajícího in vim legis de dato ve Vídni 10. dne měsíce listopadu 1731 již dřívěji vydaného i vyšlého a publikovaného c.k. patentu a téhož artikule 9. vzláště pak sub puncto neb par. 4. dopadnutá a ku právu zanešené přestupky týchž generálních artikulů tím ostřeji ano i s vězením potrestati nařízeno, že k nejposlušnějšímu zadostiučinění týchž generálních patentův cechovních dle jich rozárnickému cechu v jednom neb druhém příběhu pravdivo-zanešeném o důkazlivém proti jich škůdcům neb tak zvaným huntířům a fušerům udání témuž rozárnickému jiným rovnému cechu všelikera slušná asistenci se učiniti neprodli s tímto se neproměnitelně příslibuje... Naproti tomu pak nedopáčený rozárnický a společní téhož nynější i budoucí

*mistři, jimžto jiné menší cechy k sobě přivtělovati nemoci vedle nad zminovaných generalních patentů par. 7 se nikdy nezamezuje...přísně se nepomínají a pod podobným skutečným confiscirováním zavazují s dobrým dílem publicum fedrovati a svá díla neb producta růžencův od rozličných týchž sortův v jednostejném vesměs snesitedlém valoru neb ceně, aniž na zkrácení publici aneb sebe samých následovně, aniž jeden drážejí a druhý laciněji, nýbrž vždy v slušnomírnosti to sice legitimovaným toliko kupcům a kramářům speněžovati, k tomu i ne postranně ke škodě a újmě cechu, též nižádným proti gener, art. 37 a v general par. sub. art. 9 par. 2,3,4 ostroobširným téhož zamezením nepořádným huntířům neb tak nazvaným fušerům, též se protokolujícím hauzerníkům své nadotčené producta díla vydávati, propouštěti a prodávati. S větší pečeti městskou a podpisy rady v Příbrami 20. září 1774.*³⁹⁵

Vzhledem k tomu, že samotné cechovní artikule neobsahovaly nic bližšího o povinnostech jednotlivých mistrů a ani o výši povinných poplatků, tak následujícího roku dne 1. října 1775, kdy se konalo výroční shromáždění rozárnického cechu, byla přijata určitá pravidla. Při každoroční hlavní schůzi cechu mělo být z cechovní pokladnice vydáno 30 krejcarů na mši svatou a 2 krejcarey ministrantům. Každý mistr směl mít ve svém učení pouze jednoho učedníka. Více učedníků mohl mít jen v případě, že by jejich výuční doba byla zkrácena na tři měsíce. Cech se dále usnesl na stanovení jednotných cen svých výrobků. Například cena za jeden tučet prostých černých růženců byla stanovena na 2 a čtvrt krejcaru; za tučet velkých černých růženců se zaplatilo 7 krejcarů. Za porušení těchto cechovních pravidel hrozila rozárníkům pokuta ve výši 2 zlatých 20 krejcarů.³⁹⁶

3. 4. 14. České literátské bratrstvo působící v Příbrami

Při zpracování této práce jsem se v literatuře setkala s názorem, že někteří autoři začleňují literátská bratrstva mezi cechy.³⁹⁷ Domnívám se, že k tomuto závěru je vedla nejspíše skutečnost, že literátská bratrstva, pokud se jednalo o vnitřní

³⁹⁵ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*, s. 193 a 194.

³⁹⁶ SOKA Příbram: Cech rozárníků Příbram, *Knihy cechovní počestného řemesla rozárnického 1774-1851*.

³⁹⁷ POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I.*, s. 302.

strukturu a kázeň, byla zřízena na principu cechovním a řídila se stejně jako cechy určitými vnitřními pravidly – artikulemi. V tomto lze dle mého názoru spatřovat určitou podobnost mezi cechy a literátskými bratrstvy, protože jinak bratrstva působila ve zcela odlišné sféře lidské činnosti a členství v nich bylo založeno na dobrovolnosti.

Vznik těchto literátských bratrstev,³⁹⁸ která později působila v každém větším městě při tamějším kostele, se datuje ve 14. století za arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který se zasloužil o rozvoj kostelního zpěvu a zavedení rorálních zpěvů.³⁹⁹ K tomuto účelu tedy působil při kostele pod zvláštním správcem neboli rektorem či kantorem (choragus) poměrně malý počet zpěváků, kteří byli pouze z řad nejvzdělanějších mužů ve městě, tzn. mužů, kteří uměli číst a zpívat z liter, tj. působili zpěvem či recitací určitých liturgických latinských textů. Z této doby však o působnosti těchto bratrstev moc nevíme. O něco později, počátkem 16. století začíná narůstat počet těchto zpěváků, působících při jednotlivých kostelech, jež se nazývají literáti, a pod působením místních duchovních správců a obecních představených začínají vytvářet spolky tovaryšstva, neboli kůry literátské (*societates literatorum et musicae artis peritorum*). Postupně se jejich součástí stávají také spolky básnické (*sodalitates literariae*) a tím literátská bratrstva nabývají ve městech ještě větší vážnosti.

Hlavní činností literátů bylo pěstování zpěvu kostelního, zejména o nedělích a božích slavnostech. V druhé polovině 16. století již literátská bratrstva působí v každém větším městě v Čechách i na Moravě při kůru literátském, nehledě na to, zda obyvatelé města byli víry katolické, utrakvistické nebo evangelické, a vedle těchto latinských literárních kůrů se zřizovaly kůry literátů českých. V tomto období je také vyzdvihován český literátský kůr v Příbrami, který působil při kostele sv. Jakuba v Příbrami.⁴⁰⁰

Literátská bratrstva měla svoji organizovanou správu a řídila se svými vnitřními pravidly - stanovami (artikulemi), které si povětšinou nově vznikající

³⁹⁸ Většina necitovaných pramenů v této kapitole pochází z *Památky archeologické a místopisné*, Díl X. Ročníky 1874,1875,1876,1877. Praha: Archeologický sbor Musea Království Českého, 1878, str. 719-734.

³⁹⁹ Zpěvy (latinské chorály), které po celé období adventů doprovázejí ranní bohoslužby k počtě Panny Marie a které ve 14. století zpívali kněží pěveckého sboru podle menšího formuláře „RORATE“ – „Rosu dejte“.

⁴⁰⁰ *Památky archeologické a místopisné*, Díl X. cit. d., s. 725.

literátská bratrstva půjčovala od sousedních starších. Artikule musely být vždy předkládány ke schválení městské radě či vrchnosti. V čele spolku stáli tzv. starší literáti, kteří dohlíželi na jeho činnost a trestali přestupky svých členů proti pravidlům. Artikule literátských spolků se vztahovaly jak na práva a povinnosti starších představených, tak na práva a povinnosti veškerých jejich členů. Spolek si vedl knihu zápisní neboli matku bratrstva literátského (album sociatatis literatae). Schůzky celého spolku byly stanovené artikulemi. Nejčastěji se konaly na podzim, na nich se volili dva starší představení.

Při kostele, kde působily společně jak kůry latinské, tak české, byli zvlášť voleni z každého kůru dva starší. Literáti byli povinni dbát pořádku během mší, museli na kůru setrvat po celou dobu konání mše, jinak tomu nebylo ani během všech církevních procesí a slavností a pohřbu jiného člena, jeho manželky či dětí. Kdo porušil tuto povinnost, nebo nepřišel včas, musel zaplatit pokutu. Podle stanov se literáti nesměli opíjet, krást a propadat hazardním hrám a měli vést střídmý život. Pokud se člen dopustil přestupku proti tomuto ustanovení, měl být přísněji potrestán. Členové také odváděli pravidelné poplatky za členství. Z těchto pravidelných příspěvků a pokut pak hradili literáti veškerá vydání za kancionály, světlo, hudební nástroje pro kostel, výpravu pohřbů svých členů a za pomoc nemocným a zchudlých spolučlenů.

Literátská bratrstva po sobě zanechala vzácné kulturní památky v podobě kancionálů (nazývaných také graduály, antifonáře, knihy boží či knihy chval božích), tj. sepsaných sbírek náboženských kostelních písní v jazyce českém a latinském, obsahující také noty a modlitby, které byly systematicky uspořádány a řazeny. Jednotlivé texty písní byly doprovázeny překrásnými miniaturními malbami a jinými zdobeními, dokonce i zlatými rytinami vyskytujícími se po krajích, ale i v textu. Protože zhotovení graduálů bylo velmi finančně náročné a literáti ho převážně financovali ze svých členských příspěvků a zaplacených pokut svých členů, podíleli se na jeho výzdobě finančně také bohatí měšťané a jednotlivá cechovní společenství, která si nechala nejčastěji vyhotovovat v graduálu své cechovní znaky.

Bohužel o působení českého literátského bratrstva při kostele sv. Jakuba v Příbrami se nám nedochovaly žádné písemnosti v podobě artikulí nebo zápisů a o

samotném fungování bratrstva toho moc nevíme. Dochoval se však Příbramský kancionál z druhé poloviny 16. století, česky psaný, který si nechali příbramští literáti za finanční podpory Lazara Erkhera z Schreckenfelsu, nejvyššího perkmistra království Českého, zhotovit v dílně pražského písaře Jana Kantora.⁴⁰¹ Vzhledem ke vzácnému zdobení bohatými miniaturami a vyobrazení cechovních znaků, které si postupně nechávaly jednotlivé příbramské cechy (např. řezníci, pekaři, ševci a tesaři) na vlastní náklady zhotovovat, vznikl v delším časovém období, pravděpodobně mezi léty 1580 až 1582. Příbramský graduál je nyní součástí expozice Hornického muzea v Příbrami.⁴⁰²

Během 17. století, zejména vlivem třicetiletých válek, se postupně měnila funkce literátských spolků. Literátem byl takřka nazýván každý, kdo uměl předříkávat modlitby a zpěvy, ačkoli se nevyznal v umění literátském. Členem se nyní mohl stát kdokoli, kdo chtěl pěstovat kostelní zpěv a zavázal se pravidelně hradit členský příspěvek, tedy i ženy. Hlavní funkce spolku spočívala ve zpívání před začátkem mší. Dvorními nařízeními ze dne 3. 3. 1783, 13. 2. 1784, 14. 5. 1785 a ze dne 14. 6. 1786 vydanými postupně císařem Josefem II. byly nejprve zrušeny dosavadní církevní ústavy a zřízení, zvláště také všelijaká duchovní bratrstva, a poté výslovně zakázána veškerá literátská bratrstva.⁴⁰³

⁴⁰¹ *Památky archeologické a místopisné*, Díl X. cit. d., s. 756.

⁴⁰² GURTWIRTH, Jiří. *Příbramský graduál*. Příbram. Soukromé vydání, 2008. Státní okresní archiv Příbram, sig. 97411 IX-1-A- 00461.

⁴⁰³ *Památky archeologické a místopisné*, Díl X. cit. d., s. 734.

Závěr

Jelikož jsem rigorózní práci zasvětila regionální problematice cechů daného období na Příbramsku, nemohla jsem při bližším rozboru výše uvedeného opomenout vymezení a definici pojmu cech jako takového.

Proto jsem se nejprve uchýlila k podrobnějšímu vymezení původu pojmu cech a uvedení jeho některých definic, jejichž poměrně velké množství nalezneme v literatuře, a neposlední řadě se pokusila odkrýt výrazy, které se pod tímto pojmem mohou skrývat. Kromě toho, že pojem cech je označení pro řemeslnické korporace, které sdružovaly řemeslníky stejného oboru za účelem propůjčování jim práva k provozování živnosti, a zároveň jejich ochrany před nekalou konkurencí cizích řemeslníků, znamená pojem cech také označení pro důl nebo horní závod, kdy se jedná o dílny nebo provozovny, které na sebe technologicky navazují a mohou být označovány např. čísly.

Cechy byly nejen výrobním sdružením, ale plnila dokonce i funkce vojenské a náboženské organizace a organizace pro vzájemnou pomoc svých příslušníků. Příslušnost k cechu byla totiž většinou nutným předpokladem k provozování řemesla. Poslání těchto korporací mělo v podstatě tři aspekty, a to hospodářský, sociální a náboženský. Avšak postupným přibýváním cechovních organizací si začalo stále více řemeslníků činit nárok na vlastní oblast místního trhu a uplatňování cechovního diktátu a tím docházelo ke vzniku a posilování cechovní politiky, jejímž hlavním cílem bylo posilování ochrany práv cechovních řemeslníků k místnímu trhu. Prosazovat zájmy určitého řemesla mohly jen cechy. Zabývala jsem se tedy jednotlivými aspekty poslání cechovních organizací a současně jedním z důsledků cechovní politiky, kterým byl vznik širších cechovních organizací, tzn. meziměstských, krajských a zemských cechů. Část výkladu jsem tak věnovala jednotlivým formám cechů, které se odvíjely od počtu výrobních řemesel, která tvořila cech.

V rámci obecného pojednávání o cechovníctví jsem se nezapomněla zabývat organizační strukturou cechovní organizace. Každá cechovní organizace měla svoji pevnou strukturu, v rámci které se ustálila hierarchie mistr- tovaryš- učedník. Za plnoprávného člena cechu byl však považován pouze mistr, jehož přijetí bylo

podmíněno složením mistrovské zkoušky, uzavřením manželství a získáním městského práva. Po roce 1620 byla další podmínka přijetí katolické víry. Nejnižší stupeň v právním rozvrstvení živnostenských osob tvořil učedník. Poté následoval tovaryš, který se lišil od učně tím, že byl placen za svoji práci, nesměl být tělesně trestán a mohl kdykoli ukončit svůj pracovní poměr, což mu usnadňovalo nabytí dalších zkušeností v řemesle. V čele cechovní organizace stáli cechmistři, kteří představovali cechovní autonomii a byli jak orgánem administrativním, tak výkonným.

Cechmistrům a fakticky celému cechu náleželo soudní právo, které bylo také výrazem, cechovní autonomie. Tato soudní pravomoc však nebyla ve všech městech stejná. Rozsah této pravomoci se odvíjel od postavení cechů vůči konšelům a od postavení konšelů k vrchnosti. Cechovní soud byl příslušný nejen pro řešení sporů mezi jednotlivými příslušníky cechu, ale také i pro necechovní měšťany, kteří se ocitli v nepříjemné situaci spojené s živnostenským právem a samotným řemeslem. Jak jsem při zkoumání zjistila, tak cechovní soudní agenda byla poměrně široká a pestrá. Proto jsem v rámci svého výkladu o cechovním soudnictví pro přehlednost tuto agendu rozdělila do tří oblastí a dále jsem nastínila druhy jednotlivých cechovních trestů.

Závěr první části práce jsem věnovala výkladu o konání valné schůze, která představovala zákonodárný orgán cechovní organizace, protože na ni bylo tvořeno cechovní právo. Do kompetencí tohoto orgánu náležely mimo jiné soudní a správní věci.

V druhé části práce jsem se zaměřila na vývoj cechovních statut (také nazývaných artikule a pořádky), která nám po celé období existence cechů poskytují základní údaje týkající se vzniku jednotlivých cechů, jejich organizační a personální struktury a která jsou nejcennější skupinou cechovních písemností. Současně cechovní statuta dokumentují také proměny ve způsobu úřadování. Pravomoc schvalovat cechovní statuta v královských městech příslušela městské radě. Král stvrzoval cechovní statuta ve výjimečných případech. V poddanských městech výsady a statuta schvalovala vrchnost. Návrh na znění cechovních statut předkládali městské radě či vrchnosti sami řemeslníci. Vrchnost a městská rada posléze tyto návrhy schvalovala, popř. měnila ve sporných bodech v případě potřeby.

Starší cechovní pořádky z 14. a 16. století byly originální. Později se obvykle

řemeslníci obraceli již na existující cech stejného řemesla v sousedním městě nebo přímo v Praze, od něhož převzali jejich statuta, a kam se mohli i později obrátit pro radu. Převzaté artikule pak většinou ještě doplňovali vlastními ustanoveními. Stejně tak v případě potřeby byly artikule obnovovány nebo doplňovány, opět však se schválením městské rady či vrchnosti. Statuta zakotvovala hlavní zásady, kterými se řemeslníci měli řídit. Starší artikule bývaly jednodušší, postupem času ale docházelo k rozšiřování jejich jednotlivých ustanovení. Protože cechovní vývoj měl společné rysy, měla všechna statuta společný základ.

V této části práce jsem se také nezapomněla zmínit o administrativních dokumentech, které jsou také cennými prameny, jež nám umožňují objasnit organizační a personální strukturu cechů. Jedná se o cechovní knihy a nejrůznější osobní doklady, které byli povinni předkládat zájemci o přijetí do cechu a které osvědčovaly jejich původ a dokládaly náležité chování uchazeče.

Dále jsem také naznačila problematiku změn cechovního zřízení ve městech pražských, které nastaly v souvislosti s neúspěšným stavovským odbojem v letech 1546-1547, který ve svých důsledcích zlikvidoval politickou moc měst. Tuto skutečnost především pocítila cechovní samospráva, neboť cechy se před rokem 1547 domáhaly stále většího vlivu. Vyvrcholení celé této napjaté situace vylo vydání šesti článků Ferdinandem I. dne 8. července 1547, kterými značně omezil veřejnoprávní výsady cechovních zřízení ve městech pražských, zejména právo svobodně se shromažďovat. Mimo jiné pražským cechům také odebral právo určovat ceny řemeslných výrobků, neboť právo určovat ceny řemeslných výrobků si ponechal pro sebe. Pokud se jednalo o královská města a města poddanská, tam zůstala opatření z roku 1547 prakticky bez účinku. Naopak od poloviny 16. století je patrné stále další upevňování jejich vlivu, směřující především k ochraně místního trhu.

Všechna cechovní řemesla a živnosti byly podřízeny městským úřadům a míra jejich pravomocí byla více či méně závislá na jejich rozhodnutí, nebo na vůli samotného panovníka. K největšímu rozkvětu a krystalizaci cechů docházelo v období od 15. do druhé poloviny 17. století. Od této doby, v souvislosti s hospodářským oživením země po třicetileté válce, se více začínají uplatňovat státní zásahy do cechovního systému. Jelikož cechy se silně tradicionalistickým pojetím své existence vadily novým

ekonomickým teoriím a byly považovány za brzdu dalšího hospodářského vývoje, uvažovalo se i o jejich úplném zrušení. Zásadní kroky upravující dosavadní cechovní systém přinesly však až ve 30. letech 18. století legislativní akty císaře Karla VI., které sjednotily požadavek státního dohledu nad cechy současně s jejich zachováním a navíc i upevněním.

Závěr druhé kapitole jsem proto věnovala rozboru článků těchto nejvýznamnějších legislativních aktů císaře Karla VI., a to nejprve analýze generálního cechovního patentu z 16. listopadu 1731, který vešel v platnost roku 1732 a který měl sjednotit nařízení pro cechy všech zemí monarchie, neboť mezi cechy panoval nepořádek. Tímto patentem byla značně omezena dosavadní pravomoc cechů a jejich privilegia. Poté jsem se zabývala rozbohem následně vydaných generálních cechovních artikulí z roku 1739, které byly reakcí na neúměrné průtahy spojené s konfirmací jednotlivých cechovních pořádků, které byly velmi různorodé, a vydáním generálních artikulí byla zavedena určitá uniformita v oblasti cechovního zřízení. V rámci rozboru těchto generálních cechovních artikulí jsem zjistila, že se svými šedesáti jedny články jsou mnohem obsáhlejší, nežli generální patent z roku 1731, a konkrétněji zachycují a rozvádějí jednotlivé cechovní zvyklosti, které nebyly obsaženy v generálním patentu jako například délku výuční doby jednotlivých řemesel, dobu vandru pro tovaryše a především výši poplatků za získání mistrovského práva.

V úvodu třetí části práce, která je zároveň hlavním těžištěm práce, jsem velmi krátce a stručně naznačila historický vývoj města Příbrami a jeho okolí, a to zejména pro ucelenější představu historického rámce, na jehož podkladu vznikala příbramská cechovní sdružení. Vzhledem k tomu, že všechna cechovní řemesla a živnosti byly podřízeny městské správě a míra jejich pravomocí byla více či méně závislá na jejich rozhodnutí, jsem považovala za vhodné a přínosné, nastínit vývoj příbramské městské správy, která se odvíjela od jejího právního postavení.

Příbram byla od svého vzniku městem poddanským, nejprve měl dohled nad správou sudí arcibiskupského dvora, v pozdější době arcibiskupský podkomoří. Později přešla dosavadní církevní vrchnost na krále a Příbram tak byla poddanským městem patřícím králi, který jej však nepřetržitě zastavoval držitelům z řad šlechty. Ke zlepšení jeho právního postavení došlo až v roce 1579, kdy bylo město na základě listiny vydané

císařem Rudolfem II. povýšeno na svobodné horní město a Březové hory na královskou osadu. Tato listina se stala základní právní normou, upravující postavení města po dobu dalších dvou století. Příbram jako poddanské město patřící přímo králi bylo spravováno českou komorou a mohlo již užívat svého pečetního znaku. V důsledku změny právního postavení města se namísto rychtáře, jako jediného představeného obce, stala hlavním představitelem městské správy městská rada v čele s purkmistrem, nazývána od poloviny 17. století magistrát. K další podstatné změně správy města došlo zahájením činnosti tzv. regulovaného magistrátu na konci 18. století, kdy se Příbram stala jedním z dvaceti osmi plně regulovaných magistrátů v Čechách a začlenila se tak do jednotné soustavy státních úřadů. Poté jsem nastínila hospodářskou situaci města v období 16. až 18. století, od které se odvíjel zájem řemeslníků, kteří se rozhodli ve městě usadit, a vůbec měla přímý vliv na vznik a působení jednotlivých cechů ve městě.

Ačkoli cechy jako stavovská sdružení řemeslníků vznikala od přelomu 13. a 14. století nejprve v královských městech a poté i ve městech poddanských, tak v Příbrami neexistuje žádná zmínka o ceších ani v době předhusitské a stejně tak ani po husitských válkách. Není pochyb o tom, že v této době ve městě působili nějakí řemeslníci, neboť v dochovaných pramenech nalezneme zmínky o řemeslnících, ale ti s největší pravděpodobností nevytvořili žádná sdružení, která by měla svoje sepsaná usnesení stvrzená vrchností – zástavními držiteli. Teprve až v průběhu 16. a 17. století se určitá část příbramských řemeslníků začala sdružovat v cechy. Tak se postupně vytvořil cech řeznický a pekařský, mlynářský, ševcovský a soukenický. V druhé polovině 17. století vznikly další cechy kožešnický, hrnčířský, krejčovský, mezulánický. V roce 1709 byl založen cech zedníků, kameníků a tesařů a posléze v roce 1769 došlo k vytvoření cechu rozávníků. I přes dochované archiválie však nelze určit přesnou dobu vzniku jednotlivých příbramských cechů.

Při bádání o příbramských ceších jsem se nejprve věnovala nejstarším doloženým cechům. Mezi ně patřil cech řeznický, jehož existence byla doložena již v roce 1575, dále cech pekařský, který údajně vznikl roku 1574, kdy převzal opis cechovního pořádku nejprve z Kutné Hory a poté roku 1577 od berounských pekařů, ale platnost jeho artikulí mu teprve potvrdila městská rada až v roce 1709. Tuto skupinu potravinářských řemesel, která obecně ve městech patřila k těm nejdůležitějším, uzavírá

cech mlynářský, jenž pravděpodobně vznikl před rokem 1591.

Dále pak cech ševcovský, který měl potvrzení městské rady z roku 1607 a od kterého se roku 1698 oddělili hrnčíři a založili si vlastní cech. Cech soukenický, který převzal svoje artikule od cechu soukenického cechu ze Strakonic a kterému je také městská rada potvrdila v roce 1608. Cech krejčovský, který vznikl někdy před rokem 1713. Skupinu oděvních řemesel uzavírá pojednání o cechu mezulánickém, jehož řemeslníci – tkalci mezulánu byli zpočátku přidruženi k cechu soukenickému a kteří se však od něho oddělili a roku 1725 založili vlastní cech.

Vzhledem k tomu, že některými obory činnosti se nezabýval dostatečný počet řemeslníků tak, aby mohli vytvořit samostatný cech, založili tito řemeslníci cech, který tyto obory řemesel sdružoval. Vznikl tak nejprve cech šesterého řemesla, který sdružoval kováře, koláře, truhláře, bednáře, zámečníky a uzdáře. Ti se v neznámé době odloučili a cech až do svého zániku užíval název cech paterého řemesla a nadále sdružoval kováře, koláře, zámečníky, bednáře a truhláře. Teprve až přestavba svatohorské kaple a výstavba nové budovy spolu s výstavbou svatohorského schodiště přilákala do města stavební řemeslníky, kteří zde v roce 1709 založili cech spojených řemesel zedníků, kameníků a tesařů. K tomuto cechu se roku 1762 přidružili rozárníci, kteří se do té doby neřídili žádným pořádkem a pozbývali řádné ochrany. Poplatky, které však rozárníci museli odvádět do pokladny cechu zednického, tesařského a kamenického, byli mnohem vyšší než pro zedníky, kameníky a tesaře. Z tohoto důvodu rozárníci požádali příbramský magistrát o založení vlastního cechu. Ten vznik jejich cechu podpořil a roku 1774 jim vydal cechovní privilegium. Cech rozárnický byl tak nejmladším příbramským cechem. V Příbrami je také doložena existence cechu koželužského, neboli rudého, který musel vzniknout nejpozději roku 1718.

V závěru této třetí části práce jsem se zmínila o existenci českého bratrstva, které ve městě působilo při kostele sv. Jakuba v Příbrami. Při zpracování této práce jsem se v literatuře setkala s tím, že někteří autoři začleňují literátská bratrstva mezi cechy. S tímto názorem se však nemohu ztotožnit, neboť se domnívám, že bratrstva působila ve zcela odlišné sféře lidské činnosti a členství v nich bylo založeno na rozdíl od cechovních organizací na dobrovolnosti. Určitou podobnost spatřuji pouze ve vnitřní struktuře, která byla založena na stejném principu jako ta cechovní.

Kromě řemesel, jejichž mistři se sdružovali v cechy, působili v Příbrami také jiní řemeslníci, kteří s ohledem na jejich nízký počet, buď přistupovali k cechům v jiných městech (např. mydláři a cínaři), nebo byli přijati za členy některého příbramského cechu. Nejčastěji byli přijati a působili v rámci cechu paterého řemesla jako ručníkař, nožíř, sklář, nebo také cvokaři. Kloboučníci a provazníci zase bývali členy cechu soukenického. Některá řemesla zřídila jediný cech zemský, kupříkladu voskaři, a kominíci, a pokud příbramští řemeslníci chtěli tyto řemesla vykonávat, museli se stát členem tohoto zemského cechu. Naopak zase k příbramskému hrnčířskému cechu byli přidružení hrnčíři z Březnice a Rožmitálu pod Třemšínem.

Příbramské cechy začaly vznikat poměrně pozdě- až v druhé polovině 16. století, z tohoto důvodu se domnívám, že proto je většina cechovních artikulí vypůjčených. Jedinou výjimkou je cech rozárnický. Proto jsem považovala za přínosné, citovat přepis těchto artikulí, jejichž první a jediný přepis pořídil František Klíma ve svém díle *Ze staré Příbramě*.⁴⁰⁴ Příbramské cechy si většinou vypůjčovaly cechovní pořádky od okolních měst, nejčastěji z Berouna. Berounské cechy lze považovat za jakýsi vzor pro všechny řemeslnická sdružení v tehdejším podbrdském kraji. Kromě Berouna si příbramské cechy vypůjčily cechovní pořádky ze Starého města pražského, Strakonice, Kutné Hory, ale i Prachatic.

Po oficiálním zrušení cechovního zřízení v roce 1859 převzala v Příbrami funkci vzdělávání a výchovy učňů živnostenská společnost.

Při soupisu přehledu o příbramských ceších jsem se snažila u jednotlivého cechu objasnit s ohledem na dochované archiválie přibližnou dobu jeho vzniku, dále jsem se snažila vysvětlit předmět jeho činnosti, zaměřila na jeho vnitřní fungování a v neposlední řadě jsem, pokud to bylo možné, uvedla příklady cechovního soudnictví a zmínila se o kompetenčních sporech mezi jednotlivými cechy. Bohužel, ne u každého cechu byl tento postup možný, neboť u některých cechů se nedochovaly téměř žádné

⁴⁰⁴ KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932.

archiválie, nebo o nich v pramenech nenalezneme příliš zmínky. Vzhledem k tomu, že v této práci jsem si dala za cíl zmapovat a analyzovat jednotlivé cechovní organizace v daném období na Příbramsku v kontextu obecného cechovníctví, věřím, že také s ohledem na shora uvedený postup při zkoumání, se mi daného cíle podařilo dosáhnout.

Seznam použité literatury a pramenů

a) použité prameny

Státní okresní archiv Příbram, fond archiv města Příbram (AM)

Státní okresní archiv Příbram, fond Staré montanum, Radní protokoly právní (MM)

Státní okresní archiv Příbram, osobní fondy, VALTA, Karel: Příbramské mlýny

Státní okresní archiv Příbram, cech řezníků Příbram

Státní okresní archiv Příbram, cech pekařský

Státní okresní archiv Příbram, cech ševcovský

Státní okresní archiv Příbram, cech krejčovský

Státní okresní archiv Příbram, soukenický

Státní okresní archiv Příbram, cech patera řemesel

Státní okresní archiv Příbram, cech mlynářský

Státní okresní archiv Příbram, cech hrnčířský

Státní okresní archiv Příbram, cech zedníků, tesařů a kameníků Příbram

Státní okresní archiv Příbram, cech rozárníků Příbram

Státní okresní archiv Příbram, cech mezulánický

Státní okresní archiv Příbram, cech koželužský

Archiv Ministerstva vnitra v Praze

b) použité edice

TOMEK, Václav, Vladivoj. *Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XIV.* Praha: Komise k tomu zřízená při Královské české společnosti nauk, 1895, s. 483-487.

BRANDL, Vincenc. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX*. Brno 1875.

FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. 1198- 1230*. Praha, 1912.

FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. 1231-1238*. Praha, 1942.

HAAS, Antonín. *Codex iuris municipalit regni Bohemiae IV Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452*. Praha, 1954, s. 277-282, č. 187.

Památky archeologické a místopisné, Díl X. Ročníky 1874,1875,1876,1877. Praha: Archeologický sbor Musea Království Českého, 1878, s. 719-734. Státní okresní archiv Příbram, sig. N 238 X 1878.

Soudní akta konsistoře pražské VI. (1407-1408). Historický archiv č. 18. Praha, 1900.

c) použitá literatura

BAREŠOVÁ, Jana. *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*. 1. vyd. Žehušice: Městské knihy, 2003, 247 s. Historie a současnost podnikání v regionech ČR. ISBN 80-866-9904-8.

BEZDĚKA, Jindřich V. *Příbramská periodika v časopisovém sledu vycházení*. Vlastivědný sborník Podbrdsko. Svazek I. Příbram: Okresní vlastivědné muzeum v Příbrami spolu s Okresním archivem v Příbrami, 1966, s. 204-221.

BOBKOVÁ, Lenka; BÁRTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b. Druhý svazek*. Praha: PASEKA, 2003.

Digitální knihovna České sněmy, Svazek II., 1546-1557, 1549, dokument č. 168 a č. 170. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2012-02-01]. <Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v020/1547/t016801.htm>>

Digitální knihovna České sněmy, Svazek III., 1558-1573, 1562, dokument č. 67. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2012-02-01]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/eknih/snemy/v030/1562/t006701.htm>>

Digitální knihovna České sněmy , Svazek V., 1577-1580 ,1578, dokument č. 154.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. [cit. 2012-02-01].

Dostupné z: < <http://www.psp.cz/eknih/snemy/v050/1578/t015401.htm>>

Ekonomická encyklopedie, A-O . Praha: Svoboda, 1984.

FOLTÝNOVSKÝ, Josef. *Liturgika. Spisů Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci*. Olomouc: vlastním nákladem, 1932, č. 6

GURTWIRTH, Jiří. *Příbramský graduál*. Příbram. Soukromé vydání, 2008. Státní okresní archiv Příbram, sig. 97411 IX-1-A- 00461.

HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecilie. *Umění a život zapomenutých řemesel*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců. 1955.

Hospodářská komora České republiky. [online]. [cit. 2012-02-17]. Dostupné z:

<<http://www.komora.cz/hospodarska-komora-ceske-republiky/o-nas-5/historie/historie-obchodnich-a-zivnostenskych-komor-na-uzemi-ceskych-zemi.aspx>>

Ilustrovaný slovník. I. díl A- I. První vydání. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1981, s. 329.

Ilustrovaný slovník. II. díl J- Pri. První vydání. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd, 1981.

JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha: Státní pedagog. nakladatelství, 1963.

JANÁČEK. *České dějiny. Doba předbělohorská I. díl 1526-1547*. Praha: Academia, 1968.

JANÁČEK, Josef. *Zrušení cechů roku 1547. Československý časopis historický*. 1959, č. 7.

KAPRAS, Jan: *Počátky našich cechů*. Praha, 1937.

- KARLOVÁ, Zdeňka. *Změny v cechovním zřízení měst pražských po r. 1547*. Praha: s. n., 1934. Dostupné také online <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=276>>
- KLÍMA, František. *Ze staré Příbramě*. Příloha časopisu „Hlasatel, Věstník městské spořitelny příbramské“. Příbram: Městská spořitelna, 1930-1932.
- KOPEČEK, Josef. *Svatá Hora*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 247 s. Historie a současnost podnikání v regionech ČR. ISBN 80-719-2998-0.
- KRÁSA, Josef. *České iluminované rukopisy 13./16. století*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1990, 455 p. ISBN 80-207-0114-1.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Linde, 1999, 572 s. ISBN 80-720-1167-7.
- Malý encyklopedický slovník A - Ž*. Praha: ACADEMIA, 1972.
- MENDL, Bedřich. Počátky našich cechů. Praha. *Český časopis historický* 1927, č. 33, s. 1-13.
- Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD- ROM –díl. V. C- Če slovník naučný v díle V. C-Če*, s. 260.
- PETRÁŇ, Josef a Lydie PETRÁŇOVÁ. *Dějiny hmotné kultury II/2*. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1995. Historie a současnost podnikání v regionech ČR. ISBN 80-718-4085-8.
- POLÁK, Stanislav. *Okresní archiv v Příbrami – průvodce po fondech a sbírkách – I*. Vlastivědný sborník Podbrdsko. Svazek 20 – 1981. Příbram: Okresní archiv v Příbrami a Okresní muzeum v Příbrami, 1982.
- POLÁK, Stanislav. *Privilegia města Příbramě*. Vlastivědný sborník Podbrdsko. Svazek 11-12. Příbram: Okresní archiv v Příbrami a Okresní muzeum v Příbrami, 1977.
- POLÁK, Stanislav. *Spor o privilegia města Příbramě 1708-1741*. Středočeský sborník historický. Svazek 8. Praha: Státní oblastní archiv v Praze, 1973.

POLÁK, Stanislav. *Spory města Příbramě se zástavními vrchnostmi v 16. století*. Vlastivědný sborník Podbrdská. Svazek III. Příbram: Oblastní muzeum Podbrdská a Oblastní archiv Příbram, 1969.

Projekt OPPA [online]. [cit. 2011-12-28]. Dostupné z:

<<http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery279&mid=553>>

ROUBÍK, František; HAAS, Antonín; KOLMANN Josef; FIALA, Zdeněk. *Slovníček archivní terminologie I*. Praha, 1954, s. 26.

SLAVÍK, F.A. *Rožmitál pod Třemšínem a jeho okolí*. Rožmitál pod Třemšínem: Město Rožmitál pod Třemšínem, 1930.

SOBOTOVÁ, Magdalena. *Příspěvek k dějinám příbramského knihtisku v 18. století*. Vlastivědný sborník Podbrdská. Svazek 8/9. Příbram: Okresní muzeum a Okresní archiv v Příbrami, s. 151-157.

VALTA, Karel. *Po stopách utrpení a slávy hornictva na Příbramsku*. 2.vydání. Příbram: Nákladem zaměstnanců St. báňského ředitelství v Příbrami, 1936.

VELFL, Josef. *Příbram*. Vyd. 1. Litomyšl: Paseka, 2010, 79 s., [72] s. obr. příl. Zmizelé Čechy. ISBN 978-80-7432-069-9.

VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*. 2. vyd. Příbram: Městský úřad, 2003, 166 s. ISBN 80-239-1174-0.

VOLF, Miloslav. *Z historie březnické jezuitské koleje*. Vlastivědný sborník Podbrdská. Svazek 8/9. Příbram: Okresní muzeum a Okresní archiv v Příbrami, str. 121-144.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. Dostupné také online < <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1034>>

WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v 16. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. Dostupné také online <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1276>>

Zpráva kuratoria městského musea pražského za rok 1911. Praha : vl.n., 1912, s. 19-45.

Dostupné také online

<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1090>>

Seznam příloh

Příloha I. – Fotografie dochované cechovní pokladnice pekařského a perníkářského cechu v Příbrami:

Obrázek 1 - Cechovní pokladnice pekařského a perníkářského cechu v Příbrami ze 17. století, která je umístěna v expozici Hornického muzea v Příbrami. Autor fotografie: Mgr. Jarmila Květoňová. Fotografie byla pořízena se souhlasem Hornického muzea v Příbrami.

Obrázek 2 - Detail cechovního znaku příbramského cechu pekařského a perníkářského, který je umístěn na vnitřní straně víka dochované cechovní pokladnice ze 17. století, fotografie byla pořízena v Hornickém muzeu v Příbrami. Autor fotografie: Mgr. Jarmila Květoňová. Fotografie byla pořízena se souhlasem Hornického muzea v Příbrami.

Příloha II. - Fotografie dochovaných cechovních předmětů cechu patera řemesel v Příbrami:

Obrázek 3 - Vývěsný cechovní štít příbramského cechu patera řemesel v Příbrami (spojeného cechu truhlářů, kovářů, kolářů, zámečnicků, bednářů a bečvářů), pocházející z 18. století, který je součástí expozice Hornického muzea v Příbrami. Autor fotografie: Mgr. Jarmila Květoňová. Fotografie byla pořízena se souhlasem Hornického muzea v Příbrami.

Obrázek 4 - Cechovní pečidlo cechu patera řemesel v Příbrami (spojeného cechu truhlářů, kovářů, kolářů, zámečnicků, bednářů a bečvářů), pocházející z 18. století, které je součástí expozice Hornického muzea v Příbrami. Autor fotografie: Mgr. Jarmila Květoňová. Fotografie byla pořízena se souhlasem Hornického muzea v Příbrami.

Obrázek 5 - Pohřební cechovní štít cechu patera řemesel v Příbrami (spojeného cechu truhlářů, kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů a bečvářů), pocházející z 18. století, který je součástí expozice Hornického muzea v Příbrami. Autor fotografie: Mgr. Jarmila Květoňová. Fotografie byla pořízena se souhlasem Hornického muzea v Příbrami.

**Příloha I. – Fotografie dochované cechovní pokladnice
pekařského a perníkářského cechu v Příbrami**

Obrázek 1

Obrázek 2

Příloha II. - Fotografie dochovaných cechovních předmětů cechu patera řemesel v Příbrami

Obrázek 3

Obrázek 4

Obrázek 5

Resumé

Summary

The guilds at Příbram in the 16th to 18th century

This thesis deals with the formation and operation of guilds in Příbram in the period from 16 to 18 century.

I chose this topic mainly because the issue of local processing guilds in Příbram, was not, in my opinion, been comprehensively processed.

The work is divided into three main chapters.

The first part deals with the guild's organizations in general. First, it focuses on the interpretation of the guild. It also contains basic principles of guilds, especially with regard to their organizational and personnel structure, as well as their legal position in relation to urban governance and sovereign. The guilds were associations of craftsmen. Each guild has a certain number of members and stood up for their interests in the town. The guilds appointed the bulk of production, set the prices, took care of the purchases of raw materials and provided the sales of goods. The guilds also worked as a charity, had educational, cultural, security and representative roles. They ensured the same profits and put down competition. But that caused stagnation of handicrafts and their production. The guilds were cancelled by the new issued trade regulations in 1859 and were transformed into new trade communities.

Conclusion of the first part focuses on the interpretation of the general meeting, which featured a legislative body guild organization because it was formed guild's law.

The next chapter focuses on the development of guild's articles to us throughout the period of the guilds provide basic information about the internal structure and functioning of the guild's organization. The guild's articles also show us some changes in the way of paperwork. The Guild's articles were prescribing guidelines, which craftsmen should follow. Articles of older used to be easier, but over time there has been a widespread individual provision. Since the development of the guild had common features with all the articles common ground.

This part is also briefly deals with administrative documents, which are also

valuable sources that help us to clarify the organizational and personnel structure of the guilds. It means the guild's books and various personal documents that were candidates for admission to the guild and which certified their origin and evidence required of the candidate.

The end of the second chapter details the analysis of legislative acts of the Emperor Charles VI. in the form of general guild's patent and general guild's articles which were issued in the first part of the 18th century that unified state supervision requirement guilds and major regulations relating to limit the influence of guilds.

The last chapter of this thesis first briefly discusses the history and development of Příbram's management and legal status in different periods. Then briefly describes the economic situation in the 16th to 18th century when some craftsmen in Příbram started grouping into guilds. One by one there were created butchers 'and bakers' in 1574, a millers' guild in 1591, a shoemakers' one in 1607 and 1608 a drapers 'guild. In the second half of the 17th century other guilds originated: furriers' in 1692, potters' in 1698, tailors' in 1713, and weavers' in 1725. In 1709 there were founded guilds of bricklayers stone-cutters, carpenters and then in 1769 a guild of rosary –makers. This last part of thesis focuses on the actual analysis documented guild associations which were their origin and the origin of their guild, but also concrete examples of guild's judiciary.

Klíčová slova

Cech, cechovní artikule, město Příbram.

Key words

Guild, guild's articles, town Příbram.

